

Dr. J. Rescinski

VOJSKA

med Francozi in Nemci

LETA 1870. IN 1871.

Spisal M. V.

V GORICI

Natisnil in založil Mailing

1875.

VOJSKA

med Francozi in Nemci

LETA 1870. IN 1871.

Spisal M. V.

V GORICI

Natisnil in založil Mailing

1875. *St. 2573.*
C. Zupau.

Predgovor.

Veliko se je govorilo pred nekaj leti o zadnji francosko-nemški vojski. Ali ravno zato, ker se je veliko govorilo, je marsikomu nejasno, kako se je ta vojska začela, kako se je vršila, kako končala. Da Slovenci ne bodo v temi o tako važnem dogodku našega veka, sem spisal sledečo povest o vojski leta 1870. in 1871. Dobro vem, da kdo drugi bi bil bolj spreten za tako delo, in le ker sem videl, da se nikdo ne gane, lotil sem se jaz spisovanja. Blagovoljni bralec naj toraj prizanesljivo sodi mojo slabost.

Pisatelj.

V V O D.

Kdo ni še nič slišal o strahoviti francosko-nemški vojski leta 1870. in 1871., na katero je vsa Evropa pazljivo gledala, ki je premenila meje ob Renu med Francijo in Nemčijo, ki je dala zemljevidu Evrope drugo podobo? — Med mnogimi in krvavimi vojskami raznih narodov in držav 19. veka zasluži ta vojska poseben prostor.

Ko je bila Italija na dunajskem shodu evropskih vladarjev (1815) v razne države razkosana, jeli so se laški „domoljubi“ zbuhati, da bi z vsemi mogočimi sredstvi „tujčev jarem“ otresli. Ravno tako je v 38 držav in državic razdeljena Nemčija pod vsiljenim pruskim vodstvom že davno nameravala združiti vse nemške dežele, tudi onstran Rena: Alzacijo in Lotaringijo, ki ste se bili v 189 letih popolnoma pofrancozili. Na to je merila vsa vojaška uredba in splošna vojaška dolžnost v pruski Nemčiji. Pa še le naše dni je dobila Prusija ministra, ki si je mogel staviti nalogo, da združi Nemce pod svoje vodstvo, kakor je želel že veliki „Fric“. Ker se pa to ni dalo izvršiti brez Avstrije, ktera ja hotela nemško zvezo (od 1815) pod svojim prvaštvom ohraniti, iskal je za Manteuffelnom prišedši ministerski predsednik grof Bismark pl. Schönhausen Avstrijo v mrežo spraviti, to je v skupno vojsko zaplesti, ter pod izmišljenim povodom potisniti jo iz Nemčije.

Ta prilika se je kmalu našla. 15. novembra 1863 umrje danski kralj Kristjan VII.; ž njim je ugasnila dan-

skim kraljem dedinska pravica do Šlezvik-Holštajna; ti pokrajini bi morali pripasti dednemu knezu Frideriku avgustenburškemu. Prusija zaplete toraj Avstrijo v dansko vojsko (1864). Danci so bili premagani in sklenil se je mir na Dunaji meseca julija 1864, ki je bil pogubonosen za Avstrijo. Nemški zbor v Frankobrodu je imel pravico določiti, kdo naj bo gospodar dobljenih dežel; ali avstrijska in pruska vlada ste ga odstranili in v Gaštajnu ste se porazumeli, da Avstrija naj vzame Holštajn, Prusija pa Šlezvik. Mali Lauenburg je Prusija za se kupila. Tako je Prusija brez posebnega hrupa odstranila nemško zvezo, ki bi bila morala prisoditi omenjenemu knezu avgustenburškemu odvzeti pokrajini; želela je zdaj na se spraviti še Šlezvik in zato je nastala vojska l. 1866, v kateri se je Prusija zvezala z Italijo. Nadvojvoda Albrecht in podadmiral Tegethoff sta Italijane dobro nabila: oni pri Kuštoci 24. junija, ta pri Visu (na morji 20. julija); ali na severu so bili naši tepeni 3. julija pri Kraljevem gradu. Prusi so zmagali Bavarce pri Kissingenu, Hanoverance pri Langensalzi, in tako so dobili prosto roko čez celo Nemčijo, kar jim je bilo tudi v pražkem miru 15. avgusta zagotovljeno. Vsled tega je bila Avstrija od Nemčije ločena in je morala pripoznati preustrojeno Nemčijo pod pruskim vodstvom. Šlezvik - Holštajn je prišel pod prusko oblast; stari Viljelm je bil v resnici nemški cesar, dasiravno ni imel še tega naslova.

Ako bi bil tedaj Napoleon III poslušal maršala Niel-a, zmagovalca pri Solferinu 24. junija 1859., bil je morebiti še čas postaviti jez zmagonosni Prusiji. Ali lokavi Bismark je vedel Napoleona in njegove državnike tolažiti in za nos voditi. Benedek je zgubil pri Kraljevem gradu okoli 80.000 mož, skoraj vso vojaško pripravo in topništvo. Francozi so svojo nevoljo in strah zarad tega v časnikih očitno kazali, pa zastonj. Prusija je rastla, vse severno-nemške državnice so se zatekle pod njeni plašč; zaporedoma so se sklepele tajne zveze z

južnimi državami. Nemčija se je svojemu zjedinenju, posebno v vojaškem oziru, vedno bolj bližala. To je začelo francoske državnike peči. Spoznavati so jeli, da tako množenje bi utegnilo nevarno biti za njihovi pokrajini Alzacijo in Lotaringijo. S tema deželicama, so si mislili, nam izpuli Prusija tudi nadvlado v Evropi iz rok. Napoleon III. (predsednik republike od 20. dec. 1848 do 2. dec. 1852, potem cesar) se je videl po bojnih in diplomatičnih vspehih pruskih vedno bolj osamelega in v nevarnosti. Skrbno je opazoval oblake, ki so se kupičili na Nemškem; le z nevoljo je pripoznaval pruske zmage in vspehe. Ali dogodki v Nemčiji po Kraljevem gradcu so bili samo naravni nasledek onega načela, katero si je Napoleon izvolil gledê narodnosti. Ko se je namreč pripravljala francosko-laška vojska proti Avstriji (1859), je proti sardinskemu ministru Cavourju (Kavúr) v biariz-skih toplicah (1858 blizu Bayonna) izrekel za Italijo važne besede: „Italija ima biti svobodna do Adrije“. Celo Slovani, pod turškim polumesecem zdihujoči, so se mu smilili (?); v neki knjižurici je izrazil misel, naj bi južni Slovani otresli moslemski jarem in se združili v eno samo jugoslovansko kraljestvo ali zvezno državo. Brže ko ne ga je strašil „panslavizem“ in ruska moč; jugoslovansko kraljestvo je hotel imeti kot jez in bran proti Rusiji, ki se je večkrat pohlepno pokazala po Carigradu (turški Štambul). Načelo narodnosti se ne da brez prekucij in vojsk uresničiti, kakor nam spričuje zgodovina zjedinjene Italije in vse razkosane Nemčije. To načelo se ni zdelo Napoleonu kar nič nevarno gledê italijanskega naroda, ki broji le 26 milijonov, med tem ko je svojih Francozov štel 36 milj., marveč je njegovi politiki celo ugajalo.

Dokler je obstajala sv. zveza med Rusijo, Prusijo in Avstrijo, ni bilo mogoče pomagati Italiji do politične edinosti. Napoleon je neki, predno je nastopil predsedništvo v francoski republiki, italijanskim „domoljubom“ obečal zedinjeno Italijo. Skrivne družbe so mu v za-

hvalo pomagale do predsedništva in cesarskega prestola. V krimski vojski (1853—1855) se mu je posrečilo razrušiti sv. zvezo (aleanco), in to mu je bil, pravijo, glavni namen tiste strašanske vojske. Dunajski shod (1815), ki je bil rodovino Napoleona I. za vselej izključil od francoskega trona, mu je bil trn v peti; tudi tega shoda podlago je razrušil (1853—1855) ter razglasil narodnostno načelo glede Italije, ki se je začelo izvrševati kmalu po smrti slavnega Radetzky-ja, kakor nas uče zgodovinske dogodbe od 1858 naprej. Ko so hoteli mnogoštevilnejši Nemci to načelo za se rabiti, spoznal je njegovo nevarnost za Francijo med evropskimi državami.

Za Napoleona III. je Francija gospodovala čez vse evropske države; vendar, kdor je dobro poznal Napoleonovo Francijo, ni mogel pričakovati, da zmaga v boji z Nemčijo. Brez zapreke se je širila v viših stanovih npravna spačenost, ki je jela zajedati tudi v prosto katoliško ljudstvo. Pohlep po denarji in po razkošnem življenji je storil, da so krščanska odgojiteljska načela, krščansko življenje in poštenje iz družin viših stanov in meščanov vedno bolj zginjevala.

Popačenost so močno širili glediški odri in razuzdane, nenravne glediške igre, v katerih so se razuzdanost in poltnost predstavljale in proslavljale. Bilo je vendar tudi mnogo nepokvarjenih mož v viših stanovih in v meščanstvu, ki so se ogibali splošne popačenosti. Od teh je bilo upati, da premaganemu narodu mirnim načinom boljšo osodo priborijo, kar se deloma tudi v resnici zdaj godi.

Od leta 1866, po bitvi pri Sadowi ali Kraljevem gradcu, so francoski časniki dosti očitno govorili, da do vojske mora priti. Prusko-nemški novinarji so o tej zadevi bolj mirno govorili, ter odločno tajili skrivne zveze in pogodbe, ki so se med raznimi južno-nemškimi vladarji vršile, tako, da Napoleon je bil v tem oziru večidel v zmoti. Menil je namreč, da bode ob času vojne

le severna zveza na noge stopila, o pogodbah z jugonemškimi srednjimi državami: badensko, virtemberško in bavarsko je komaj nekaj slutil, a gotovega ni vedel nič.

Francozi so bili svoje zmage, ako bi prišlo do vojske, tako gotovi, da je nek vladen list v svoji nepremišljenosti že l. 1867., ob času svetovne razstave v Parizu, po svetu raztrobil, da mora Ren (Rhein) francoska reka postati, ker je Nemčija pri Sadowi poškodovala Francijo v političnem in vojaškem oziru. Ko Prusija zvé za Napoleonove namene, jame kmalu po pražkem miru pripravljati se za nov boj. Kakor so pruski vohuni pred l. 1866. na Češkem in na Moravskem tla prav dobro preštudirali, ravno tako so naredili na Francoskem že par let pred vojsko, kajti poznanje bojnih tal je velike važnosti v vsaki vojni. Posebno je bilo ob času velike razstave v Parizu 1867 vse polno Prusov po Francoskem. Nemci poznajo zemljo bolj ko tisti avstrijski poveljnik, ki je po bitvi pri Sadowi pribežal do reke Labe, pa je osupnjen zaupil: „Odkod neki prihaja ravno zdaj ta voda, kdo jo je sem napeljal, da ne moremo čez?“

Bismark, „mož krvi in železa“, ki ima geslo: „moč gre pred pravico“, kateri vsled tega ni posebno zbirčen v sredstvih, da le k cilju in „množenju države“ vodijo, je skušal Napoleona že o času luksenburškega vprašanja (1867), ko je bil Prusiji skoraj vojsko napovedal. Prusija ni bila še tačas pripravljena na boj, zato je odjenjala in se je odpovedala pravu držati posadko v luksemburški trdnjavi, ki se je po vzajemnem dogovoru izročila Nizozemski.

Tako je bil začasno mir ohranjen, pa tem bolj se je pripravljala na neizogibljivo prihodno vojno, ki ni mogla daleč biti. V Berlinu so dobro vedeli, da s tem je le čas dobljen; a čas dobljen, vse dobljeno. In tega je Nemčija živo potrebovala, kajti južno-nemška krdela niso bila še toliko preustrojena, da bi se bila mogla zmage nadejati, ako bi bilo že tedaj prišlo do borbe.

Tudi francoska vlada je povsod zasledovala pruski upljiv in skrivno roko Bismarkovih opravnikov. Ko je hotel Napoleon uaslednje leto belgijske, za čas vojske silno važne železnice kupiti, je spoznala belgijska vlada skrivne namene Napoleonove ter podrla nevarno kupčijo. Zato so francoski časniki razupili, da je Prusija belgijškega ministra Frére-Orbana podkupila, dasiravno je imela Belgija le njemu zahvaliti, da je svojo neodvisnost ohranila. Pa že dolgo pod pepelom tleči ogenj se ni dal zadušiti. Ker ste obe državi po boji hrepeneli, je postal neizogibljev. Kdor hoče prepir, najde že katero priliko, da ga začne. Naglo in nenadoma se je ta prizor s strašnim plamenom prikazal.

Prvo poglavje.

I.

Povod k vojski; hohenzollerska kandidatura; bojne priprave na obeh straneh; Napoleon III. napove vojsko Prusiji 18. julija; navdušenje za bojno je na obeh straneh veliko.

Španjski poluotok ne more priti k pokoju, odkar so septembra 1868. pregnali kraljico Izabelo. Imajo sicer moža, kteremu gre pravica do španjskega prestola, Don Karlosa, ki je prej v Gradcu živel, od 16. julija 1873. se pa za svoje pravice vojskuje, — ali častilakomni španjski državniki in vojaški poveljuiki niso marali zanj. Ravno tako se niso mogli odločiti, da bi pošteno ljudovlado razglasili, ker potem bi bil njihovim spletkam konec. Zato pregovore kortese (državni zbor), naj obdrže monarhično načelo in naj si iščejo kralja. V ta namen so se kortesi odložili 24. junija 1870. Po vseh dvorih so stiskali, da bi našli pripravnega kandidata (ponujalca) za izpraznjeni prestol, pa nihče se ne oglasi, ki bi hotel

(da govorim z bivšim predsednikom Emil Kastelarom) „igrati Maksimilijana I., mehikanskega cesarja“, na razburjenem iberskem poluotoku. Predsednik ministerstva, častilakomni general Prim (zavratno umorjen 31. dec. 1870, tisti dan, ko je stopil Amadej, sin V. Emanuvelov, novi kralj, na španjska tla), se je pogajal z novim kandidatom za španjski prestol, s kraljevičem Leopoldom Hohenzollerskim, ki bi bil po njegovem mnenju, kot po veri katoličan, kraljevega rodu in zaročen s portugalsko kraljčino, še najbolj sposoben vladar nemirne Španije.

Še le 4. julija je zvedel svet nekaj gotovega o pogajanju s kraljevičem Leopoldom. Francoski vladni list „Le Constitutionnel“ je prinesel ta dan prevažno novost, da je hohenzollerski kraljevič ponujeno mu španjsko krono sprejel. Napoleonova vlada je nevoljo zarad te kandidature očitno kazala, in njeni listi so hudo grmeli proti Prusiji, oziroma proti lokavemu Bismarku, češ da hoče prestol Karola V. v svoj prid obnoviti. Diplomacija [Napoleonova šiba zaporedoma z ostro besedo hohenzollersko kandidaturo. Angležki časniki*) so celo sum izrekli, da je bila ta kandidatura med Primom in francoskim cesarjem navlašč dogovorjena, da bi ta veljaven povod k vojni našel, kar pa ni verjetno.

Že 5. julija pride francoski poročnik v urad zunanjih zadev severo-nemške zveze, ter zahteva pojasnila, zakaj in na kak način hoče kraljevič španjski prestol zasedeti. Državni podtajuik Thile mu odvrne, da ta kandidatura ni v nobeni zvezi s prusko vlado, minister zunanjih zadev ne upliva nič na dejanja kraljeviča, kateri se ima smatrati le kot privaten mož, in sicer tako, kakor da niti ne spada (!) h kraljevi rodovini. Isti dan se je severonemški poročnik v Parizu, pl. Werther, z vojvodom

*) Treba je vedeti, da Angleži niso bili nikdar pravi Napoleonovi prijatelji; njihova politika je sploh kramarska po prislovcu: „človek velja, kolikor plača.“

Gramontom vpričo predsednika ministerstva, Olliviera, pogovarjal, kjer se je prvič slišala osodepolna beseda „vojska“. Naslednji dan odpotuje severonemški poročnik v Ems *), kjer je tedaj bival pruski kralj „olle Viljem“ v toplicah, da bi si utrdil svoje zdravje. Znamenja, ki so naravnost kazala na bližnjo vojsko, so se sè strahovito naglostjo vrstila. Neki Cochery (r. Košeri) je vprašal v francoskem postavodajnem zboru vlado, kako se ona vede v prestolnem španjskem vprašanji. Vojvoda pl. Gramontski mu je na to z besedami odgovoril, ki so kazale, da se je cesar za vojno odločil. Po glavnem francoskem mestu je začelo močno vreti in vse po vojni hrepeneti in po časnikih spodbujeno ljudstvo je z glasnim vpitjem kazalo, da na vsak način hoče vojsko z oholimi „Allemani“ (Nemci).

Še bolj ko ta ministrov odgovor so francoski vladni časniki, — kar dela pred vojsko navadno vsaka vlada, — narod k vojni podpihovali in navduševali, ter kazali s ponosom na velikanske bojne priprave, ki so se jele ravno delati. Vojaštva minister maršal Leboeuf (r. Lebéf) je jel zbirati čete, ki so bivale na vzhodni meji v posadki, ter zapovè, naj algerski polki stopijo v ladje, da se prepeljejo v Francijo in pomnožé vzhodno armado, in naj se nakupijo konji. Govoriti se je že jelo o pomorski armadi.

Francoski poslanec na berolinskem dvoru, grof Benedetti, se med tem podá iz Wildbada v Ems, kjer je tačas bival kralj „olle Viljem“, ter ga po naročilu Napoleonovem naprosi, naj kraljeviču Leopoldu prepové španjsko krono sprejeti. Kralj naravnost zavrne to zahtevo, in zvezni kancelar podá Benedetti-ju neko naglo poročilo, v katerem mu našteva uzroke za tako postopanje. Pa Be-

*) Ems, je mal trg na Lani, ki ima slovečo kopel v Nassau-skem vojvodstvu, ki je pa sedaj upravno s Hessijo združeno; blizu je sloveča pruska trdnjava Koblenc.

nedetti-ju niso uzroki zadostili, zato ponavlja še enkrat in bolj določno svojo zahtevo, ali pri Bismarku zopet ničesa ne opravi.

Med tem, ko se je svet z veliko pozornostjo oziral v Ems, je kraljevič Leopold 12. julija po svojem očetu uradno naznanil, da je odstopil od španjske kandidature! Ta trenutek se je svet nadejal, da se bode mir vzdržal. Ako bi bila Napoleonu III. le hohenzollerska kandidatura na srcu, bi se bila morda vojna ta čas obema narodoma še prihranila. Pa Napoleona III. je strašila vidno rasteča moč pruska, in ker si je hotel, zaupajoč v svojo zvezdo ali srečo Napoleonovičev, že v mehikanski nezgodi otemnelo slavo zopet osvetliti, se je za vojno odločil. Ker ni verjel, da hohenzollerska kandidatura je stalno odstranjena, zato zahteva od pruskega kralja, naj se v lastnoročnem listu o tej zadevi izgovori in opraviči. Tako so se strune čedalje bolj napenjale. Crof Benedetti, ki je imel to sitno in nekoliko — tako saj menijo Nemci — razžaljivo naročilo kralju Viljelmu sporočiti, ni mogel pred kralja ter je bil zavržen; 13. julija se pa na studenčnem sprehajališči (Brunnen-Promenade) v Emsu z ravno to prošnjo kralju bliža, pa stari vladar ga oholo prezira. Ko je poročnik ravno tisti dan po sili hotel na zaslišbo k njemu iti, mu kraljevi pobočnik pred nosom vrata zapre.

Dvanajst ur pozneje je šlo povelje iz Pariza, naj se v Cherbourgu, (r. Šerburgu), Brestu in L' Orientu francosko oklopno ladijevje oboroži, vsi polki naj se dopolnijo in na pot odpravijo. Kako srditi so bili Parižani na ohole Pruse, kaže tudi to, da so pobili okna na stanovanji pruskega poročnika. V seji postavodajnega zbora drugega dne se je zrak očistil: Ollivier naznani zbornici, da se je Francija za vojno odločila.

To naglo vnetje vojske, ki je imela za eno ali drugo državo osodopolna postati, je bilo za Evropo strela iz jasnege neba. Francosko ljudstvo se je zibalo, ne znajoč

in prezirajoč svojega nasprotnika, v nespametnem veselji, ter si je bilo svoje zmage v tej vojski tako gotovo, da so nekteri celo menili, da bodo Prusi pred njimi bežali, kakor svoje dni pri Jeni in Auerstädtu, in da bodo, kakor Napoleon I., v Berlin marširali. To svojo nado so opirali na nepremagljivo junaštvo svoje zmage navajene armade, kazaje na slavne bitve pri Sebastopolju, Magenti, Solferinu in drugod. To nado na zmago je poviševalo novoiznajdeno morilno orožje, na pr. nove puške-nazadnice Chassepot (r. Šasepò), ktere se bodo, kakor tudi novi topovi „gostostrelke“ ali „mitrailleuse“ prvokrat rabile. Ladijeve je imelo na razpolago kanonirske šajke (ladjice); vsa bojna sila je Francijo za vojno navduševala ter jej nado na gotovo zmago dajala.

Prusko ljudstvo sè svojim kraljem se je pa v očigled te strahovite vojske resno vedlo. Pruska politika je za njo že dolgo vedla ter se je na njo pripravljala, vedé, da njenej pohotnosti po zjedinjeni Nemčiji bode gotovo Francija nasprotovala. Nek vvod in vaje k tej ste jej bili danska (1864) in avstrijska vojska (1866), v kterih je poskušala svojo moč in bojno srečo. Zvečer 15. julija, vsled telegrafičnih sporočil svojega poročnika v Parizu, se je pruski kralj vrnil v Berlin, kjer je bil od prebivalcev z navdušenjem sprejet. Tu na kolnici železne ceste je prejel kralj natančno telegrafično poročilo o tem, kar je Olliviere v postavodajnem zboru govoril, ter temu v odgovor zapove, naj se zdajci vesoljna severonemška zvezna armada na noge postavi. Po tem je ljudstvo kralju peljajočemu se v svojo palačo z navdušenjem svojo zvestobo naznanjalo. Kralj le bil tega navdušenja svojih Berlincev tako vesel, da je nek izustil besede: „Pri tacem navdušenji je nemogoče, da bi nam zmaga izostala“.

Naslednje dneve ste obe državi obračali v bojne priprave, ter ste v svojih postavodajnih zborih zahtevali posojilo. Severo-nemški državni zbor se je odprl 19. julija. Odgovoril je na prestolni govor z navdušenim

pismom, ki je bilo brez razgovora sprejeto. V začetni seji je že grof Bismark zbornici sporočil, da je prejel ob 11 $\frac{1}{2}$ uri popoldne naznanilo, da je Francija Prusiji vojno napovedala. Ni čuda, da je ta napoved vojske tako močno uplivala na zbornico, da je kar brž dovolila posojilo za vojsko v znesku 120 milijonov tolarjev (blizo 190 milijonov gl. a. v.). Kakor se je Nemčija 1813—1814 za osvobodjenje navdušeno bojevala, tako se je dozdevalo, da so se tisti dnevi navdušenja zopet vrnila. Da, še večjo moč je imelo to navdušenje, kajti tedaj se niso čutili še vsi Nemci, da so le en narod, in v začetku (1813) so se celo s Francozi zedinjeni Saksonci in Virtemberžani proti zaveznikom bojevali.*) Zdaj pa so se čutili vsi kot en narod; k domoljubnemu navdušenju so posebno časniki in dijaki spodbujali. Kupoma so se oglašali mladenči v armado kot prostovoljci, drugi so pa prav obilne darove domovini na altar pokladali. Nemci so se zdaj, vse prepire pozabivši, kot en in sicer vojašk narod čutili; še celo iz drugih delov sveta na pr. iz severne Amerike so pošiljali dokaze najbolj navdušenega domoljubja. Navdušenje severonemške zveze je silno uplivalo tudi na južne nemške države, ktere so vsled tega nemudoma jele spolonovati že pred s Prusijo skrivši sklenjene pogodbe. Najprej se je izrazila Virtemberška, potem Bavarska, da pravda Francije in Prusije zadeva vso Nemčijo. S tem, da je bila Nemčija v vojaškem oziru zedinjena, je bila tudi nada na zmago vtrjena, in nemški domoljubi so zdaj lahko z mirnim srcem čakali bližnjih dogodkov.

Zarad silnih bojnih moči obeh velevlasti, je bilo

*) Še v bitvi pri Lipsiji 16. (18. 19.) okt. 1813 so se omenjeni Nemci proti zaveznikom bojevali; pa 18. oktobra t. j. drugi dan iste bitve je pobegnilo še 15.000 Saksoncev in 2 polka Virtemberških konjikov k zaveznikom. Ta strahovita bitva je stala 80.000 ljudem življenje; mnogo tisoč ranjenih je ostalo pod milim nebom v mrzli noči, in njih stok je strašno tje po obširnem bojišču odmeval.

sklepati, da vojska bo huda, silno krvava in morilna, pa tudi da se bode znaga zdaj sem, zdaj tje nagibala. Bojna moč francoske armade je znašala v začetku vojne, pa bolj na papirji, blizu 720.000 mož, v resnici je bilo le okoli 500.000 mož v orožji. Ladijevje je štel 62 oklopnih ladij s 698 topovi, razun teh je bilo mnogo tako imenovanih lesenih, t. j. brez oklopa; to ladijevje je imelo po bojnem načrtu važno nalogo izvrševati v baltiškem morji. Armada je slovela za izurjeno in junaško; bila je tudi odlično oborožena, s ponosom se je ozirala na v krimski (1853—1855), v laški (1859) in v mehikanski vojni dobljene latorike; ravno tako se je govorilo, da so njeni vojskovodje po omenjenih vojskah skušeni in zanesljivi. N. pr. Mac Mahon, Bazain, Canrobert, Changarnier, Trochu, Frossard, Douay, Urič rojen Hrvat, prav za prav Urič, Faidherbe, Bourbaki, Aurelles de Paladine, Chanzy, Cissej, Vinoy, in drugih brez števila. Duševno nadpoveljništvo je bilo izročeno maršalu Leboeufu, možu v novošegnem vojskovanju, popolnoma nezmožnemu, kakor se je pokazalo pozneje. Ta general se je imel nek za to visoko čast zahvaliti le dobrohotnosti neke bivše Napoleonove prijateljice Marguerite Bellanger.

Bojna sila ali moč Nemčije je že na številu ono Francije daleč prekošala; združena krdela so bila v tri velikanske armade razdeljena, ki so vkupno štejele gotovo en milijon in z založnimi krdeli veliko čez en milijon (1.120.000) mož. Po imenu je imel najvišje poveljstvo kralj Viljelm, v istini pa so zapovedovali trem omenjenim armadam pruski kraljevič Friderik Karol, general Steinmetz in kraljevič naslednik. Načelnik (šef) generalnega štaba je bil prvi strateg (t. j. strokovnjak v vojski) v sedanjem času general Moltke; zraven njega so delovali trije izvrstni možje: generali Voigts-Rheetz, pl. Blumenthal in pl. Stiehle. Izvrstni četovodje so bili tudi Werder, Fransetzky (Poljak), Falkenau, Bonin, von der Than (Bavarec) i. dr.

II.

Prvi bojni dogodki; borba pri Saarbrückenu; bitva pri Weissenburgu, pri Wörthu; vzetje Špicherskih višav; bitva pri mestih Mars la Tour, Thionville in Rezonville, pri Gravelotti ali okoli Metz, pri Doncourtu, Beaumontu, pri Sedanu 1. sept., kjer utone Napoleoнова zvezda, kajti 2. sept. je bil vjet z armado vred.

Brž tisti dan, ko je bila vojna v Berlinu napovedana, so se začela sovražna početja ob meji. Zjutrej na vse zgodej 19. julija prekorači nek oddelek afrikanskih lovcev (chasseur d' Afrique) prusko mejo blizo Forbacha, opleni ondašujo mitnico ter odpelje dva davkarska uradnika seboj. Pruski ulani se spusté za njimi; pri tej priliki se sliši prvi pök; nek Nemeč, Mayer po imenu, ustrelí prvi enega francoskega vojaka, zato dobi tudi v nagrado več stotin tolarjev. S tem vodom se je vojna djansko pričela.

Naslednjih 12 dni se je streljanje, nagajanje in praskanje v malih trumah od obeh strani skorej vsako uro ponavljalo; okolico Saarbrückensko so si izvolili za te male borbe. Pri vaseh Grasweiler, Budweiler, Lauterbach, Niederbronn itd. so bili manj ali bolj krvavi boji med prednjimi stražami.

Od dne do dne se je pričakovalo, da se prikaže velika francoska (renska) armada, ali nij je bilo.

Zarad te pomude se je tudi mnenje zlo razširilo, da temu obotavljanju uzrok utegnejo biti južne države, ki so se za vojno odločile, česar niso francoski vojskovodje prevideli, in da vsled tega morajo svoj bojni načrt spremeniti; v resnici pa nij bila še francoska armada na vojsko pripravljena.

Francoski časniki so prinesli tedaj nek razglas, namenjen júnim nemškim državam, da bi se te ne vde-

ležile vojne, marveč, da bi neutralne ostale; se ve da je ta razglas ostal brezvspešen, kajti vsa vojna moč vesoljne Nemčije je stala že proti Franciji na nogah, in v nekoliko dneh je bila vsa že ob Renu na široko in dolgo razpostavljena. Ravno tako je izdal Napoleon III. 23. julija razglas na francoski narod, na čegar koncu so stale besede: „Velik narod, ki brani pravično stvar, je nepremagljiv“. Napoleon III. in francoski narod sta bila pri napovedbi vojne svoje zmage gotova. Pa naslednji tedni so ravno nasprotno dokazali, da, ako bi smeli to francosko-nemško pravdo po dobrem vspehu soditi, bi bilo pravo na strani združene Nemčije. Ker so skrivne niti politike v oblasti diplomatov, ki vodijo osodo narodov, je prav težko reči je-li Napoleon III., ali „olle Vilem“, ali boljše njegovi lakovi minister, grof Bismark, glavni povod k vojni dal. Brž ko ne tiči resnica zastran uzroka sprožene vojske v teh besedah: Oba, Napoleon III. in Bismark, sta želela in delala na to, da se je vojska sprožila; oni, da bi slavo francoskega orožja zopet osvetlil in svoj prestol utrdil, ta, da bi si zaslug pridobil pri „množenji države“. Zvito je dražil Bismark, ter iskal skrivši povoda, da je Napoleon III. prvi vojno napovedal, da je potem lahko djal: „Glejte no, nemirne Francoze, mi jih pustimo pri miru, a ker jim to ni prav, se moramo teh napadnikov vendar le braniti, ter jim z orožjem v roki nemilo za nedrago vračati.“

Med tem, ko so bile vseh oči na francosko-nemško bojišče ob Renu obrnjene, se je marsikaj o Napoleonovi politiki po velikih časnikih razpravljalo, zlasti v onih, ki so bili pod upljivom državnega kancelarja Bismarka v Nemčiji in po drugih mestih v Evropi. To se je godilo zato, da bi sovražstvo vseh narodov na Napoleona III in „nečimerne“ Francoze obrnil. Pa kdo more vedeti, koliko je na tem resnice, kar so Bismarkovi tovarši po svetu razvpili? Angleški časnik „Times“ (r. „Tim“, kar pomeni „čas“) je tedaj hotel vedeti, „da je Francija ob

času luksemburškega prepira Prusiji odbojno in udarno pogodbo ponujala. Vsled te je hotela Francija dovoliti, da vstopi južna Nemčija v severo-nemško zvezo, ako tudi ta dovoli, da si Francija vzame Luksemburg, in ko bi potreba nanašala, naj bi jej Nemčija celo proti drugi vlasti pomagala, da si sme Belgijo osvojiti“. Bismark je to vest se vé da potrdil, rekoč, da je načrt te pogodbe lastnoročno francoski poročnik Benedetti spisal, kateri spis se hrani v uradu ministerstva za zvananje zadeve.

Ob ravno tem času je prišlo neko čudno odkritje na beli dan. Pruske uradne novine so razodele drugo Napoleonovo ponudbo, ktero je Francija 1866 Prusiji storila; Francija se je hotela z Italijo združiti in s 300.000 vojaki Avstrijo ob Minčiju napasti, ako jej Prusija dovoli, da si sme neke pokrajine ob Renu osvojiti. Mogoče je to, pa kdor je le nekoliko poznal lokavega Bismarka in njegovo politiko, ktera je merila na pridobitev novih dežel, francoske Alzacije in Lorene, in „množenje nemške države“, bo lahko spoznal, da je hotel Bismark s tem od svojega pohlepa po novih pokrajinah pozornost sveta na deželohlepno politiko Napoleona III. obrniti. Tudi v naši Avstriji — posebno med Nemci — je bilo javno mnenje po nemško-liberalnih časnikih podkurjeno (mnogo časnikov je bilo, kakor je sploh znano, od Prusakov podkupljenih, posebno na Dunaji, kakor so žalibog še dandanašnji). Javno mnenje večine nemškega naroda v Avstriji je bilo naravno na strani Pruske-Nemčije. Kako težavno stanje bi bila imela vsled tega Avstrija, ako bi se bila hotela zarad Kraljevega gradca (kakor je nameraval Beust) nad Prusi osvetiti, si lahko vsakdo misli! Izdala je že ob začetku francosko-nemške vojske za oboroženje in popolnenje svoje armade nad 10 milijonov gld. Ko bi se bila namreč bojna sreča na stran Francije obrnila, je bilo gotovo, da bi bila tudi Avstrija hotela svoj nekdanji, pa njej sami duševno in materjalno zlo

škodljivi upljiv v Nemčiji zopet pridobiti. Pa vrnimo se k našemu predmetu!

Da bi Napoleon III. sè svojo pričujočnostjo armado navduševal, se vzdigne 28. julija iz Pariza ter se poda v Alzacijo, kjer prevzame poveljništvo porenske armade, pa le po imenu, kajti ni bil stratég, kakor njegov stric, veliki Napoleon, potem ko je izdal neko košato povelje do svoje lepe armade, ki je bila pa v razmeri z nemško zlo premaloštevila (500.000 proti 1 milijonu), da se ni mogel trdne in končne zmage nadejati.

Parižani so že nestrpno pričakovali sporočila o kaki veliki zmagi; časniki šo se že nemirne kazali, da se do konec julija ni nič pomenljivega ob meji dogodilo. Pa kmalu je bilo njihovi želji, se ve da le za en trenutek, ustrezno. Napoleon sam je podvizal, da je hrepenjenju čakajočih za en hip zadostil.

V odprtem mestu Saarbrückenu (z 8000 prebivalci) je stala posadka 750 Prusov, en bataljon pešcev in trije škvadroni konjikov. V jutro 2. avgusta se bližajo tri divizije Francozov, kakih 36.000 mož proti Saarbrückenu. Prusi se umaknejo po kratkem boji v mesto, na katero jame 23 francoskih topov svoj morilni in požigalni ogenj sipati; kmalo je bilo mnogo poslopij v plamenu in več prebivalcev pobitih. Cesar in njegov sin, mladi Napoleon (IV.), Lülü imenovan, sta bila pri tem boji in streljanji nazoča. Cesar je še tisti večer poslal telegrafično poročilo cesarici Evgeniji (prej grofica pl. Montijo, Španjolka) o „bitvi pri Saarbrückenu“, v katerem je rekel, da je ta dan cesarjevič prvikrat smodnik vohal ter sprejel „krst ognja“. Tudi glasovite gostostrelke — mitrailleuse — so ta dan Francozi na žive tarče poskušali, pa njihov vspeh ni bil tako velik, kakor so ga pričakovali. Izid borbe pri Saarbrückenu je bil ničev, kajti francoska armada je sicer začasno to mesto posedla, pa si ni upala naprej, ter je tu ostala, dokler niso prišla večja pruska krdela, ki so jo zopet vun potisnila; začasno se je pa

saj to doseglo, da se je nestrpnost Parizhanov za hip zadostilo.

Med tem, ko so se francoski vojskovodje s tem začasnim le dozdevnim vspehom zadovoljili, je bilo strateško razpostavljanje nemških armad skorej dovršeno. Kralj Viljelm je 31. julija Berolin zapustil ter se podal osebno k svojim velikanskim armadam, potem ko je podelil še pomiloščenje za politična hudodelstva. Odkar je bival kralj v glavnem stanu, je bilo gotovo, da bodo nemške armade, naprej se pomikovaje, Francoze zaporedoma napadale. Moltkov bojni načrt je bil izvrsten in njegov uspeh sijajen.

Armada kraljevičeva je bila sestavljena iz južno-nemških in pruskih krdel, ter razpostavljena na severu badenske vstrie porenske meje. 3. avgusta je že bival glavni stan pri Schweighofenu, neki mali mejni bavarski vasi v Palatinatu (Rheinpfalz). Južni armadi nasproti je stalo v jako razprostrti poziciji desno krilo francoske armade pod Mac-Mahonom. Ena francoska divizija pod generalom Abelom Douay-em je stala pri Weissenburgu, ter je bila skorej osamljena ali brez zveze z ostalo armado. Tako se je nemški armadi ponujala prilika, da se svojo večjo močjo to divizijo uniči in tako primora desno francosko krilo, da svojo prejšnjo pozicijo spremeni t. j. da se mora vse drugače razpostaviti. Na vse zgodaj 4. avgusta se vzdigne armada pruskega kraljeviča proti Weissenburgu; krdela so se po raznih potih pomikala, nektera so morala skoz gost les, vsa pa so bila namenjena, da se ob istem času pred Weissenburgom združijo in združena sovražnika napadejo. Od načelnika generalnega štaba pl. Blumenthala izvrstno izdelani načrti so se vkljub raznoterim krajnim overam točno izvršili. Na enkrat so videla francoska krdela, da so jih od vseh strani Nemci napadli; nekatere oddelke so ravno pri kuhanji „menaže“ zasačili in nemudoma zgrabili, kar je veliko zmešnjavo med njimi napravilo. Vnel se je takoj

neznansko hud boj okoli mesta Weissenburga zaradi griča Gaisberga, na katerem je stalo neko poslopje. Bavarsko topništvo je primoralo Francoze, da so se deloma iz Weissenburga umaknili, brž potem je pa bavarska divizija pod general-lajtnantom pl. Bothmerom hišo za hišo z bajonetom vzela. K vsej nesreči Francozov ste zgrabili dve pruski krdeli, katerih večidel je moral reko Lauter preplavati, francosko divizijo za hrbtom. Službo prednjih straž so Francozi tako nemarno opravljali, da so pruske čete vso šotorsko opravo Francozom nenadoma vplenili. Francozi so se prav junaško branili, posebno na Gaisbergu, ki je bil ves s topovi obdan; ali od presilne moči stiskani in v najmanj 3 krat manjšem številu so slednjič vendar le obnemogli. General Douay je ostal mrtev na bojišči. Okoli 1000 Francozov je bilo zajetih, en top in taborski šotori (to je platno, katero se v šotorje razpenja) je prišlo Nemcem v roke. Ta je bila prva nemška zmaga, v moralnem oziru — je bila neprecenljive vrednosti. Francozi so začeli Nemce spoštovati.

Pruski kraljevič ni dal francoskim generalom časa, da bi mogli po prejetem udarcu svoja krdela zbirati ter premisliti, kaj jim je tedaj storiti. Osem in štirideset ur pozneje zgrabi tretja armada Mac-Mahonovo krdelo pri mesticu Wörthu, ter je popolnoma zmaga, kar pa ni čudna, kajti tu je stalo po nemških poročilih le 90.000 Francozov proti 250.000 Nemcev. Mestice Wörth stoji v dolini rečice Sauerbach, kjer je stalo središče razpostavljenih bojnih moči francoskih, ki so se nahajale povsod v premajhnem številu. Zmaga presilnih nemških krdel je bila tedaj prav naravna. Zmaga tega dne je pa bila odločena, ko so bile vzete višave, ki so gospodovale nad bojiščem pri Froschweilerji. Nemška krdela so se tu s posebuo hrabrostjo borila, trd boj z naskokom se je dolgo bil za višave.

Francozi so se tudi tu junaško bili, pa so morali na številu presilnim Nemcem bojišče prepustiti. Tudi

niso bili dovolj z živežem preskrbljeni. Prišli so taki polki v boj, ki se niso že 36 ur niti s koscem kruha oteščali. Streljanje je bilo v tej bitvi strahovito, pa končalo se je v prid Nemcem, ki so ravnali bolj varčno sè strelivom, kakor Francozi, katerim je ravno v odločilnem hipu pošlo. Pri Wörthu so bavarski peš-polki nekatere algerske turkos-polke skoraj popolnoma uničili. Še hujše se je godilo dvema kirasirskima francoskima polkoma, ki sta imela po povelji svojega generala nemško pehoto napasti, pa prišedša na cesto, ob kateri so bila hmelišča od pruskih divizij zasedena, sta bila napadena in popolnoma ugonobljena. Maršal Mac-Mahon je stal v najhujšem ognju, na njegovi strani je bil general Colson ubit. Nemška zmaga pri Wörthu je končala s tem, da so Francozi zbežali in bojišče prepustili Nemcem, kateri so dobili v svoje roke poleg 4000 vjetih razna znamenja zmage, med kterimi je bilo 30 topov, 6 gostostreljk in dva orla ali 2 zastavi. Pa tudi Nemci so hudo trpeli, zraven rudečehlačnikov je bilo bojišče tudi z nemškimi mondurami kar pokrito. Kolika je bila njih zguba v tej bitvi, sami nič kaj zanesljivega ne povedó, kajti pregovor pravi: „konec dober, vse dobro.“

Ravno tisti dan, ko si je južna armada to slavno zmago priborila, se je smehljala bojna sreča tudi prvi nemški armadi pod Steinmetzom. Od 2. avgusta so imeli Francozi mejno mestice Saarbrücken v svoji oblasti, naprej čez ta kraj iti niso niti namerovali; vsa njih delalnost je obstala v tem, da so za mestom vzdigajoče se Spicherersko vrhovje utrjevali. Prva nemška armada zgrabi Francoze pod generalom Frossardom, ter jih po deseturnem vročem boji nazaj porine. Borba je bila za obe stranki neizmerno krvava, Francozi so bili s tem na boljšem, da so se branili na vtrjenih holmcih in za njimi; ali mnogoštevilniši Nemci si jih slednjič, svoje naskoke z vedno novimi spočitimi trumami ponavljaše, s strahovitimi žrtvami osvojé; Francozi so sè svojimi gostostrel-

kami kar cele nemške bataljone pomeli. Strokovnjaki ali zvedenci v vojskozanstvu so izrekli, da je bilo Spicherersko višavje nevarniše in bolj pogubonosno za naskakovalce, kakor so bili o svojem času v krimski vojni glasoviti brdoviti grebeni pri Balaklavi, ktere so Rusi proti zaveznikom (Angležem, Francozom in Turkom) branili. Zarad tega je bila nemška zmaga le s potoki krvi dobljena, pa dobički te zmage so bili veliki, s tem so se Nemci tolažili. Natanjčnega uradnega pa zanesljivega sporočila ni bilo o tej zgubi slišati, akoravno so vedeli Nemci vselej o francoskih zgubah natanjčno poročati. Frossardov vojni oddelek je bil razkropljen, vsa francoska armada se je morala premnogobrojnim nemškim krdelom umakniti in deloma v naglici nazaj iti, da bi ne bila celoma uničena ali zajeta. Akoravno so imeli Nemci v vsakem boji dvakrat, da trikrat večo moč od Francozov, vendar je vsa Evropa strmela nad temi silovitimi nepričakovanimi zmagami. Med tem ko so se zarad teh zmag v Nemčiji za nadaljevanje vojske in ponižanje Francije še bolj navduševali, so te zgube Parižane zlo osupnile. „Hannibal ante portas“ t. j. Nemci pred Parizom, te besede so že vdarjale marsikomu zdaj na ušesa, med tem ko jim prej ni prišlo kaj takega niti na um. Napoleonov prestol se jame majati. Ollivierovo ministerstvo pade, pa vendar še sestavi prvi Bonapartist novo iz ravno tako odločnih privržencev Napoleonove vladarske hiše obstoječe ministerstvo, ktero je takoj v Parizu obsedno stanje oklicalo. General Trochu (r. Troši) je bil imenovan poveljnik in poglavar v Parizu.

General de Failly (r. Féli), kateri je bil dosihmal od svojih vojakov le eno divizijo v ogenj poslal, jo nagloma od Bitscha proti jugu pobriše, pa ni mogel proti mnogoštevilnejšim Nemcem Vogezev braniti. Mac Mahon se je v največi naglici v Saverne pomaknil, od tod pa se je poslužil železnice do Chalonsa (r. Šalona), kjer so na tisoče razkropljenih v novič zbrali in v krdela vvrstili.

Višje poveljstvo nad veliko armado, ki je pred Metzom stala in je bila še nedotaknjena ali nepoškodovana, je prevzel maršal Bazaine (Bazên).

Tretja armada pod kraljevičem naslednikom je med tem šla čez Vogeze ter je stala združena na cesti proti Luneville-Nancy. Prva in druga nemška armada ste se pomikali proti Metzu, kjer se je dozdevalo, da se bodo morali odločilni boji bojevati. Dne 14. avgusta so začela francoska krdela, ker se je hotel Bazaine v šampanjskih ravninah z Nemci v veliki ali glavni bitvi udariti, na levi breg Mozele odhajati. Pa Prusi jih ustavijo, vsled tega se vname morilna bitva pri Mars la Tour-u, ki se je končala s tem, da so se morali Francozi pod topove meške trdnjave *) umakniti. Dne 16. avgusta se je zopet vzdignil Bazaine z glavno močjo svoje armade, da bi šel na levi breg Mozele, pa zopet ga primora kraljevič Friderik Karol k bitvi. Pri malih vaseh blizu Metza, pri Thionvilli in Rezonvilli je divjal boj, ki je stal prestrašne žrtve človeških življenj. Francozi so stali za izvrstnimi branišči, ter so Nemcem neizmerne zgube sekali, ali na številu povsod premočnih Nemcev niso mogli pri vsej svoji hrabrosti premagati in živega železnega pasu predreti, kateri jih je čedalje ože oklepal; tudi ta pregrozno krvava bitvi se je končala s tem, da se je morala francoska armada umakniti. Po teh težkih borbah in krvavem rovanji so prenehale silno onemogle in vpehane armade 24 ur od boja, da so se oddahnile. Vročina je bila silno velika. Pa 18. avgusta se je vnel vnovič boj. Pri Gravelotti in Doncourtu je bila francoska ar-

*) Metz na Mozeli, s prej 60.000 a zdaj 39.000 ljudi; odkar spada med „nemške Reichslände“ se je izselilo mnogo tisočev Francozov iz sovraštva do Nemcev v Francijo. Metz je ena največjih trdnjav na svetu, je lepo zidanó mesto s staro lepo stolno cerkvijo in veliko orožarnico, peča se z vrtnarstvom in sadjerejo, zelo tudi z obrtnostjo.

mada v deveturni neizmerno krvavi borbi, ki se je tolkla z največo srditostjo, premagana, zveza s Parizom jej je bila pretrgana in ona nazaj v Metz potisnjena. V tej tridnevni bitvi (14. 16. 18. avgusta) je ležalo na bojišči okoli 90.000 mrtvih in ranjenih. Tako strahovito so se bili 1870 pri Metzu!

Po teh treh bitvah je bila armada, v katero je Francija svoje upanje stavila, v Metzu zaprta, ter za nadaljne čine na bojnem polji nezmožna. Ta veliki vspех pa se je le z najtežjimi zgubami dosegel, zato je veselje v Nemčiji čez to zmago za nekoliko časa potihnilo, kajti obžaloval je nemški narod tisoče in tisoče svojih očetov, mož in sinov, ktere je v tej pregrozni tridnevni bitvi zgubil. Pač se mora prijatelj človeškega rodu z grozo od take morije obrniti, ko je bila vsa zemlja okoli Metza na dolgo in široko (do 5 ur se bere!) od človeške krvi namočena in sè strašno razmesarjenimi človeškimi trupli in milo stekajočimi ranjenci pokrita. Gorje enkrat pri sodbi tem, ki so bili vzrok tolikega prelivanja krvi! Nemci to strahovito morijo izgovarjajo s tem, da tako važna dogodba, kakor je zjedinjenje in moč Nemčije, se ni mogla drugače doseči, nego tako, da je cel nemški rod svoje mučenike na bojišče poslal.

Vojaški položaj Francije se je moral zdaj obupljiv imenovati, pa vendar je general Palikao slepil pariško občinstvo z izmišljenimi zmagami, ter je s tem zadrževal nekoliko časa prevrat, kateri je imel razrušiti prestol Napoleonu III, ki se po teh zgubah ni smel več v Pariz vrniti. Bil je v Mac-Mahonovi armadi, ter je hotel ž njo v boji do konca vztrajati, svojega mladega 14 letnega z ognjem pri Saarbrückenu krščenega sina je poslal čez belgijsko mejo in od tod naprej na Angležko. — Zvezda Napoleonova je obledela po teh nepričakovanih nemških zmagah in bila je že na zatonu. Njegovo cesarovanje je bilo pri kraji. Duševno pobiti cesar je bival zdaj v Mac Mahonovi armadi in ž njo vred se je umikal in ž njo

vred žalostno rakovo pot hodil, ko se je armada, kakor je on cesarici telegrafoval, „ritinsko zbirala in skupovala“, „sich nach rückwärts concentriren!“ Maršal Mac Mahon, vojvoda magentski (naslov „duc di Magenta“ je dobil od Napoleona III. 5. junija 1859. v Italiji po bitvi pri Magenti na Tičinu), je preustrojeval in dopolnoval svojo razbito armado pri Šalonu, ter se obrne potem proti Rêmu (Rheims). V naglici je storil, kar je le mogel; potegnil je na-se 25.000 mož, kateri so imeli prvotni namen, na ladjah v baltiško morje prepeljati se, potem vsa ostala za boj pripravljena krдела, ki so bila blizu in daleč od Šalona, tako da v malo dneh — tu so mu razne francoske železnice dobro služile ter pospeševale naglo zbiranje krdel — je znašala pod njegovim vodstvom zbrana armada 120.000 mož, ki niso bili sicer cvet raznih francoskih polkov, vendar pa vsi navdušeni tolči se s sovragom, ki je moril, požigal in teptal že lepo pokrajino Champagne (r. Šampanj). Francosko oklopno ladijevje, ki je po severnem in nemškem morji jadralo, ni moglo po teh spremenjenih razmerah nič posebnega začeti, ker ni imelo dovolj vojakov na svojih ladjah, da bi kje tam v Pomorjanski (Pommern) z nado dobrega vspeha na suho stopilo.

Med tem je tretja nemška armada pod poveljstvom pruskega kraljeviča naslednika svojo hojo (marširanje) proti Parizu vstavila tako dolgo, da je četrta armada pod saksonskim kraljevičem naslednikom (od 1873. sem je kralj) Bazaina v Metz u popolnoma obdala, da ni mogel vun. Brž potem je jela ob Marni zopet korakati naravnost proti Parizu.

V glavnem stanu kraljeviča naslednika so 22. avgusta zvedeli, da je Mac Mahon od Rêma proti belgijski meji odrinil. Namera francoskega maršala je bila vsem jasna in očitna. Nameraval je v Metz u zajetega Bazaina rešiti, ter mu roko podati.

Zares občudovanja vredno je to, da so nemški voj-

skovodje tako naglo novi položaj presodili in se potem ravnali. Tretja in četrta armada ste se zasuknili tako, da bi Mac Mahona za hrbtom in ob desnem boku popadli. Že 27. avgusta so zadele sprednje vojske ena na drugo pri Buzancy-u, kjer se je vnel za Nemce srečen boj med konjiki, kar pa ni čuda, ker so bili tudi tu v večem številu s konjico vseh strok; bilo jih je 70.000 mož, gotovo 2krat več, nego so je imeli Francozi v začetku vojne. Že zajutra 28. avgusta so dohiteli Nemci Francoze pri Bouziers-u. Mac Mahon se je videl nenadoma prehvapljenega ali zasačenega; da bi ga ob enem ne prijela ob boku četrta nemška armada, je skušal 30. avgusta 3. armado nazaj zadržati. Krvava bitva pri Beaumontu (eau-ô) je bila zopet za nemško orožje krvava lovorika v vencu nemških z neizmernimi človeškimi žrtvami pridobljenih zmag. Stala je obe stranki mnogo tisoč mrtvih in ranjenih (uradno ni bilo število konštatovano), Francozov pa, ki so imeli manj mrtvih in ranjencev, je prišlo 3000 vjetih s 23 topovi v nemške roke. S tem pobitjem je bila Mac Mahonova armada v toliko od Nemcev obdana, da se je moral ali boriti, ali pa jo čez belgijsko mejo potegniti. Mac Mahonu se je to poslednje za francosko orožje presramotno zdelo, in ker je nek tudi Napoleon hotel rajši častno podleči, nego v Belgijo bežati, si je izvolil prvo, to je boriti se na smrt in življenje, ter tako rešiti čast svoje sicer junaške pa v razmeri z Nemci premaloštevilne armade. Dne 31. avgusta so bili zopet prav krvavi boji pri Donchery-u (ch-š), Carignanu (r. Karinjanu) in Remilly-u, po katerih se je Mac Mahon proti Sedanu (trdnjava s 16.000 ljudmi) pomaknil, da tu svoja krdela zbere in še enkrat v obupnem boju bojno srečo poskuša. Med tem ko je francoski vojskovodja, ki je bil gotovo boljše osode vreden, svojim preganjanim in zelo vpehanim krdelom dovolil, da se od bojnih muk in trpljenja nekoliko oddahnejo, so mu Nemci še poslednjo pot, cesto proti Mezieres-u (r. Mezièru) zadelali, da ni

mogel sè svojo armado proti severu Francije bežati in se rešiti.

Zadnji udarec se je Napoleonu III. in njegovi vladarski rodbini bližal, železne bojne kocke so poslednjikrat strahoviti „va banque“ za njegov prestol igrale. Sedan je bil zdaj okoli in okoli z železnim pa živim nepredornim pasom obdan. Na jugu so stali Wirtemberžani*) in Bavarci, na vzhodu 2. bavarsko krdelo, za tem so se naprej proti severu vrstili Saksonci, pruski stražni polki (izbrani polki, jedro armade) in pruska pehota, na zahodu pa so stali Bavarci in Prusi. Mac Mahon spozna v jutro 1. septembra svoje žalostno in vse obupno stanje, ter sklene sè silnim in nenavadnim napenjanjem vseh moči železni pas predreti. Strahovito jame francosko topništvo pred Sedanom na sovraže streljati, te borbe se vdeležijo najpred Saksonci in stražni polki, potem tudi bavarska in virtemberška krdela. Osem vasi okoli Sedana je bilo o poldne 1. septembra v plamenu. Posebno so se borili za vas Bazailles (r. Bazélj) Francozi in Bavarci z neslišano srditostjo. Blizu poldne zmagajo Bavarci, ter potisnejo Francoze nazaj sè strahovito lastno zgubo. Grmenje topov je trajalo celi dan, ter je v Sedanu med gosto množico grozno razsajalo. Francozi so v resnici vse žile napeli, da bi predrli nemške bojne rajde; okoli višav „la Chapelle“ se z največo hrabrostjo borijo; pri holmcu la Garenne skušajo oklepniki (kirasirji) in afrikanski lovci (na konjih) Nemce razbiti, in se zakadijo brez smrtne groze s ponovljenimi naskoki na nje. Pruska pehota pusti množico francoskih konjnikov do 75 korakov blizu, potem vstrelji h kratu v nje, tako

7) Württemberg (kraljestvo) šteje 14.150 mož v miru, v vojski 44.000; Bavarsko kraljestvo 49.949 ob času miru, ob času vojske 86.221 mož, badensko veliko vojvodstvo ob času miru 14.812, ob času vojske pa 45.393 mož. Severonemška zveza: ob času miru šteje: 314.997, ob vojski 977.262 mož. Ladijevje šteje 89 ladij s 563 topovi.

da so celi škadroni na tla popadali. V prvih popoldanskih urah so bili Francozi pod ozidje sedanske trdnjave potisnjeni in bavarske baterije dobijo zdajci povelje v mesto streljati. V kratkem času je bilo viditi na mnogih krajih, kako je plamen kvišku švigal. Nemški vojskovodje, ki niso hoteli vsega mesta sè strelom razvaliti in vseh ljudi pokončati, pošljejo podpolkovnika Bronsarta kot pogovornika (parlamenterja) z belo zastavo in ponudbo, naj se junaška armada in trdnjava podá, potem ko se je častno branila. Nemškega častnika peljejo pred cesarja Napoleona, ki obeča, da se vdá; v ta namen odpravi posrednika k generalu Wimpfenu, ki je bil mesto ranjenega Mac Mahona višje poveljništvo prevzel. Zvečer ob 7. uri dojde en pobočnik še ta zadnji hip carujočega Napoleona, general Reille (r. Rêlj), v nemški glavni stan, ter izroči kralju Viljelmu lastnoročno pismo svojega gospoda, ki se tako glasi: „Ker se mi ni posrečilo, da bi me bila svinčenka zadela, mi ničesa ne ostane, kot da položim svoj meč pred noge Vašega Veličanstva.

Napoleon s. r.“

Naglo kot bi trenil, raznese se med nemške čete ta novica, da se je francoski cesar sè svojo armado podal, kar je naravno nepopisljivo ukanje vzbudilo. Mnogo francoskih generalov ni hotelo iz prvega ponujene predaje*) ali kapitulacije sprejeti; rajši bi bili častno smrt, nadalje boreči se, storili, nego se podali; tudi večina armade, ko bi se bilo za njeno mnenje vprašalo, bi si bila rajši poslednje izvolila, nego prvo. Pa vendar ni bilo drugače

*) Večkrat sem slišal v narodu, ki pripoveduje o bivših vojskah, da ima o besedi „predaja“ (kapitulacija) kriv pojem, da namreč vsak nadpoveljnik, ki se sovražniku poda z armado ali trdnjavo, dobi toliko goldinarjev za vsakega vojaka. Predaja armade ali kake trdnjave je dvojna: ena s pogoji, v časih tudi častnimi; druga pa brez teh se imenuje predaja na milost in nemilost; prva je med bolj omikanimi narodi, a druga med manj omikanimi ali pa tudi med omikanimi, ki se pa smrtno sovražijo.

mogoče, nego neogibljivi in nemili osodi se vdati. Zjutrej 2. septembra sta se Napoleon in Bismark v neki revni kmečki bajti v vasi Donšeri eno uro pomenkovala. Po tem odpeljejo Napoleona, katerega je spremljala močna straža konjikov, v grad Bellevue (r. Belleví), v katerem se je o poldne vršil glasoviti shod s pruskim kraljem, 72 let starim Viljelmom. O čem sta se pomenkovala, se nij javno razglasilo. Nazoča sta bilapri razgovoru Napoleonova pobočnika, generala Reille in Farcy-Angey. Napoleon sprejme sedanskega zmagovalca zvnaj bajtice pred stopnicami, sname z glave svojo vojaško čapko, ter se globoko priklone bližajočemu se kralju s kraljevičem naslednikom in grofom Bismarkom. Tako je bil Napoleon III. (umrl je 9. januarja 1873. v Cislehurstu na Angležkem) silno ponižan in njegovo cesarovanje je bilo za veke pri kraji. Res „sic transit gloria mundi“! (Tako prejde posvetna slava!) Nekoliko ur potem je odpotoval vjeti cesar z nekterimi svojimi častniki, spremljan od pruskega generala pl. Boyena v Nemčijo. Železnični vlak ga je peljal čez Belgijo prek Namura, Lütticha in Verviera, potem čez Porensko v Hesijo, kjer mu je bil prelep grad Wilhelmshöhe pri Kasselu na Jastrebovem griči odločen za bivanje do konec vojske.

Pred Sedanom se je vršila predaja. Že 1. septembra so zajeli Nemci nad 20.000 Francozov, zdaj se jim vdá še 83.000 raznih polkov. Bojni plen je bil neizmeren, med tem je bilo 400 topov in gostostrelk, 10.000 konj in 150 trdnjavskih topov. Zdaj je bila pot proti Parizu nemškim zmagovalcem, tem ponemčevalnim in oholim kulturonoscem, odprta. Vsa Evropa je osupnila, slišavša poročila o silnih zmagah nemškega orožja. Nemcem se je dozdevalo, da je duh Miroslava I. Rudečebradca oživel (Friderik I. Rudečebradec je vladal od 1152-1190) češ, da mu je, kakor nemška basen pripoveduje, rudeča brada že trikrat okoli mize zrasla v gori Kyffhäuser.

III.

Nasledki omenjenih zmag za Francijo in njihov vtis na Pariz; vlada narodne brambe; cesarica Evgenija beži iz Pariza; Strassburg se bombarduje in pade 28. sept. Borbe okoli Metza, predaja te najvažnije trdnjave 28. okt. in neizmerni plen.

Nesreča pri Sedanu je pretresla vso Francijo in jo spravila na noge proti nemškim vsiljencem, posebno je zavrelo po Parizu in vse se je na brambo pripravljalo. Kakor je nekdanj še le devetletni Hannibal pred žrtvenikom in svojim očetom Hamilkar — Barkas-om*) prisegel, da bode Rimljane vedno sovražil, kar je tudi zvesto spolnoval, — tako je po teh pobitjih od jeze kipelo srce slehernega Francoza. Nekteri so preklinjali vjetega Napoleona, češ, da jim je on sovraga v lepo Francijo poklical, ki jim zdaj z nogo na tilniku stoji. Radikalci in zmerni republikanci so bili zdaj veseli, da so se tega „trinoga“ znebili, če tudi na sramoten način. Strašno je donelo in navduševalo maščevalno vpitje: „Muorte à Prussien et tuot les Allemans“ t. j. smrt Prusom in vsem Nemcem, po odsihmal obupni boj bijoči Franciji od severa do juga. Ministerstvo Palikao-vo je padlo, ko je moralo razglasiti britko nesrečo sedansko, ktere se nihče ni nadejal. V večerni seji postavodajnega zbora 3. septembra je priobčilo prvič nekaj o sedanski nesreči, drugi dan je priobčil ministerski svet razglas francoskemu narodu v katerem so bile velike nezgòde ob belgijski meji opisane. Brž tisti dan še nastane hrup in punt v Parizu. Neizmerne množice so se zbirale, ter napolnovale javne trge (boulevards) in prostore pred mestno hišo in pred palačo

*) „Barkas“ v punskem jeziku pomeni blisk; Kartaginci so ga tako imenovali, ker je bil v vojski nagel, kot blisk, kadar je šlo na sovražnika. Padel je v bitvi 229 l. pr. Kr. v Španjski.

postavodajnega zbora.' Množica pridere popoldne v sejno dvorano postavodajnega zbora, kjer je bila clo večina cesarjevih privržencev od javnega mnenja preplašena ter pripravljena, da je odstavila Napoleona in njegovo rodovino od francoskega prestola; niti en glas ni bil zanj. Hrup v dvorani je bil nepopisljiv, ter pogostoma ga je prevpila pred palačo zbrana množica s klicem: „Živéla republika!“ Okoli 7. ure so se podali poslanci levičarji v mestno hišo, da razglasijo tam začasno vlado. Nekoliko ur potem je množica razdraženega ljudstva ječo sv. Pelagija z naskokom vzela in vse politične jetnike, med temi glasovitega Rocheforta (bivšega vrednika republikanske „Laterne“) in Tionvilla, izpustila. Na javnih trgih ali boulevardih so vsa cesarska znamenja sneli in mnogo doprsnih Napoleonovih kipov so raz oken v Seno pometali. Med tem se je vstanovila začasna vlada, zvana: „vlada narodne brambe“. Sestavljena je bila iz poslancev in ljubljencev francoskih republikancev: Arago, Cremieux (r. Kremiê), Jules Favre (r. Žil Favr), Ferry, Gambetta, Garnier - Pagés (Paže), Glas Bizoín (Bizoân), Grevy, Keratry, Lavertujon, Lefló (general), Magnin, Pelletun, Picard, Jules - Simon (Žil - Simon) in ravno oproščen Rochefort (r. Rošfor.) V noči, ko so se te važne svetne dogodbe vršile, zapusti cesarica Eugenija preoblečena Pariz. Spremljal jo je (še dandanašnji pri njej bivajoči) policijski prefekt Pietri, kateri jo reši marsikterih nevarnosti, da ni bila od razdražene druhali spoznana in vstavljena. Srečno dojde ž njo do preliva la Manche (r. la Manš), od kjer jo nek angležk častnik na svoji jahti (hitri ladiji) na Angležko prepelje. Ta mnajde cesarica svojega sina, kateri je vonjal pri Saarbrückenu prvikrat strelni prah. Sè sedansko katastrofo in razglasenjem republike je končano prvo poglavje te za Francijo tolikanj osodopolne vojske.

*
*
*

Brž po bitvi pri Wörthu, ko je bilo desno krilo francoske armade razkropljeno, so vpri nemški vojskovodje svoje oči na Strassburg. Že 4. dan po bitvi pri Wörthu se je prikazala ena brigada badenskega konjištva pod generalom La Roche (Roš) v okolici, ter je oteževala preskrbljevanje živeža tej silni trdnjavi, ki stoji ob levem bregu Rena v Alzaciji. Preden pa o streljanji na to silno trdnjavo kaj povem, bodi mi dovoljeno v zgodovino pogledati, kako je ta trdnjava Francozom v last prišla. Kaj nam nepristranska zgodovina o tej francoski pridobitvi pripoveduje?

Deželogladni francoski kralj Ludovik XIV. je bil ustanovil neko svetovalstvo, ki je imelo preiskovati, ktere dežele so spadale nekdam k Franciji, da si je zopet osvoji, kajti od nezjedinjenih nemških knezov in po 30letni vojski oslABLJENE Nemčije se ni bilo ničesa bati. Ta v 4 krajih vstanovljena svetovalstva („Reunionskammern“, ker so imele zopet zediniti, kar je nekdam k Franciji spadalo) so zborovala v Breisachu, Besançonu, Metz u in Tournai-u; in ti svēti so segali nazaj v dobo Meringov in Karolingov (okoli leta 800). V španjskih nizozemskih pokrajinah, v palatinatu in v Elzaciji si je kralj na tak način odbral mesta, škofije in opatije, si jih je osvojil, jim neizmerne davke naložil in francoske grbe postavil; tako vdobljeni podložniki so morali na vse to še veselice obhajati.

Dne 30. septembra 1681 se polasti kralj v mirnem času mesta Strassburga, ki je bilo vrata v južno Nemčijo in središče tačasnih ved in obrtnije. Od 30letne vojske (1618—1648) sem so meščani bili v vednem strahu zaradi Francozov; zato so utrdili še bolj že pred močno trdnjavo zidovje, so vzdrževali posadko na lastne stroške, ter so imeli še meščansko stražo. Da je pa Strassburg padel v žrelo deželogladnega Ludovika XIV. je bila Nemčija sama kriva, ker se ni brigala za-nj, marveč ga je samemu sebi prepustila; tudi je pustila, da so morali

njegovi trgovci velike izvoznine in vvoznine plačevati, med tem ko je Francija delala na to, da bi kredit ali veljavo mesta na nič spravila. Z dnarjem si je podkupil Ludovik malo stranko, ki je bila med osebjem mestne gosposke. Glavni izdajice se imenujejo: pl. Zedlitz, Stösser, Obrecht in posebno neki Günzer. Po noči je bilo mesto obdano in spredno zidovje vzeto; meščani niso mogli mesta dalje braniti, zato se podvržejo kralju, ki je storil Štrassburžanom sijajne obljube. Škof Ego pl. Fürstenberg, ki je kot njegovi predniki od časa reformacije v Zabernu bival, pride sam v Strassburg, ko je Ludovik svoj slavni vhod obhajal, ter pozdravil kralja na pragu stolne cerkve z besedami Simeona: „Zdaj o Gospod, pusti svojega služabnika v miru umreti, ker sem videl tvoje zveličanje.“ (t. j. prihod v mesto). Z veliko naglostjo je dal Ludovik iz Strassburga po Vaubanu eno najmočnejših trdnjav v Evropi napraviti in na neka vrata je postavil napis: Germanis Gallia clausa (Francija je Nemčiji zaklenjena); lahko bi bil še pridjal: „in Nemčija je odprta Franciji,“ kajti odtehmaj so potovale francoske armade od Rena na gorenjo Donavo, zato je ljudstvo v Švabskem ta kraj ali to progo zemlje imenovalo „francosko cesto.“ Kaj so na to storili pa cesar in nemški knezi? Preplašeni so bili in so se posvetovali in so protest napravili; pa bramborski izborni knez ni podpisal protesta, ter je delal spletke in zvijače, da bi dobil Pomeranijo. Ludovik pa se je Nemcem smejal, ter vzel v ravno tistem času in v sred miru Španjcem močno luksenburžko trdnjavo. Res je pa tudi, da si je bil Strassburg pod Francijo zlo opomogel in je cvetel do poslednje vojske 1870. Veči del prebivalcev v Alzaciji (v Lotaringiji pa še bolj) se je bil v teku let pofrancozil. Vseučilišče je bilo francosko, kakor tudi vsa podoba mesta in njegovo mišljenje. Ko je leta 1848 nemški zbor v Frankobrodu *) poslal vabilo,

*) Naj omenim pri tej priliki neko smešnico. Ko je vabil ta zbor vse nemške dežele, naj bi nabirale doneske za bodočo

naj bi si Strassburžani prizadjali, da bi se zopet z Nemčijo združili, so jim ti nek za odgovor dali: „Wir wollen nichts wissen von der deutschen Miserie“. (Mi nočemo ničesa vedeti o nemški revščini). Prebivalci po-francožene Lorene in Alzacije so se pa zmirej srečne in zadovoljne čutili pod francosko vlado in še dandanašnji bi bili rajši pod Francijo, kot da nemški jarem nosijo. Pa vrnimo se po teh zgodovinskih spominih zopet k predmetu, kterega smo nekoliko pretrgali.

Francozi se niso niti dogovedli, da utegnejo kako glavno bitvo zgubiti, ter da bodo njihova vrata proti Nemčiji (Strassburg) kdaj Nemci oblegali. Imeli so zaradi tega v Strassburgu za čas vojne nezadostno posadko, ktero so po bitvi pri Wörthu z nekterimi ubežnimi polki pomnožiti morali. V tem zadnjem trenutku, ko so že nemški konjiki okoli trdnjave plazili, je bila trdnjava še nezadostno z živežem preskrbljena, tudi mnogo topov ni bilo še na nasipih, in streliva ni bilo dovolj v smodnišnicah shranjenega. Poleg tega so Francozi lehkomišelnost pozabili, da je treba zavolj napredka v topničarstvu Strassburg s pasom zvunej mesta sezidanih trdnjav obdati; vsled tega bi bilo mesto pred bombardovanjem za-varovano. Srečnejši, kakor z brambenimi pripravami, so bili Francozi z volitvijo poveljnika, hrabrega in previdnega blizu 80 let starega Uriča, rojenega Hrvata graničarja, ki je ostal 1813 kot častnik „chevalegeurs d'Illyrien“ v francoski službi, v kateri je tako daleč avanciral, da je postal general. Ko so se Nemci pred trdnjavo pokazali, je priobčil ta hrabri vojščak razglas, v katerem je rekel: „Dokler bom imel še enega vojščaka, en strel (patrono) in en suh hleb (biškot), ne izročim trdnjave“.

močno nemško „flotto“, je prišlo enako vabilo nek tudi v Slovenijo, ki je bila do 1866 tudi pritiklina te za nas nenaravne zveze. Pa nekdo jim na to vabilo pošlje en žakelj cunj in en žakelj želoda, s pristavkom: Iz cunj naj si naredé bankovce in želod naj vsadijo, da bodo iz njega dobi zrasli, iz kterih bodo brodovje tesali

Tako daleč sicer ni seglo njegovo junaštvo, pa vendar je izvrstno vodil brambo trdnjave in Nemcem velike zgube zadajal. Nemške obležne čete, 60—70.000 mož, pod generalom Werderjem so hitro vso trdnjavo obdale. Ker so imeli mnogo izvrstnih tehničnih krdel pri rokah, so dela za oblego naglo napredovala. Badensko topničarstvo je prvo težke topove iz trdnjave Rastadt pripeljalo, ter jame že 18. avgusta streljati na sprednjo strassburžko trdnjavico (Cittadelle v. Strassburg). Da so mogli te velikanske topove postaviti, so Nemci na desnem bregu Rena baterijske nasipe naredili.

Pravo bombardovanje se je pa še le 24. avgusta pričelo, ko so dospele še pruske baterije in trdnjavski topničarji (Festungsartillerie). Werder prične svoje strahovito gromenje in razdevanje; potem pozove generala Uriča, naj mu trdnjavo izroči; ali ta zavrne prav osorno tako maločastno zahtevo.

To bombardovanje strassburžkega mesta se sme najstrašnejšim bojnim epizodam (dogodbam) prištevati. Dne 24. avgusta zvečer o $\frac{3}{4}$ na deveto uro je pričeto bombardovanje strassburžke prebivalce grozno ustrašilo. — „Med gromenje topov“ — tako pripoveduje neka priča tega strahovitega prizora — „se je kmalu mešal truš podirajočih se hiš, in v svitlobi gorečih topovskih krogelj, ktere so se kot toča v mesto vsipale, so se prikazovali izpod streh švigajoči plameni.“ Bombardovanje je trajalo neprenehoma noč in dan. (Prusko divjanje in brezozirno pokončevanje mesta in prebivalcev je neodpustljivo in se ne dá nikakor izgovarjati iz stališča človekoljubja!) Že drugo noč je gorela in čisto zgorela imenitna knjižnica (t. j. velika zbirka knjig in važnih rokopisov) in muzej umetnosti v ulici „Aubette“ (au-ò). Oboja zguba je neizmerna in nenadomestljiva. V eno in isto ulico so padale granate (požigovalne krogle) kar na stotine, in brž ko se je kje kak požar vnel, so letale kupoma krogle na ognjeno žerjavico, da ljudje niso mogli ognja gasiti!

Število razdanih hiš je raslo sè slehernim dnevom, ravno tako število nedolžno od krogelj ubitih oseb, posebno gospej in otrok, ktere so deloma krogle zadele, deloma pa drobine razpočenih granat ubile ali pa ranile. To streljanje iz nemških baterij je bilo strahovito, kajti vsipale so se bombe kot toča na trdnjavo, požigalne krogle pa na razna poslopja, ktera so se v razvaline in prah spreminjala. Najtrdnjše zidovje je bilo vsled tega nemškega vandalizma (pokončanja brez usmiljenja) razrušeno in razvaljeno; celò prostori, ki so veljali za varne pred bombami ali za neprebitne (t. j. katerih bombe prebiti ne morejo), niso bili zadosti varni. Dne 7. septembra je ubila granata enega stotnika in 8 mož, tedaj 9 žrtev ob enem. Nemci so obsedna dela s pomočjo svojega res izvrstnega topništva dobro izpeljali.

V noči med 29. in 30. avgustom je bila prva vs-trična bližavnica (ali bližavni prekop) dovršena, zdajci so začele baterije svoj ogenj bljuvati. Z večimi težavami pa so nastavljali drugo bližavnico med 4. in 6. septembrom, tretja ali zadnja je bila pa 11. septembra dodelana. Trpljenje obleženih nedolžnih prebivalcev in francoske posadke se je množilo sè slehernim dnevom zaradi neprenehljivega bombardovanja ter je postalo že neprenesljivo. Že so ti kulturonosci polovico mesta v razvaline spremenili; celo častitljiva stolna cerkev sè svojim znamenitim visokim stolpom je bila hudo poškodovana;*) skorej ni bilo hiše, ki bi ne imela kakega znamenja

*) Po obstoječem pravu novošegnega vojskovanja mora nadpoveljnik obležne armade, ako strelja na vtrjeno mesto, vse tako vrediti ter skrbeti, kolikor je od njega odvisno, da prizanaša, kolikor je le mogoče, cerkvam in poslopljem umetnosti in ved in dobrotnim napravam. Ta predlog (§. 16.) je postavila ter ponavljala barbarska (?) Rusija v brüsselskem shodu 1874. Proti temu so se tedaj Nemci silno pregrešili, kakor tudi proti drugemu da „se ne sme dopustiti, da vojaki z naskokom vzeto mesto oplenijo,“ kakor se je v tej vojni večkrat godilo.

prusko-nemškega divjanja; prebivalci so le še bivali po kleteh in kazematah t. j. v podzemeljskih pred bombami bolj varnih jamah in zaprtijah; pa vendar ni hotel junški graničarski sin Urič, ta general „brez strahu in bojazni“, o predaji mesta in trdnjave ničesa slišati; rad bi bil namreč svojo v omenjenem razglasu izrečeno obljubo, da „hoče, dokler ima poslednjega momka (vojščaka) in kaj suhora (biškota) vztrajati“, do pičice spolniti. Še le ko so si oblegovalci 20. septembra ledino ali planjavo okoli trdnjave in nektare lunete osvojili, ko je bil pogubonosni grom in pok iz obležnih baterij čedalje hujši in bliži, ko je otežba po nezgodi velike armade, in potem ko je bil Bazaine v Metz u zaprt, nemogoča postala, je bil hrabri poveljnik Urič, ki je svoji vojaški časti in in dolžnosti popolnoma zadostil, primoran glas milosrčnosti ubogega prestrašenega strassburškega prebivalstva poslušati. Popoldne 27. septembra ob 3. uri se je prikazala na stolpu stolne cerkve bela zastava, ob enem je nehalo tudi streljanje iz trdnjave na vseh krajih. Že v noči med 27. in 28. septembrom je bila predaja ali kapitulacija sklenjena, vsled ktere je 17.000 mož jaka posadka orožje položila. Tako je došlo to mesto, ktero je bilo že pofrancoženo (tudi na vseučilišči se je v francoskem jeziku predavalo), proti svoji volji po 189 letih zopet pod nemško oblast.

Pa ajdmo zopet k našemu predmetu! Po neizmerno krvavih bitvah okoli Metza (14. 16. in 18. avg.) so Nemci maršala Bazaina v to silno močno trdnjavo potisnili; kraljevič Friderik Karol ga je s 300.000 vojaki kot z železnim obročem v Metz u zaprtega držal, da mu ni bilo mogoče uiti. Komaj je preteklo 12 dni od poslednjih morilnih bitev in že so imela tla okoli Metza vnovič s krvjo obilno namočena in pognojena biti. Ko jo je Mac Mahon od Remsa kar nagloma proti severovzhodu zasuknil, da bi zajeti del francoske armade pod Bazainom otél, se je ta na vso moč trudil, da bi se z

vojsko, ki je hotela trdnjavo oblege rešiti, združil. Armada kraljeviča Friderik Karola je nastavila v 12 dneh počitka, podpirana in pomnožena od divizij deželne brambere, velikanske obkope okoli Metza, in tako je bila zmanjšana nada, da Bazain predere skoz nemška obležna krдела.

Nemška armada je stala kot železen pas okoli trdnjave, ktereга preseči ni bilo več mogoče, razun z enakoštevilno armado. Poslednje dni avgusta je zvedel Bazaine po nekem ogleduhu, da je Mac Mahon z armado tako krenil, da nameruje trdnjavo oteti. Zato udari 31. avgusta zgodaj v jutro vun iz trdnjave sè 100.000 mož na sever proti Thionvilli. Francozom nasproti je stalo prvo armadno krdelo in divizija deželne brambere z generalom Kummerjem na čelu. Ker so se Francozi z vso srditostjo na omenjeno krdelo in divizijo zagnali, so v začetku Nemce v beg zadržili, tako da so morali nekatere obkope in nasipe Francozom prepustiti. Pa kmalu so se morali zmagonosni Francozi ustaviti, ker so zadeli na tu zad zbrane velike nemške armade, ktere so vedno nova in čila krдела v ogenj pošiljale. Vsled tega je divjala krvava borba okoli teh krajev in ob cesti proti Thionvilli skorej 24 ur neprenehoma. Okoli posameznih zasek in zagraj ste se obe stranki z neverjetno srditostjo večidel z golim orožjem in z bodali borili. Ne da se popisati grom topov in pokanje pušek ruš in truš bojnega orožja in vpitje, ki se je razlegalo noč in dan neprenehoma; med persketanje pušek in votlo bučanje topov se je mešal ropotni glas gostostrelnih topov (mitrailleuse). Angležki častniki, ki so bili kot opazovalci pri tej borbi nazoči, so trdili, da je bil ta zagon iz Metza mnogo strašnejši in grozovitejši, kakor so bili oni veliki zagoni ruskih krdel iz Sebastopolja (1854—55). Po 30 urnem krvavem trudu in napenjanji so se morali Francozi, svoje mrtve in ranjene na bojišči pustivši, v trdnjavo umakniti.

Nekoliko dni potem dobi Bazaine sporočilo o nezgodi in kapitulaciji pri Sedanu.

Ponujeno ne ravno neugodno kapitulacijo Bazaine takoj zavrne. Sicer je bil po razglašenji republike v takem stanji, da ni vedel, komu bi bil pokoren, je li onemu, kojemu je zvestobo prisegel, ali pa novi vladi, ktera mu je pa naravno kot bonapartistu presedala. Pa vendar je odtehmaj krepke priprave delal, da bi trdnjavo uspešno branil in jo Franciji ohranil.

S tem je prišla oblega Metza v svoj pravi tok. Za obe armadi je bil ta čas čas truda in trpljenja, pomanjkanja in raznih težav, kakoršnih le malo v zgodovini vojsk nahajamo. Po bitvah, ki so se bile 14. 16. in 18. avgusta okoli Metza, so bile vse več milj od te trdnjave oddaljene vasi okoli in okoli razdjane, in kar je po streljanji iz poljnih topov še ostalo, so v tistih dneh trdnjavski topovi, kolikor daleč so segli, vse raztreskali in razvalili. V septembru je bilo deževno vreme, posebno so bile pa noči že mrzle. Nemška krdela niso imela še gorke zimske obleke, železnice so mogle le za silo hrano dovažati; kmalu nastanejo kužne bolezni, posebno griža, za katero je mnogo nemških vojakov izmed obsedne armade umrlo. Služba prednjih straž in bivanje na straži je bilo zaradi teh okoliščin neizmerno težavna; ravno tako je bila ona od častnikov oskrbovana opazovalna služba vsa trudapolna, tako da so morali Nemci vso potrpežljivost in stanovitnost imeti, da so vse te overe premagovali. Tu je šlo Nemcem za zmago ali za pogin, kajti ko bi se bilo Bazainu posrečilo, da bi bil pred Mac Mahonu roko podal in tako skoz pruska krdela predrl, javaljne bi bil kateri Nемец zdravo kožo odnesel. Po kapitulaciji pri Sedanu niso bili Nemci več v toliki nevarnosti, akoravno bi bil Bazain skoz obležno armado predrl. Tri dni po prvem spodletelem zagonu, v katerem času so se pogostoma vršile praske s prednjimi stražami, dne 22. septembra, je skušal Bazaine zopet enkrat, skoz

nemške rajde pri Peltre-u predreti. Bitva, ki se je tu vnela je bila zelo krvava, in končala se je za Francoze nesrečno, ker si niso nikakor mogli, kakor so silno hrepneli, skozi nemška krdela gaza napraviti. Dne 27. septembra je bila zopet borba pri Mercy-le-Hautu (au-ô), ki se je enako, kot prejšnji zagon, končala. Dokler se ni Strassburg (28. sept.) udal, so menili nemški vojskovodje, da hočejo Francozi proti jugu predreti, da bi to trdnjavo oblege oteli; zaradi tega so morali Nemci vedno po koncu biti, ter prežati, da se onim to ne posreči. Potem pa ko je Strassburg padel, je morala nemška obležna armada za to skrbeti in vse tako vrediti, da za brani Francozom bežati proti Thionvilli ali pa na neutralna tla, t. j. v Belgijo. Stanje zaprte armade se ni na noben način moglo ugodno imenovati. Poslednje tedne je dohajalo vsaki dan mnogo beguncev, ki so prosili naj jih sprejmejo med zajete. Ti so pravili, da je nastalo veliko pomanjkanje hrane v mestu in trdnjavi, in da se deli najpotrebniši živež le v majhni merici. Bazaine je še vse moči napenjal, da bi železni pas, kateri ga je v klenjenega držal, prebil. Dne 27. septembra zopet z vso močjo vun plane, ter jo maha ob levem bregu Mozele naravnost proti Courcelles-u (r. Kurselju), kjer se mu posreči, pa žalibog le za malo časa, vzeti vasi Lagrange (r. Lagranš) in Colomby, od koder so se pa morali zopet v trdnjavo umakniti.

Dne 2. oktobra plane zopet z veliko močjo vun, pa zdaj prek desnega brega Mozele, ali pruska divizija deželne brambe jih zopet v trdnjavo zavrne. Še hujši pa je bil zagon pet dni potem, ki je bil namenjen proti Thionvilli; ta boj je bil krvav, ter je stal obe stranki okoli 3000 mrtvih in ranjenih. Stanje v Metzju je postajalo čedalje bolj hudo in neprenesljivo, nada v ootombo je zginila; zato odpošlje maršal Bazaine, ki je hotel rešiti, kar je bilo še mogoče rešiti, dne 14. oktobra generala Boyera v pruski glavni stan v Versalju, da se nasto-

vijo dogovori o kapitulaciji (predaji). Kako se je ta general v svojem poslanstvu vedel, se ni zvedelo; kmalu se vrne v Metz, od koder je sivolasi general Changarnier (r. Šangarnjé) naravnost s kraljevičem Frid. Karolom nadaljeval dogovore zaradi kapitulacije. Bazaine je sprevidel, da bi bil ves nadaljni upor brez vspeha, ter je vodil deloma osebno na gradu Frascasy-u pogajanje do konca. Dne 27. oktobra je bila kapitulacija podpisana in tisti dan se vda maršal Bazaine s celo svojo armado, koja je štela še 173.000 mož, ako se prišteva semkaj še blizo 20.000 bolnih in ranjenih; med temi so bili trije maršali, (ta je najvišja stopinja vojaška) Canrobert (znan iz laške vojne 1859), Leboeuf (r. Lebêf) in Bazaine sam, 140 generalov in 8000 častnikov. Nemcem je prišlo v plen še 53 orlov in zastav, 541 poljnih in 800 trdnjaviških topov, 102 gostostrelk, neizmerna množina pušek (po Šasepô-u), streliva, orožja in drugih bojnih priprav. Po kapitulaciji pri Metzju je bila skoraj vsa mesca julija zbrana francoska armada, kolikor je ni bilo med ubitimi, ranjenimi in razkropljenimi, kakih 300.000 za boj sposobnih mož, — sè svojim cesarjem in z vsemi na bojnem polju postavljenimi generali, z vsem topništvom in ostalim gradivom v nemških rokah. Enacega vspeha pač ne more nobena zgodovina v nobenem času in o nobenem narodu pokazati. Ni čuda, da je vsled tega nikdar še slišanege vspeha vsem Nemcem, tudi avstrijskim, strašno greben narasel, kterege tudi mi Slovani britko čutimo!

Drugo poglavje.

IV.

Prusi marširajo proti Parizu; razglasi se republika 4. septembra; razrušenje laonske trdnjave; prve borbe in drugi dogodki pred Parizom.

Menilo se je, da bodo Nemci po sedanski nezgodi, ko so dobili Napoleona v roke, z vojno nehali, kajti izrekli so bili v nekem razglasu, da se hočejo le proti Napoleonu in njegovi vladi, ne pa proti francoskemu narodu bojevati. A nič manj, kakor to! Nova republikanska vlada „narodne brambe“ je bila voljna Nemčiji primerno odškodnino za vojsko plačati, ali Nemci, oziroma Bismark in kralj „olle Viljem“, po teh velikanskih uspehih še bolj ponosni, niso hoteli o tem nič slišati, kajti zraven neizmerne odškodbe za vojsko so zahtevali še pokrajini Alzacijo - Loreno (z 1.549,000 ljudi, katerih velika večina govori francoski), za kar se nova vlada nikakor ni mogla odločiti; pa tudi smela ni tega storiti, ker se je na javno mnenje opirala. Zato se je imela nova vlada z neznanimi težavami boriti, pripravljaje se skorej s čisto novimi sredstvi in armadami na nov boj. Energični, neutrudljivi Gambetta je nove armade kar stvarjal po izgledu narodnega konventa 21. sept. 1792 do 27. okt. 1795); vse za orožje sposobne može od 20. do 40. leta so klicali k orožju. Razglášenje republike v Parizu je tačas večina Francozov z ukanjem pozdravljala; nektera mesta niso niti čakala, kdaj bodo v Parizu razglasili, marveč so takoj po sedanski nezgodi na svojo roko republiko oklicala. Ob enem so se jeli gibati tudi tako imenovani socialisti, ki so bili za prihodnji mir mladi republiki nevarni, kakor se je pozneje videlo. Tu so bili navadno ljudje brez vere in brez časti, ki so sanjarili o „fraternité, egalité e

liberté“, pa tako, da bi bilo le njim v korist. Ti so razjedali kot črvi ubogo od nemških vsiljencev že tako ponižano Francijo. Med prvimi naredbami nove vlade je bila ona, ki je odredila, da se imajo Nemci iz okrajev Sene in Oaze (Seine & Oise) v 24 urah pobrati, ker so bili na sumu in se je bilo po pravici bati, da bodo ti povsod „nebodijihotreba“ službo ogleduhov Nemcem opravljali. Ta ukaz se je tudi brez usmiljenja izvršil. Novi minister znotranjih zadev, Gambetta, najbolj srčen mož nove vlade, je objavil v okrožnici pokrajinskim predstojnikom: „Naša republikanska vlada si je vzela nalogo braniti domovino na življenje in smrt proti ptujim vsiljencem in se nima vkvarjati z notranjimi razprtijami in strankarskim pričkanjem.“ Med tem, ko se je s to okrožnico „boj do noža“ napovedal, je oznanil minister Jules Favre (r. Žil Faver) v neki okrožnici zvonanjim zastopnikom Francije, da je vlada trdne volje, „da ne bode pedi zemlje in nobenega kamna francoskih trdnjav odstopila“. Tudi stara zarotnika, radikalca in brezverneža, Viktor Hugo in Louis Blanc, došla sta tačas v Pariz, ter objavita takoj neke prenapete (bombastične) oklice, ki so pa ostali vsled tedajnih razmer le prazna baharija in kvasarija. Bila sta junaka z besedami, za brambo krvaveče domovine nista niti mezinca ganila.

Veče važnosti je bilo to, da se je slavni Thiers podal v diplomatični misiji najprej v London, potem na Dunaj in v Petrograd, da bi evropejske državnike k posredovanju v prid Francije pregovoril; pa ves njegov trud je ostal brez uspeha. Evropejske velevlasti deloma niso hotele, deloma niso mogle posredovati. Angležka, ki hodi navadno za vetrom svoje kramarske politike, ni bila še nikdar iskrena prijateljica Francije, ter je zarad tega radostno gledala, da jo Nemčija ponižuje. Ruske si je bil že pred Bismark gotov, kajti ona ni mogla pozabiti, da jej je bil Napoleon III. po krimski vojni, katero je on sprožil, narekoval 1856. v Parizu mir, kateri je ruske in-

terese saj začasno na črnem morji škodil. V jeseni 1870 je Rusija odpovedala ono pariško mirovno pogodbo; vsled česar ima zdaj zopet prosto roko na črnem morji. Avstrija je po 1866. bila oslabiljena, nemško prebivalstvo bi bilo taki intervenciji ali posredovanju v prid Francije nasprotovalo, kajti kdo ne ve, da se avstrijska politika ravna po kalamitnici, ki jo v Nemčijo nagiba? Pa tudi sama na boj nepripravljena in osupnjena po tolikih nemških zmagah ne bi bila mogla brez zaveznika krepko posredovati. Avstrija se tudi ni imela za kaj Franciji hvaležno skazovati, razun morebiti za to, da je Napoleon III. (nekako moralno prisiljen) 1866. po svojem poslancu Benedetti-ju k Mikulovskem premirju (ki je vodilo potem k pražkemu miru), v prid Avstrije posredoval. Prusija je imela tedaj do konca vojne v vsem prosto roko. Vse velevlasti so ostale popolnoma neutralne, tudi Italija se ni hotela niti z besedo niti z mezincem potegniti za ubogo Francijo, kterej se ima največ za svoje zjedinjenje zahvaliti.*) Te nehvaležnosti jej menda še dandanes Francija ni odpustila. Nehvaležnost je res plačilo sveta; pa to nehvaležnost utegnejo Italijani še drago skupiti, česar bi se, — da posvetno govorim, — Franciji ne moglo in ne smelo zameriti. Pa vrnimo se zopet k zgodovinski niti te strahovite vojske!

Ko je po kapitulaciji pri Sedan nekoliko časa orožje mirovalo, poglejmo, kam in kako so jo med tem nemške mnogoštevilne armade zasuknile. Ko je bila z Napoleonom in ranjenim Mac Mahonom francoska armada v nemško sužnost odpeljana, ste jo tretja in četrta armada zopet z veliko naglostjo proti glavnemu mestu mahali. Pa jim je bilo treba opreznim in previdnim biti na tem maršu. Akoravno ni bilo pričakovati, da bodo nemške armade na svoji hoji proti Sëni na resen upor

*) Razun glasovitega Garibaldija, kateri je z nekoliko stotnijami svojih prostovoljcev v pomoč prihitel.

zadele, vendar niso nobene naredbe zanemarile, ki se je zdela potrebna, da se vsakemu nenadnemu napadu vspešno v bran postavijo.

Nemški armadni oddelki so korakali po ravnobežnih ali vstričnih potih naprej, tako da jim je bilo lahko zopet združiti se, ako bi jih Francozi napadli. Mnogobrojna in čvrsta konjica je rojila in razsajala v malih oddelkih po več milj preč od glavne armade noter po deželi, kjer je zahtevala od prebivalcev raznih potrebščin in hrane za se in za ostalo vojsko, ter je širila med kmečkim ljudstvom, od kterege je potrebščine pobirala, oziroma plenila, strah in grozo, kajti kar so Nemci zahtevali, so morali dati, če je bilo le najti. Do Rethela so se nemške armade skupno pomikale; potem je šlo desno krilo čez Rems in Soason (Rheims et Soissons), levo pa čez Epernay proti skupnem cilju, Parizu. Komaj dan hoda pred desnim krilom se je umikal general Vinoy s 25.000 mož rednih krdel, ktera so iz Pariza maršalu Mac Mahonu na pomoč poslali, pa so še le do Meziéra došla, ko se je vršila sedanska predaja. Nevtegoma krene Vinoy nazaj proti Parizu, da ubeži osodi Mac Mahonove armade, in da še to poslednje redno vojaštvo svoji domovini ohrani. Nepretrgoma in naglo se umikovaje je vendar srečno 14. septembra v glavno mesto prišel, ktero je pozneje s hrabrim prizadevanjem skušal rešiti nemške oblege.

Tako je nemška armada brez posebnih ovir naprej stopala. Tudi mala laonska trdnjava se ni v bran postavila. Drugi dan po prihodu Nemcev (9. sept.) izroči poveljnik Theremin d'Hame trdnjavico. Brezskrbno gredo Nemci v mesto, ena satnija (ali stotnija) lovcev je ravno stopila na nasip trdnjavice, ko se naenkrat, kakor bi z očmi trenil, zasliši tresk in pok; trdnjavica je zletela v zrak ter pokoplje pod svoje razvaline 300 Francozov, ki so bili ravno na odhod pripravljeni, in 95 Nemcev. Dolžili so najprej poveljnika te krvave nezgode; kakor se

je pa kasneje za gotovo zvedelo, je bil tega kriv edino le nek fanatičen francoski domoljub, topničarski ognjodelec (tudi raketnik ali ognjar, Artillerie Sergeant), Henriot. Ko je bilo gotovo, da je ta edini to nezgodo, v kateri je poginilo 3krat več Francozov kot ravno došlih Nemcev, zakrivil, so opustili vsako posilno kaznovanje in vračilno silo (Represalie). Laonsko mesto je bilo s tem strahovitim razletom hudo razdjano.

Nastalo deževno vreme je pomikanje tretje armade zdatno zaviralo, posebno topništvo se ni moglo nekoliko dni niti z mesta ganiti. Še le 9. septembra dospe prednja vojska do mestica Montmiraila (r. Monmiréja), med tem ko se je mnogobrojno konjištvo na vzhodu, severju in jugu že prav blizu glavnega mesta prikazalo. Dne 15. septembra je bil nemški stan v Meauxu (r. Meo-u). 16. septembra so dirjali in stikali pruski ulani (suličarji) in huzarji (oboje se prištevajo k lahki konjici) po Clermoutu, Villeneuvei, Nogent sur Marne (r. Nožan sur Marn) in Charentonu (ch-š), tedaj skorej le en streljaj daleč od onih trdnjavic (fortov), ki obdajajo Pariz. Konjica je zajela tu mnogo vozov z živežem, ki so bili namenjeni v Pariz, da mesto s hrano preskrbijo; mnogo prostovoljnih in drugih strelcev je seboj pripeljala. Potem ko je tretja armada srečno Seno prekoračila, se je glavni nemški stan v Ferrié v krasen grad barona Rothschilda naselil. Prednje straže 4. armade so 16. do Pontoise (r. Pontoá) dospele, od koder so skušale Seno prestopiti. Tri dni pozneje so se jele pomikati nemške armade od treh strani ob enem in istem času proti glavnemu in stolnemu mestu. Na jugu je zadelo 2. bavarsko krdelo po svojem prelazu čez Sêno pri Villeneuve — St. Georges (r. Villenef — sen Žorž) na 3. divizijo Vinoyoga krdela, pričel se je boj, ki je stal Francoze 10.000 zajetih in 7 topov, pa tudi Bavarcev je mnogo v srditem boji padlo. Veče pomembe je bil boj pri Villejnifu in Montrouge (r. Monruže), kjer je skušal general Ducrot (r. Dikró) z blizu

40.000 možmi Nemce nazaj zadržiti. Ducrot je razpostavil svoja krdela med trdnjave de Montrouge in Vanves, da so ga nazaj gredečega varovala. Francosko topništvo je streljalo z 72 topovi na nemške pozicije, katerih pa niso dovolj poznali. Ko je francoska redna pehota naprej pridrla, zagazijo naenkrat v navskrižen ali vsestransk ogenj nemških brigad. En polk mobilne straže, prevarjen od gostega lesa in goste megle, strelja na svoj 16. polk, kateri je vsled tega na vse strani zbežal.

Med tem se je glavna moč nemške armade polastila neke višave ob levem boku Francozov, ki je popolnoma gospodovala nad pozicijo francoske armade. Tu na tej višavi se razpostavi nemško topništvo ter obsipa Francoze sè svinčeno točo in bombami (to so železne votle krogle, ki se razpočijo, ko padejo, in vržejo iz sebe razno gradivo, ki je v njih skrito). Peš-polki, večidel iz založne armade in novincev sestavljeni, so strahovito trpeli, ter se niso mogli dolgo ustavljeti, pa vendar so se v redu vmaknili.

Po tej borbi (19. sept.) je bilo mesto od vseh strani zaprto; drugi dan, 20. septembra, se začne oblegati to velikansko in dobro utrjeno mesto. Ravno sta dotekla dva mesca, odkar je bila vojna napovedana. Da se bode stolno mesto oblegalo, niso Francozi prej niti mislili. Predno se lotim spisovati oblego tega svetnega mesta, ki je tedaj štelo gotovo nad 2,000.000 ljudi, naj bodo nekatere besede znotranjim mestnim razmeram in onim pariške trdnjave odmenjene.

V.

Pariz se s hrano naglo preskrbi; opis pariške trdnjave; moč pariške armade pod generalom Trošijem (Trochu); brezuspešno prizadevanje evropskih vele-vlasti, da bi se prelivanju krvi konec storil; neizmerne nemške zahteve; moč in razpostavljenje nemške armade; prvi zagon iz Pariza; Gambetta leti v zračnem balonu iz Pariza; upor socialistov in komunistov, ki hočejo razglasiti in voliti zloglasno „komuno“, zagoni iz Pariza meseca oktobra; „plebiscit“ ali vesoljno glasovanje za novo vlado; opis bojov meseca novembra do onih bojov, s katerimi so namerovali Francozi Pariz otéti.

Po sedanski kapitulaciji so bili novi vladarji v Franciji več kot gotovi, da se bodo odločilne borbe te vojske pred ozidjem glavnega mesta bile. Napoleonovi generali niso niti mislili, da se bode Nemcem bojna sreča tako daleč smehljala, ter da bodo kdaj celo njih glavno mesto oblegali. Na ramah Trochu-a (Troši-a) je slonelo velikansko delo, da pripravi glavno mesto v malo dneh za brambo. V tej vojski so zvedenci in drugi nepoklicani na mnogoteri način Francoze grajali; na vsak način pa bodo srčnost, urnost, varnost in previdnost, s katero so Pariz v 25 dneh za dobre 4 mesce s hrano preskrbeli in vse njih trdnjave (forte) za brambo pripravili, v največo čast služile. Vladarstvo je srečno rešilo eno naj bolj zamotanih nalog, ker je znalo v primerno zlo kratkem času živež za skorej 2 milijona ljudi na 4 mesce priskrbeti. Nič manjša energija (odločnost) jih je vodila pri brambenih delih. Dotehmal so bili forti*) (trdnjave) le nezadostno s topovi in strelivom preskrbljeni, morali so kar nagloma iz vojnih pristanišč: Bresta, Cherbourga in celo iz Toulona pomorske topove in neiz-

*) „Fort“ se imenuje vsaka za se stoječa trdnjavica, ki brani mesto.

merno množino smodnika, granat in bomb dovažati. Da se je druga naredba točno izpeljala, je bilo treba večega zatajevanja samega sebe. To je bilo namreč preseljenje prebivalcev pariških predmestij in porušenje onih poslopij, za katerimi bi imel sovražnik zaslonbo in varnost. Že 11. septembra so dobili prebivalci, ki so bili po eno železniško miljo od Pariza oddaljeni, ukaz, naj zapusté svoja stanovanja, ter si drugih znotraj v mestu poiščejo, ali pa naj Pariz zapusté. Nekoliko dni potem je bilo na tisoče malih hiš do tal podrtih in posutih. Ta previdnost, ktera je bila k uspešni branbi mesta potrebna, je bila deloma pretirana, ker so jo prenatanjčno izpeljali. Drage mostove so s smodnikom v zrak razgnali, prelepe vrtove uničili in velike, umetno narejene ceste so prekopali in razkopali. Ob enem se niso le lepi gojzdiči v Boulognu (r. Bulonju) in Vincennesu (r. Vensanu) posekli, ampak tudi one v Chantieniu, Montmorency-u, Bondy-u in Meudonu so požgali. Škoda, ktero je Francija trpela in ktera znači prav dobropožrtvovanje in zatajevanje francoskega naroda, so cenili na več nego sto milijonov frankov.

Začasna vlada je sklenila, da ima Pariz ukljub oblege ostati njen sedež, nasproti pa naj se ena delegacija ali odbor vlade „narodne brambe“ v Touru (r. Turu) stavi, da od tamkej osnuje in vodi upor po departementih (pokrajinah). Dne 13. septembra se poda Cremieux (r. Kremje) v Tur, kamor mu sledita nekoliko dni pozneje dva druga uda začasne vlade Glais-Bizoin (r. Gle-Bizoân) in admiral Fourichon. Ob enem zapoveduje neka okrožnica Gambettova, ki je bil minister notranjih zadev, naj prefekti nemudoma osnujejo narodno brambo po vseh krajih države.

Dne 16. septembra so bila v Parizu vsa mestna vrata zaprta; ob enem so oklicali vojaško postavo, vsled ktere so vse tiste, ki se niso mogli s kakim gotovim zaslužkom skazati, kakor tudi tiste, ki niso imeli sredstev, da bi se za 3 mesece s hrano preskrbeli, iz mesta

vun poslali. Na tisoče jih je bilo pred mestna vrata postavljenih, ki so potem šli noter v deželo, pa na poti so zadeli povsod na prednje straže nemških krdel, pred kterimi so se umikali, ter se zopet Parizu bližali, kjer so se, kakor je bilo videti, pred nasipi z mobilno stražo praskali.

Nemške armade so med tem glavno mesto oblegle: največa trdnjava na svetu je imela tedaj vprvič skušnjo obsedanja prestati. Pariz je bil od leta 1841 za Ludovika Filipa vtrjen; to misel je tedanji predsednik ministertva sprožil. Pariško mesto obdaja trdno obzidje, katero obstoji iz velike ceste, nasipov, rovv in glasija.*) Okoli 85 enoličnih bastjonov**) je bilo v to odločenih, da so varovali bližnje prostore, in 35 korakov širok rov, ki se je lahko iz vodotokov in iz Sene napolnil. Za mestnim ozidjem se vleče na notranji strani okoli in okoli široka cesta. S to cesto vštric gre druga cesta, ki veže kolodvore vsch (8) železnic, ki prihajajo v Pariz. Šest-inšestdeset velikih duri, na kterih se nahajajo mitnice, prekrizuje ali presekuje trdnjavske nasipe. Zvunaj ozidja krog in krog do pol milje od zidovja stoji 15 fortov (Vincennes, r. Vensàn, se sem ne računì) ki so z zagrajo, z rovi in nasipi med seboj v zvezi. Ti forti so: Na severovzhodni liniji St. Denis, la Briche (r. Brič), Est, Aubervillers (r. Oberviljé), Romainville (r. Roménvil), Noissy (r. Noasi), Rosny in Nogent (r. Nožan). Ob južni črti so: fort Charenton, na levem bregu Sène Ivry,

*) Glasi se imenuje ledina ali planjava okoli trdnjave, reklo bi se temu prostoru po slovensko obmestna planjava. To je prostor, da se sem pri brambi mesta postavljajo vojaki. Vse večje trdnjave imajo za ozidjem tak prostor.

**) Bastjon se imenuje vun moleč ostrog, ali obel, trden zid; ta stoji navadno sred glavnega nasipa semtertje tudi sred trdnjavskega ozidja, kjer so topovi na razne strani nastavljeni. Na goriškem gradu (nad mestom) je viditi nekaj takih okroglih bastjonov, na kterih je po več lin za topove.

Bicêtre, Montrouge (r. Monruž), Vanves (r. Vanv) in Issy. Na vzhodu se nahaja le edini, pa najmočnejši izmed fortov, ki je sam za se prava trdnjava, Mont Valerien. Oddaljen je ta močni fort od bližnjega pri St. Denisu poldrugo miljo in od fort Issy-a eno miljo; iz tega je razvidno, da kaže tu trdnjavska uravnava veliko škrbino ali pomankljivost, kar je spoznal tudi oni posebni odbor, ki je bil brž po bitvi pri Wörthu za vtrjenje pariških trdnjav postavljen. Sklenilo se je tedaj, da se ima med Mont Valerienom in Coteaux-om (Kotom) pri Meudonu velik nasip napraviti, ki bi imel to škrbo dopolnovati, in sicer pri Mont-Retoutu neposredno nad Št.-Cloudskim kolodvorom. Obsežna črta, ki bi potem nastala, ako si mislimo, da so ti forti zvunej mesta sklenjeni, bi znašala $7\frac{4}{10}$ nemških milj. Vsi zvonajni forti imajo baštijone, nekteri imajo vun moleče nasipe; vsi pa so med seboj in s Parizom z nadzemljskim in podzemljskim telegrafom v zvezi. Na petnajsterih fortih je stalo 2000 topov, med temi so bili mnogi največe baže in teže, ker so bili prvotno za pomorstvo namenjeni. Pozneje so napravili v Parizu toparnice in vrtalnice (t. j. tovarne za livanje in vrtanje topov), ktere so oblegane s topovi manjše baže in mere previdevale. Streliva je bilo pa prav obilno.

Pariški brambovci so bili v tri armade razdeljeni ter so šteli okoli 530.000 mož, kakor so Francozi računili in trdili. Se ve da je bilo med temi le malo za boj izurjenih krdel. Prva armada je bila sestavljena iz 100 bataljonov narodne in meščanske straže; ta je bila 300.000 mož jaka pod poveljnikom generalom Thomas-om. En oddelek narodne straže bi se bil dal tudi na prostem polji rabiti, pa imel je le pet topovnic (ali baterij) brez konjice; meščanska straža je bila nastavljena po mestu in na nasipih mestnega obzidja. Druga armada, na čelu jej je bil general Ducrot (r. Dikro), je štela nek 150.000 rednih mož in mobilne straže, 80 poljnih in gostostrelnih

baterij in tri polke konjice; bivala je v taboru zvunej mesta. Tretja armada, kateri je general Vinoy zapovedoval, je štela blizu 70.000 mož.

Ta poslednja je bila sestavljena večidel iz razkropljenih ostankov Mac Mahonove armade, iz pomorskih vojakov in mornarjev, logarjev iz pariške okolice, iz požarne straže in orožnikov ali žendarmov (*genté d'armes*, je francoska beseda, ki pomeni oborožene može za javno varnost), kateri so v naglici iz bližnjih pokrajin prihiteli branit Pariz.

Ta znatna vojaška množica ni bila enako oborožena; le en del je imel puške po Chassepotu (r. Šasepo-u), ostali pa ravno kar iz Angležke prišle puške-nazadnice po raznih skladih (sistemih). Na Seni je bilo mnogo kaniirskih šajk (ladjic), ki so bile namenjene sodelovati pri zagonih iz mesta.

Že pred obstoječe obkope in trdnjave je dal z močnimi nasipi pojačiti, med katerimi so imeli oni na Mont-Avronu najbolj pomenljivo nalogo. Skoz in skoz pa zaslužijo brambovci pariški hvalo zavoljo poguma in znanjivosti, s katero so vedno nove overe tuhtali, s kojimi so se imeli njihovi sovragi boriti. Tega jim niso mogli niti Nemci odreči; imenovali so jih „bobre“, kateri so po noči zopet popravili in sezidali, kar so jim Nemci po dnevu porušili.

Ravno ko so imeli Nemci Pariz oblegati, si je evropejska diplomacija, posebno angležka, zlo prizadevala, da bi pomirila vojskujoči se stranki. Možje, ki so stali na čelu francoske republike, niso bili proti pomiritvi, pa, na javno mnenje se oslanjajoči, niso hoteli dati poročstva, kakoršno je zahtevala Nemčija. Na nemške zmage ponosni Bismark ni želel nič manj, nego da bi se ponižana in premagana Francija ne mogla nikdar več povzdigniti. Zahtevala je namreč kot bojno odškodnino zraven neizmerne zneska še dve pokrajini Alzacijo in Loreno. Tolikim zahtevam vstreči, pa ni mogla vlada narodne

brambe nikakor, kajti ni bilo še brati v svetni zgodovini, da bi se bil kedaj mir tako drago kupil. Vkljub temu je angleška diplomacija dosegla, da je privolil grof Bismark v pogovor z Žil-Favrom.

Snidla sta se v ta namen blizu Meaux-a (r. Meo-a) 18. septembra, in sicer v razdrtem gradu Haute-Maisonu (r. Hôt-Mézenu). Drugi pogovor sta imela v Ferrieru, kjer je bil glavni nemški stan. Bismark je hotel dovoliti premirje za dva ali tri dne, ali zahteval je, da naj ostane pred Parizom vse „in statu quo“*), da naj se boj pri Metz nadaljuje do gotovega roka, naj se vdá Strassburg in naj ta hrabra posadka gre kot vjeta na Nemško, naj se izroči Nemčiji Toul in Bitsch, posadki pa naj imati prost odhod. Samo ob sebi se umeva, da se nista samo razgovarjala in pogajala o premirji, ampak vzela sta oba diplomata v razgovor tudi vprašanje, ali in kako bi se mogel mir skleniti. Pri tem se je pokazalo, koliko več je Bismark zahteval, nego je mogel Žil-Faver privoliti. Francozi so tu občutili stari pregovor: „vae victis!“ (gorje premaganim). Nemci so hoteli, kolikor mogoče, zmago v korist obrniti, ter tedaj obstoječe bojne dogodbe rabiti v „množenje države“ kralja Viljelma „orla“. Žil Faver se je branil odstopiti Nemčiji kako francosko pokrajino, ter jo je hotel le z denarjem odškodovati. Po brezuspešnem dvodnevem besedovanji sta se razšla. Iz pogovora Žil Favra je bilo spoznati, da je še upal, da Francija utegne končno vendar le zmagati. Faver pové, da teh pogojev ne more sprejeti, ter se vrne v Pariz. Sporočila, ktera je Žil-Faver v glavnem mestu o svojih razgovorih z Bismarkom podal, so neznano osupnila in silno razkačila ves Pariz; rudečkarji in socijalisti (oboji so radikalci in brezverneži ter državi nevarni) se jamejo gibati ter buditi med množico nezaupanje proti obstoječi

*) To je naj ostane vse v takem stanu, kakor je bilo v tistem trenutku, ko se je pomirje sklenilo.

vladi. To peklensko seme nesloge je pozneje dozorelo ter je vse svoje strahovite zmajeve zobe pokazalo. Ob enem so se na jugu zaporedoma pogubonosni upori prikazovali, vsled katerih je tekla državljanska krv; v Lyonu, v Marselji, in Toulonu so se vprli vladi narodne brambe. Namerovali so ti „južni domoljubi“ južno Francijo med tem, ko je bila skupna domovina v največi stiski in nevarnosti, v federativno republiko združiti, pa k sreči se ta njih čudni načrt ni izpeljal. Ostala vsefrancoska stranka je s pomočjo zvestega vojaštva upor, pri katerem je teklo nekoliko državljanske krvi, kmalu udušila — v največo srečo že itak ponižane, raztrgane in krvaveče Francije.

Ko je bilo 20. septembra 1870. francosko glavno mesto vsestransko zaprto, so se brž nemški vojskovodje lotili prvih obsadnih del. Ta so bila silno težavna, ker niso mogli še dovažati obsadnih topov in drugega gradiva, ker obe črti francoske vzhodne železnice, dokler se niste trdnjavi Strassburg in Metz podali, ste bili v francoski oblasti, in ker je bil predor (tunel) pri Nanteuilu razrušen, in se je moglo le semtrtje po posameznih železničnih progah voziti. Da bi dovažali grobe obsadne topove, na to niso mogli še misliti, ker so morali že za dovažanje hrane pred Pariz za 300—400.000 mož vpotrebovati vse moči, ktere so pri rokah imeli. Dvojno je bilo mnenje, kako naj bi se Pariz h kapitulaciji prisilil. General Moltke je menil, da je brezobzirno bombardovanje in pokončevanje lepega, utrjenega Pariza potrebno, da se ta velikanska trdnjava brž ko brž obvlada; general Blumenthal pa, generalni načelnik 3. armade, se je izrekel, da naj se rajše mesto zapre in izstrada in tako k predaji primora. On je menil, da ima Pariz za komaj dva meseca živeža, pa se je motil. Tega poslednjega Blumenthalovega mnenja je bil tudi „olle Viljelm“, ker je to najbolj prizanesljivi način vojskovanja. Za mnenje generala Blumenthala ste govorili dve okoliščini. Od ene

strani se ni moglo vedeti, da je bil Pariz s toliko hrano previden, da se bo nad 4 mesece braniti in vztrajati mogel, od druge strani pa si niso hoteli Nemci tje v en dan nakopati sovraštva drugih omikanih narodov s tem, da bi bili kot pravi „kulturonosen narod“ eno naj bolj obljudenih in najlepših mest na vsem svetu z vžigalnimi in razdiralnimi strelami pokončali. Začasno se je izvrševal načrt generala Blumenthala, da se je mesto od vseh strani zaprlo, da bi izstradalo. Še le pozneje so se Nemci radikalnega sredstva (t. j. pomočka s katerim se sleherni mesto užuga in k predaji prisili, ker ga s korenino-radikalno ali do tal razruši) bombardovanja in požiganja. Da so mesto zaprli, potrebovali so nad 300.000 v boji izurjenih mož. Za temi je morala še stati založna vojska, nad 100.000 mož, da je bila obsadna armada varna za hrbtom.

Zvezo med raznimi krdeli so vzdrževale 4 divizije konjice. Obsadna služba nemških vojakov pred Parizom ni bila nič manj utrudljiva in pogubonosna, kakor ona njih tovaršev pred Metzom. Krdela, ki so po tri dni neprenehoma stala na straži in potem v drugo vrsto dohajala, so navadno po noči k orožju klicali, kajti Francozi so nameravali obležne čete z neprenehljivem draženjem utruditi. Tudi iz fortov so po navadi močnejše streljali.

Ko je bilo mesto od vseh strani zaprto, so se začeli boji, kakoršni so se v naslednjih mesecih večkrat ponavljali. Dne 30. septembra so Francozi prvokrat vun planili na jugu pri Clamartu. General Vinoy je planil z 12000 mož, ktere je podpiralo obilno topništvo; hoteli so Nemcem okop pri Clamartu vzeti. Vnel se je hud boj, v katerem ste se obe stranki junaško bili. Šesti armadni zbor je bil v začetku v hudi stiski in še le ko je dobil podporo od 5. in 11. armadnega zbora, se mu je posrečilo Francoze nazaj potisniti. General Guilheim, poveljnik ene francoske brigade, je bil v tem boji ustreljen.

Ob ravno tem času so skušali oblegani na drugem kraji vun planiti (pri Issy-u), pa vse je ostalo brezvspešno.

Po tem boji, kateri je stal Francoze kakih 300 vjetih in od obeh strani mnogo ranjenih in mrtvih, so Francozi nekaj dni mirovali, pripravljaje se na še hujše in večje zagone. Dne 5. oktobra je Mont-Valerien izredno strahovito streljal na okopna dela nemških krdel pri St. Cloudu in Sevresom.

Nasledni dnevi so bili za oblegovane bolj nemirni, kakor za oblegovalce. Republikancem predmesta Belleville, socijalistom in komunistom, ni bila mlada republika dovolj svobodoljubna. Med tem ko je stal neusmiljeni sovražnik sè svojimi „Cimbri in Teutoni“ pred durmi, so vneli ti kosmopolitični zarotniki upor sred mesta. Na čelu tega upora je bil zloglasni Flourens (r. Flurán), eden tiste baže klativitezov, ki se dajo od najzaničljiviše sebičnosti voditi, češ da oni hočejo osvoboditi delalski stan, pa prav za prav jim je taka občna zmešnjava le ugodna prilika, da v kalni vodi ribe lové! Dne 6. oktobra se prikaže Flurán na čelu mnogo tisučev narodnih stražnikov, ter zahteva naj se volitev za pariško komuno vrši. Začasni vladi se posreči, da s pomočjo nekterih zvestih bataljonov narodnih stražnikov uskipeli hrup potolaži. Vsak misleč človek pa je že tedaj slutil, da so socijalisti svoje naklepe le odložili, ne pa za vselej opustili. Nekaj mesecev potem je imel nastopiti dan pariške komune strahovitega spomina!

Bolj pa, ko to komunistično gibanje, katero je vlada vsaj začasno zadušila, jo je skrbelo, kako naj bi se Pariz rešil prusko-nemške oblege. Dne 30. septembra je razglasila vladna delegacija v Turu (Tours) dekret, kateri je vse za orožje sposobne može od 21 do 40 leta pod bojne zastave in orožje klical. To globoko segajočo naredbo je velik del prebivalcev z nevoljo sprejel, in prefekti, katerim je bila ta nevolja po departementih dobro znana, so se obotavljali ter se niso hoteli lotiti, da bi

na vrat na nos to naredbo izvrševali. Množice črne vojske so bile začasno le na papirji. Ker ni imela vladna delegacija poguma, je plaval nevtrudljivi in pogumni Gambetta v zračnem balonu v noči 7. oktobra iz Pariza v Tur. Minister je imel razun tega še nek razpor poravnati, ker je delegacija volitve za ustavodelni zbor na 16. oktobra razpisala, med tem ko je vlada v Parizu vsled oblege primorana bila volitve na neodločen čas odložiti. Gambetta prišedši v Tur, prevzame takoj vodstvo vojaškega ministerstva, ter izdâ razglas na departemente, v katerem poroča, da je stanje glavnega mesta prav nadepolno. Isti dan, ko je Gambetta v zračnem balonu v Tur pripraval, je tje prišel tudi glasoviti general Garibaldi, ter je svoj meč mladi republiki v službo ponudil. Dan 6. oktobra je minol pred Parizom z mnogimi manjšimi in večimi boji. Dne 13. t. m. je udaril general Trošî vun proti Chatillonu (r. Šatiljonu), pa Bavarci so ga zavrnil. Tisti dan so prav živahno iz fortov streljali, posebno iz Mont-Valeriena, ktereга streljanje je grad St. Cloud zapalilo ter v pepel in razvaline spremenilo. Nemška krdela niso vzela tega z umetnimi dragocenostmi vsake baže napolnjenega gradu v krog svojih obsadnih del, zdaj so ga francoske krogle uničile. Od vseh dragocenosti, ktere je grad hranil, so le nekaj pohišne oprave oteli.

Manjši navali in borbe med prvimi stražami so se 14. 15. 19. in 20. oktobra ponavljale. Znamenit je bil zagon 21. oktobra. Okoli poldne so vrele iz Mont-Valeriena velike množice vojaštva v celih trumah proti Malmaisonu in Bougivalu. V pričo kralja Viljelma, ki je ravno okope in nasipe svojih krdel ogledoval, se vdeležite 9. in 10. divizija in gardni polk deželne brambe tega boja. Med tem priplavajo prvokrat oklopne kanoirske šajke, ktere bljovajo svoj ogenj naravnost v bojujoče se nemške trume. Zagon je ostal brez uspeha, ter stal obe stranki mnogo mrtvih in ranjenih in neko-

liko stotin vjetih Francozov. Poslednji teden oktobra so se imeli še bolj krvavi boji biti. Dne 28. oktobra [se posreči Francozom, da v vasi Le Bourget (r. Le Burže) dve brigadi nastanijo in z obkopi ogradijo. Prusko gardno topništvo strelja naslednji dan na francoske pozicije skozi več ur, pa vendar ni moglo zaradi trdno zidanih kamnitih hiš sovražniku posebne škode napraviti. V noči 30. oktobra je došel iz glavnega stana lakoničen telegram od Moltka: „Le Bourget naj se z bajoneti osvoji“. Te sedmereg besede so vzročile naslednje jutro boj, ki se prišteva najbolj krvavim borbam te strahovite vojske. Od juternje zarje sipa topništvo v vas granate ter brž, ko 9. ura odbije, se pomiče druga gardna peš-divizija proti vasi, da jo z naskokom vzame. Skozi cele tri ure so se držali Francozi v za brambo urejenih hišah in poslopjih, katerih stene so morali stražni ali gardni pionirji (okopniki) predreti. Znotraj v hišah je trajal boj naprej, ki se je odločil le s puškinimi kopiti in bajoneti. Cesta, ki pelje v vas, je bila z barikadami zagrajena, iz-za katerih so Francozi svoj morilni ogenj na Nemce bljuvali. Gardni strelci, ktere je podpolkovnik pl. Budwitzki (Poljak) z zastavo v eni in z mečem v drugi roki k naskoku vodil, vzamejo barikado. Cerkev v Le Bourget-u, v ktero je 8 francoskih častnikov in 20 gardnih lovcev pribežalo, je to malo številce z neznano hrabrostjo branilo. V boji za posamezne hiše je padel grof Waldersee, nemški podpolkovnik; ustrelil ga je nek Francoz iz skrivališča. Morilna borba se je končala s tem, da so se morali Francozi umakniti, kateri so razun veliko mrtvih, 1200 vjetih zgubili. Pa tudi na številu presilni Nemci so svojo zmago drago plačali, 39 častnikov in 419 mrtvih (in 3 krat toliko ranjenih) je ležalo na okrvavljenem bojišču.

Sporočilo o tem krvavem, za Francoze neugodnem boju, se je po Parizu razširilo, ter je bilo nek med drugimi tudi uzrok, da je nastal naslednji dan, 31. okt., upor. Socijalno-demokratska stranka je bila že davno

z vlado nezadovoljna, posebno je spuščala svojo togoto na poglavarja Troši-ja, kterege je imela za reakcionarja ali starokopitneža. Pa Troši je bil ves poštenjak in hraber vojak, za to ga ni mogla po brezvladju hrepeneča stranka trpeti. Sovražila ga je tako, kakor hudodelec sodnika sovraži, ki ga po postavah sodi. Troši tje bil republikanskega zmernega mišljenja, mož ki je hotel v Parizu nasproti čudnim prekucuškim domoljubom, ako bi bilo treba, tudi z mečem v roki red vzdržati, ki je bil neobhodno potreben zdaj, ko je stal kruti sovražnik pred durmi stiskanega mesta. V večer 31. oktobra se polastijo puntarji mestne hiše, vjamejo več vladinih udov, ter razglasijo tako imenovano pariško komuno. K sreči je imela vlada še jej vdanih zvestih krdel, s katerih pomočjo je storila konec temu divjemu razsajanju in zmešnjavi, oprosti tudi vjete ministre ter zapre glavnega začetnika tega upora že pred omenjenega Flourensa. Stanje je pa ostalo tudi po zatrtem hrupu za Francoze dovolj neprijazno. Thiers, ki se je bil od svojega brezuspešnega diplomatskega poslanstva z evropskih dvorov povrnil, se podá takoj v Versalj, da bi se v nemškem glavnem stanu zarad premirja pogajal. Radikalna stranka ni hotela, da bi se z Nemci pogajali, zarad tega žuga vladi ter uzrokuje nove hrupe po ulicah, ki so se na nevaren način ponavljali, ko je Rochefort (beri Rošfor), ki je bil ud nove vlade, odstopil. Častni možje, ki so pod temi težavnimi razmerami na državnem krmilu stanovitni ostali, so menili z očitnimi in moškimi objavami neprenehljive hrupe socijalistične stranke ustaviti ali saj zmanjšati. Zaukazali so, da naj se tako imenovani plebiscit ali vesoljno glasovanje napravi, ter ljudstvo upraša, vživa — li obstoječa vlada zaupanje prebivalstva? Dne 3. novembra je bilo glasovanje, ktero je bilo sijajno zadoštenje za vlado, ker se je izreklo 557.976 oddanih glasov za „dá“, in le 62.638 za „ne“. V tem času se je Thiers brezuspešno pogajal za 25 dnevno premirje; 6.

novembra se je to pogajanje pretrgalo. O uzrokih teh za vse prijatelje miru uničenih nad, je izdal Jules Favre okrožnico, iz ktere se je zamoglo posneti, da se Francija še ne čuti tako popolnoma premagano in onemoglo, kakor so menili Nemci. Da se je pa zopet pogajanje razbilo, temu so bile krive neslišane nemške tirjatve oziroma železnega in krvavega moža Bismarka in oholega Viljelma „orla“, „množitelja Nemčije!“

Vojaško stanje pred Parizom je ves mesec november ostalo nespremenjeno. Iz trdnjav so neprenehoma pa brez uspeha streljali, vun vdarjali so pa bolj poredko. Viditi je bilo, da konečni izid vojske ni tičal več samo pred nasipi glavnega mesta. Še le proti koncu novembra, ko so se bile strahovite bitve ob Loari, bitve, ki so namerovale Pariz oblege oteti, so se jeli tù zopet živahneje gibati. Dne 26. novembra so streljali zopet nenavadno močno iz trdnjav na pozicije nemških krdel in 29. novembra so se po tritedenskem počitku zopet vun zagnali. Tisti dan so naznanjali razglasi generala Troši-a in Dikró-a pariški posadki velike dogodbe, ki so imele kmalu nastopiti. General Dikró se je v svojem razglasu clo izustil, da je prišla ura otetbe za glavno mesto, in da se on hoče iz boja vrniti kot zmagovalec, ali pa častno na bojnem polji umreti. Zjutrej 30. novembra, po strahovitem celonočnem streljanju iz fortov, so se Francozi proti jugu in jugovzhodu v močnem številu sè silno srditostjo vun zagnali. Generala Troši in Dikró sta sè sílo 70—90.000 mož Marno prestopila, goneča pred seboj eno virtemberžko divizijo pod generalom pl. Obernitzom in eno saksonsko pod kraljevičem Jurjem vun iz vasi: Brie sür Marn, Šampinji, in Villiers. K sreči ali nesreči pridrvi general Franzecky (Poljak) tem od Francozov že skorej potlačenim krdelom z mnogimi divizijami na pomoč, vsled česar se boj v ravnovažje postavi. Bitva se je še le pozno v noč končala, potem ko so si Nemci pred jim odvzete pozicije zopet z golim orožjem pribo-

rili. Ta dan je bil za obe stranki neizmerno krvav, Francozi so zgubili blizu 2000 mrtvih, med temi 2 generala; malo manj so zgubili tudi Nemci, njih lastna poročila štejejo nad 1500 mrtvih, in več nego dvakrat toliko težko in lahko ranjenih. Ravno tisti čas, ko se je pred Parizom ta strahoviti boj bil, so se bile tudi nove francoske armade na severu pod izvrstnim Šansi-jem (Chanzy), na jugu in zahodu pod Orélj de Paladinom, Faidherbom in Bourbakom v hudih bojih, kateri so bili v tesni zvezi z onimi obsadnimi. Vse te bitve na severu, jugu in jugozahodu od Pariza so nameravale glavno mesto oblege oteti, kar je naglo na pomoč pridriviši Franzecky zabranil. Novo osnovane francoske armade so vse svoje moči napenjale, da bi Pariz otele, vsled tega pa so nastali boji, iz katerih obstoji tretje in zadnje poglavje*) te strahovite vojske.

Tretje poglavje.

VI.

Armada lijonska; borbe z Garibaldom; energični Gambetta v Turu; boj pri Orleanu in pri Šatodunu; brezuspešno junaštvo in požrtvovanje Francozov.

Brž po razglašenji franc. republike je skušala vlada narodne brambe na jugu in severu Francije nove armade sestaviti. Že tedaj, ko so se Nemci proti Parizu pomikali, se je slišalo govoriti o „lijonski armadi,“ in kmalu

*) Prvo poglavje sega od začetka do sedanske nezgode ali do razglašenja republike 4. sept.; drugo do osetbenih bojev za stran Pariza, in tretje ali poslednje se začneja s temi boji in gre vun do konec vojske. Za tem pa sledi še kot pritiklina le tej vojski „vpor rudečkarske pariške komune“ od 19. marca do 25. maja 1871.)

potem so pravili, da šteje že čez 100.000 mož. Nemški vojskovodje so morali skrbeti, da jih Francozi pri svojih operacijah (započetjih), ki so merile naravnost v srce Francije, ne bodo motili, ter da se polajša v Alzaciji stoječim nemškim krdelom pot v južno Francijo. Sred septembra so se te baže operacije začele. Dne 15. septembra se polastí nek premičen oddelek vojske („leteča kolona“, ki se zdaj tù, zdaj tam prikaže ter sovražniku navadno za hrbtom nagaja) pod generalom pl. Kellerjem mest Kolmara in Mühlhausena v gorenji Alzaciji.

Prvo ima 24.000 drugo pa 52.000 ljudi.

Ko se je 12 dni pozneje Strassburg podal, in se je zdaj 60.000 mož, ki so pred njegovimi nasipi in ozidjem stali, lahko drugod porabilo, je boj z večo silo napredoval. Velik del pred Strassburgom stojećih krdel se je pomikal v Vogeze.

Naslednje dneve so se bile zaporedoma male bitve: 6. oktobra pri Nompatelize, 9. pri Rambevillersu, 10. pri Anouldu, 11. pri Brouvelliere-su, in 12. pri Epinalu, ktere so se vse srečno vršile za nemške orožje. General pl. Werder, ki je imel tù na vzhodnem bojišči višje poveljništvo, je tako hitro naprej drl, da je 20. oktobra postavil svoj glavni stan že v Vesoul, v departementu Haute (r. Hot) Saône.*) Nemškim krdelom so stale nasproti še precej znatne, pa v boji premalo izurjene trume, ki so bile večidel sestavljene iz mobilne straže in franktirêrov (prostovoljnih strelcev) pod Garibaldom. Kakor je bilo že prej omenjeno, je ta glasoviti „borivec za svobodo“ mladi republiki na pomoč prihitel, francoska

*) Francija je sedaj upravno razdeljena v 86 okrajev ali departementov, v vsakem je predstojnik ali „prefekt“ prvi upravni oblastnik.

Francija je sedaj (od 4/9 1870 sem) republikansko uravnana. Vodi jo predsednik (sedaj maršal Mac Mahon), ki ima najvišjo izvrševalno oblast. Postavodajalno oblast pa ima narodna skupščina [assemblée nationale], ki šteje 738 poslancev (députés). Okraji so navadno v zemljevidih s številkami zazmanovani.

vlada pa mu je vzkazala, naj brani južno Francijo pred nemškimi navalom. Ali nekateri podrejeni francoski generali in častniki ga niso radovoljno za svojega poveljnika sprejeli, drugim še vernim Francozom je bil zopet trn v peti, ker so ga poznali za prostomavtarja in brezverneža, kakoršnega se je tudi res pri osvobojenju Italije pokazal. To, pa zaradi tega tudi pomankanje srčnosti in pomanjkanje vojaškega reda je Garibalda močno zaveralo, da mu niso mogle v Franciji take lovorike rasti, kakoršne si je bil nabral (1848—49 in 1859; 1866 pa le malo ali nobenih) se svojimi rudeče-srajčniki posebno 1860—61 v Siciliji („*coi mille di Milazzo*“) in potem tudi na Napolitanskem (pa večidel vsled izdajstva neapolitanskega vojaštva, iz kterega so celi polki k njemu pobegnili). Se ve, da si je v Italiji pod mnogo manj težkimi raznerami svoje čelo osvetlil.

Takim močnim sovragom, kot so bili Nemci, ni bil kos. V francoski narodni zbornici se je govorilo, da Garibaldi se je pokazal v Franciji figa-moža, in da bi moral priti pred vojaško sodnijo, ako bi bil francoski general. Prva polovica novembra se je za nemško orožje zmagovito končala; borbe pri Les-Emues-u (r. Lemiju), Rougemontu (r. Ružmónu) in Petit Magny-u (2. nov.), pri Montbelliardu (9. nov.), pri L' Isle-sur-le Doubou (r. Lil-sür le Dubu) in Clervalu (12. nov.) in zadnjič pri Dölu, so primorale Garibalda k „rückwärts concentriranju“ t. j. marširal je po rakovo. Začasno se je bil odločilni boj pri Dijonu 26. nov., kjer so Francozi veliko zgubo trpeli, ktera se je naslednji dan pri boji z zadnjimi stražami pri Pasquesu ponovila. Vsled teh bojev se je nahajal Garibaldi konec novembra sè svojimi prostovoljnimi četami v tako neugodnem položaji, da ni mogel nič važnega početi.

Gambetta, ki je, kakor je bilo že omenjeno, 7. okt. Pariz v zračnem balonu zapustil, je spodbujal v Turu k

osnovanju novih armad v oetbo glavnega mesta s toliko silo in brezozirnostjo, da nas njegovo delovanje spominja na črne vojske, katere je zbiral narodni zbor (konvent) ob času velike francoske prekucije (1702—95). Z razglasi, ki so sikali in pihali strašno jezo proti Nemcem, in z dekreti, vsled katerih so bili vsi za brambo zmožni Francozi k orožju klicani, se je posrečilo temu zares genialnemu možu z neverjetno hitrostjo armade zbirati in nove snovati. Gambetta je nameroval z mnogimi armadami in ob enem od raznih strani Nemce pred Parizom zgrabiti ter živi pas, katerega so okoli glavnega mesta zavlekli, razbiti, ter Nemce vrnivše se iz Francije uničiti, in z republikanskimi armadami v Nemčijo, kakor v času prve francoske republike in Napoleona I. prodreti, ter meč v srce Nemčiji zagnati. Tako je bilo namreč brati v nekem razglasu tega samovelitelja ali diktatorja. Po tem načrtu so se imele 3 nove armade napraviti; ena na severu pri trdnjavi Lille, druga na zahodu pri Alençonu in tretja na Loari. Ta poslednja je v svojem osnovanju najbolj napredovala, ter je kot dovolj predrzna konec septembra svoja prednja krdela do Toury blizu Pariza potisnila. V nemškem glavnem stanu spoznajo veliko nevarnost, odredijo vse, kako naj se odvrne. General von der Than gre s prvim bavarskim zborom z 22. peš-divizijo in eno konjiško divizijo loarski armadi naproti, da jo uniči, še predno se na pot napravi. Dne 8. oktobra so se prvokrat spopadli pri Etampesu; za tem je sledil boj pri Artenayu. Odločba pa se je vršila 11. oktobra pod ozidjem starega orleanskega mesta, kjer je bila francoska armada po deveturnem boji tepena. Bitva se je začela ob 10. uri zjutrej, ter je trpela do 7. zvečer.

O popoldanskih urah so bili Francozi iz pozicij pred Orleanom potisnjeni in boj se je valil že pri zvu-nanjih predmestjih, posebno pa je šlo tú za posest železničnega nasipa. Iz te pozicije je 4. bavarska brigada Francoze z golim orožjem pa hnila. Ker so posamezni

francoski oddelki boj v predmestjih nadaljevali, so vrgle pruske baterije nekaj granat v mesto. Kmalu potem pride meščanska deputacija, ter izroči mesto Nemcem. Posest orleanskega mesta je bila v stratezičnem oziru za Nemce velike važnosti.

Ob istem času, ko je von der Than Orleans in loarsko armado napadel, so odposlali Nemci od svoje ob-sadne armade dva večja konjiška zbora proti zahodu in jugozahodu, da zavirata osnovanje prostovoljnih strelcev in da si terên ali tla ogledata. Konjištvo je tudi zares na nenadno jake oddelke Francozov zadelo, in sicer pri Epernay-u in Maintenonu, ki bi bili lahko von der Thana za hrbtom zgrabili. Zato je dobila 22. divizija povelje, da se v naglih ali podvojenih marših podviza ter tem nevarnim oddelkom še za časa pot zapre. Dne 18. oktobra je prišlo pri mesticu Chateaudunu (r. Šatodinu) do borbe. Tudi junaški na Nemce srditi mestni prebivalci so se boja vdeležili, ter se celo na pravo oblego pripravili, zvrtili so na obeh straneh strehe line ali luknje za puške; ravno tako so tudi v hišne stene ali zidove luknje naredili, tudi v obmestno zidovje so strelne line zvrtili in ceste z barikadami (zagrajami za obrambo) zaprli. Nemci so morali na mesto hudo streljati in ga potem z golim orožjem naskakovaje vzeti. Po cestah, da celo po posameznih že gorečih hišah se je vnel srdit boj, vsled kterega so se morali na številu šibkejši Francozi umakniti. Chateaudun so Nemci v tem boji v prah in razvaline spremenili!

VII

General Aurelles (Orêlj) de Paladin potisne von der Thana iz Orleana. Boj pri Beaugency (r. Božansi) in drugod. Nemci so v največi nevarnosti, pa o pravem času jim dojde kraljevič Friderik Karol na pomoč; bitva pri Beaume (r. Bôm) la Rolande, pri Amieniu z Bourbakom, pri St. Quentinu; predaje raznih manjših trdnjav; borba okoli Belforta, pri Montbeliardu in drugod; Bourbaki mora čez švicarsko mejo. Konec vojske na zahodnem bojišči.

Ko je 27. oktobra Metz padel, je bila ta nezgoda za Gambetto, ki je imel že dovolj nade, da bode Pariz otél, hud udarec, ker se je pred Metzom stoječa nemška armada od zdaj lahko, kjer si bodi, porabila.

Dvajset dni, kateri so po pobitji loarske armade pretekli, je Gamberta v prid porabil. Armada se je z novimi pomočnimi krđeli pomnožila, ter je postala pod poveljstvom vrlega generala Orelja de Paladina zopet zmožna, da sovraga zgrabi. Francozi svojo začasno večo moč porabijo, ter generala von der Thana iz Orleana pred seboj drvijo. Pa žalibog, da te razmere, ki so Francozom ugajale, niso dolgo trpele. Armada kraljeviča Friderik Karola pride v naglih marših iz Metza, ter pomnoži nemške bojne vrste. Skrajni čas je bil, da je prišla pomoč, sicer bi bil von der Thanov zbor gotovo uničen. Le še nektere dneve naj bi bil Bazaine kraljevičevo armado pred Metzom zadrževal*) in Pariz in ostala Francija bi bila svojih krutih vsiljencev rešena. Pa že-

*) In to bi bil lahko storil, ker tolikanj živeža je bilo še v Metz, da bi bil ž njim za silo še kakih osem dni vztrajal; tako je bilo dokazano v znameniti pravdi proti maršalu Bazainu, kateri je bil zarad tega 1874 tudi k smrti obsojen, a od Mac - Mahona pomiloščen na 20 let ječe na otoku sv. Margarite, odkodar je v noči med 10—11 avg. 1874. vbežal s parnikom v Genovo in od tod v Belgijo.

lezna kočka bojne sreče je hotela drugače. Francoski general Orelj de Paladine je nameraval z vso močjo med nemško obsadno armado se zariniti ter železni živi oklep predreti in obleganim roko podati. Načrt je bil izvrsten, ter bi se bil po sporočilih samih Nemcev, brž ko ne, tudi posrečil, ako bi ne bil pruski kraljevič s pred Metzom stoječo armado v naglih marših na pomoč pri-lomastil. Kolikokrat visi bojna sreča le na enem lasu ali faktorji, vsled kterega je vse dobljeno ali pa zgubljeno. Na poti proti Fontainebleau (r. Fonténebló-u) pa prisili kraljevič Friderik Karol Francoze k bitvi. Blizu Beaune-la-Rolande (r. Bon-la-Roland) so loarsko armado po 10urnem morilnem boji presilno močni Nemci pobili in tako je bila nada, da bo Pariz otet, zopet uničena. Enaka osoda je zadela na severu Francije Bourbaka, kterega je general Manteuffel, z njegovo čisto na novo osnovano, neizurjeno in zlo nezanesljivo armado pri Amieniu lahko premagal. Francozi so zgubili nekoliko tisoč mož, 700 vjetih in eno zastavo mobilne garde. Zmaga je bila tako znatna, da je francoski poveljnik vtrjeno pozicijo pri Amieniu zapustil in general pl. Göben je brez boja mesto vzal.

Tačas je postajala vojska čedalje bolj srdita in strahovita, posebno zato, ker so jeli prostovoljni strelci, kakor tudi velik del deželskih prebivalcev, Nemce od vseh strani napadati. Razun Gambettovih razglasov je tudi francoska duhovščina prebivalstvo na krepek upor proti novim Vandalom naganjala. V orleanskem okraji sta duhovščina in posebno njeni po vsem katoliškem svetu slavnoznani škof Dupanloup ljudi k pravi križanski vojski proti Nemcem spodbujala. Težavno je bilo tistim vojakom svoj posel opravljati, ki so morali pred armado naprej na pozvedbo ali rekognosciranje hoditi. Iz sleherne kmečke hiše, iz vsakega poslopja in obzidanega dvorišča so streljali na konjke; tudi posamezni poljedelec je vrgel od sebe lopato, ter zgrabil za pušo, ktero je vedno seboj

nosil; vsako hišo so špremenili v fort ali trdnjavo, vsak plavohlačnik (ker Francozi nosijo navadno plave hlače, zato jih naši Slovenci tudi le kratko „plavce“ imenujejo) je bil prostovoljen strelec (franc tireur). Razglas nemških vojskovodjev, da bode slehern kmet, kterega za hrbtom armade s puško v roki zasačijo, k smrti obsojen, je ostal marsikje brez uspeha. Vsak dan so dohajala sporočila, kako so bili nemški vojaki zavratno iz zakotja ustreljeni, kar niso Nemci brez kazni pustili; kajti ne le da so hudo s še hujšim povračali, marveč gorje je bilo kraju ali vasi, iz ktere se je na Nemce streljalo, navadno so vse z ognjem in mečem pokončali. Se ve, da so Nemci tako Francozom zarad njih „barbarstva“, kakor so brambo domovine zvali, povračali, ter za hudo vzeli, kakor da bi ne imel francoski narod pravice svoja ognjišča in domovino proti ptujim vsiljencem braniti. Posebno nevaren in lokav boj, to je boj iz zakotja, se je bil ob železnicah, ktere so imeli Nemci v posesti. Prostovoljni strelci so razdirali, posebno ob nočnem času kolovozne šine, podirali so mostove in podzemeljske predore (tunele). Vsled tega so prvi občevajoči vlaki zdrčali iz železnih šin v stran ali v kak prepad in mnogo drugih nesreč se je ljudem in blagu godilo. To razdiranje in poškodovanje železnice, ktero je kmečko prebivalstvo brez strahu zažugane smrtne kazni z neznano drzovitnostjo in trdovratnostjo nadaljevalo, je primoralo višje nemško armadno poveljništvo, da je vzhodno železnico od Pariza vun do Strassburga od tisoč do tisoč korakov z jakimi razpostavljenimi stražami zavarovalo. Pa vkljub temu in ojestremu razglasu se je razdiranje in poškodovanje železnice, če tudi bolj redko, pa vendarle še mnogokrat ponavljalo.

Poskušnje, kterih ste se francoska loarska in severna armada v poslednjih dneh mesca novembra z vso močjo lotili, da bi Pariz oteli, so žalostno spodletele, ker premnogobrojnim in v orožji dobro izurjenim nemškim armadam niste bili kos.

Neutrudljivi in energični organizator Gambetta pa

ni zgubil vkljub vsem tem spodletelim poskušnjam svoje srčnosti, marveč je naganjal francoski narod k novemu napenjanju vseh žil. Kraljevič Friderik Karol je potisnil Francoze iz Orleana ter si ga 4. decembra osvojil. Dvadnevna bitva, ktera se je pred osvobojenjem omenjenega mesta bila, je stala obe stranki mnogo žrtev, ranjencev in pobitih. Gambetta, ki je bil pri pobitji od njega osnovane armade nazoč, se je s tisto zopet umaniknil, ter jo je začel s čudovito hitrostjo na novo urejevati in pomnoževati. Loarska armada je bila zdaj v dva dela razdeljena, katerih eden je začel na zahodu pod generalom Šansijem, drugi pa na vzhodu pod generalom Bourbakom delovati. Gambetta je dobro zadel, ko je izvrstnega generala Šansija za poveljnika volil; ta general je po izreku nemških vojskovodjev, tudi Moltka, imel pravo znaajdenost, urnost in zvedenost v vojskovodstvu, in ako bi imel boljša in obilniša krdela na razpolaganje bi se bila vojna gotovo ugodno za Francijo končala. Ali kod je hotel vzeti v taki naglici toliko dobro izurjenih vojakov, kolikor jih je za zmago neobhodno potreboval? Vender mu gre slava, da je on vsaj čast francoskega orožja popolnoma rešil. Pri Beaugency-u (r. Božansiju) so se Prusi 10. decembra prvokrat s Šansijem spopadli, kjer so se tri dni trdovratno bili, pa slednjič so se morali Francozi pred bolj izurjenimi in mnogoštevilnišimi Nemci umakniti, in tako skrito, da niso v nemškem glavnem stanu niti vedli, kje se tačas Šansi nahaja. Ta se loti zopet drzne poskušnje ter se vnovič obsadni armadi približuje, pa vojvoda Mecklenburžki ga na tem maršu zavera. Da bi se tega tolikanj gibčnega in podvzetnega sovražnika znebili, jo krene kraljevič Friderik Karol z vso svojo močjo proti njemu. Sledili so vsled tega boji pri Monnaie (r. Moné), 20. pri Turu, ktero mesto so Nemci posedli, 21. pri Montoaru, in 27. decembra pri Le Šarter (Le Chartre) in zadnjič pri Savigny-u na Broye-u (r. Broá-u); povsod so se morali Francozi pred

mногоštevilnišimi Nemci umikati, sicer pa v lepem redu. Šansijeva krdela so se zbrala na novo pri Le Manu, kjer je bila poslednja podpora francoske armade. Po novih in krvavih borbah pri Lombronu, Le Chapelle, Champagne (Ch-š) in Archechateau-u (r. Arššatou), od 8. do 11. januarja 1871. se je vršil zadnji pa odločilni udarec pri Le Manu. To mesto so Nemci po krvavem boji z naskokom vzeli, kjer so mnogo zaloge bojne potrebščine vplenili. Loarska armada je bila po junaškem uporuh skorej uničena. V poslednjih šestarih dneh pred odločilno bitvo so Francozi zgubili nad 20.000 mož, 99 topov in neizmerno zalogo bojne potrebščine.

Tudi severni armadi (francoski) ni bila nič srečnejša osoda odločena, ko oni na Loari. Višje poveljništvo čez tisto je na mesto kvzhodni armadi poklicanega Bourbaka, general Faidherbe prevzel. Ta general je bil osebno hraber ter izvrstno obdarovan z vojaškimi znatnostmi. Faidherbe je imel ravno opraviti v Cambery-u s preustrojenjem ostankov armade, ki se je pri Amieniu rešila; zato ni mogel svojih bojnih delovanj (operacij) pred 8. decembrom začeti. Te so bile v začetku srečne. Dne 9. decembra se mu posreči St. Quentin (r. Sén-Kantén) Nemcem izpuliti, drugi dan pa vjame v Hamu en oddelek nemške armade. Francoska armada se je potem pomikala proti Amieniu, pa na poti jo mnogoštevilniši Nemci pod Manteuffelnom napadejo in zmagajo (pri Hallne-u). Druga ravno tako neugodno izpala borba je bila pri Bapómu 26. decembra. Nemci so pritiskali Faidherba proti belgijski meji, da bi ga tu h kapitulaciji prisilili, ali pa čez mejo potisnili. Ta boljše osode vredni general Faidherbe je preteči nevarnosti le s tem odšel, da je svoja krdela v naglih marših v močno trdnjavo Lille pripeljal. Po ponovljeni borbi pri Bapómu ste počivali obe počitka zlo potrebni nasprotni si armadi. Neutrudljivi Faidherbe je ta čas v to porabil, da je svojo armado s polki mobilne garde pomnožil. Pa pred ko

ste se armadi zopet spopadli, oddá general Manteuffel svoje poveljništvo generalu Göbenu, ki je operiral sè svojo armado na severu. Manteuffel je bil odločen, naj vojno na vzhodu vodi. Odločilni dan je kmalu prišel. Dne 12. januarja je začel Faidherbe zopet na Nemce vdarjati; 14. je bila borba s prednimi stražami pri Albertu, poslednjič je prišlo k odločilni ali glavni bitvi pri San Kenténu (St. Quentin). Po sedemurni bitvi je bila francoska armada enako oni loarski premagana in za boj začasno nezmožna. Francozi so zgubili 9000 vjetih. Mrtvih in ranjenih je bilo od obeh strank blizu enako veliko število, kajti čeravno je bila francoska armada večidel iz novincev in mobilne garde sestavljena, so se dovolj hrabro držali. Zraven gmotne zgube so trpeli Francozi tudi moralno. Klic po „miru za vsako ceno“ se je jel razlegati po zlo obrtnih krajih severne Francije. Nič ni moglo Francije več rešiti, vse napete žile so zaporedoma popokale. Ta sicer častna borba je Francijo v čedalje bolj obupno stanje pripravljala. Neizmerno izvanredno napenjanje vseh moči ni moglo nič uspešnega več doseči, pa s tem si je Francija vsaj čast rešila.

Pariz je bil po tej bitvi (19. januarja 1871.) zavoljo nastalega pomanjkanja blizu kapitulacije; loarska in severna armada ste bili pobiti in za nadaljno borbo proti preštevilnim in dobro vodjenim Nemcem nezmožne: le na vzhodu se je še boril Bourbaki z dvomljivim vspehom proti hrabrim Werderju. V tako žalostnem stanju se je sred januarja lepa Francija nahajala. Poslednje trdnjave, ktere so Nemci že dolgo oblegali, so prišle zaporedoma v njih oblast. Vsled vseh dosihmal spodletelih naprav je ležala Francija premagana pred nogami svojih krutih sovražnikov in obvladalcev.

Od trdnjav, ktere so od začetka vojske nemci oblegali, se jim prišle do sred januarja 1871. — razun Pariza in Belforta, kteri so še vedno oblegali. — vse v roke. Tu sledijo njih imena z dnevom, ko so bile vzete,

Lützelstein 9. augusta; Lichtenberg 12. augusta, Charsal, 15. augusta; Vitey-le-Français (r. Fransè), 25. augusta; Sedan, 2. septembra; Laon, 9. septembra; Toul 23. septembra; Strassburg, 28. septembra; Soisson (r. Soasón), 16. oktobra; Schlettstadt, 24. oktobra; Metz 27. oktobra; Fort Mortier. 6. novembra; Verdun, 8. novembra; Ham, 21. novembra; Thionville, 24. novembra; Le Fére, 27. novembra; Amiens, 30. novembra; Pfalzburg, 12. decembra; Montmedy, 14. decembra; Robert le Diàbbe 31. decembra 1870; Mezieres, 2. januarja 1871, Rocroy, (r. Rokroà) 5. januarja; Peronne, 10. januarja; Longwy, 25. januarja.

Čudno dovolj je pa to, da je imela ravno Alzacija, v kateri so se bile prve bitve te strahovite vojske, tudi zadnje praske občutiti. Omenjene so bile dogodbe na vzhodnem bojišči do bitve pri Pasque-u (r. Paské-u), v kateri so bili Garibaldovci pobiti. Nekaj tednov je potem vladal mir, ako ne računimo nekterih neznatnih prask s prednjimi na pozvedbo hodečimi stražami, in početnih del k oblegi Belforta. Sred decembra je bila prva večja borba. Francoski general Cremer je prihrul z 20.000 mož, večidel mobilnih gard, ktere je v naglici v Lyonu pobral, tje do Nuitsa, kjer zadene na dve badenski brigadi. Borba se je končala tudi tù, kakor navadno v tej vojski, vgodno Nemcem. V poslednjih dneh decembra je postalo stanje generala pl. Werderja na enkrat prav nevarno. Znatna francoska krdela so se pomikala naprej; namreč oni oddelek poprejšne loarske armade, kateri se je bil pod Bourbakom od glavne armade Šansi-jeve ločil. Francozi so namerjali sè svojimi 80.000 vojaki, Belfort otéti; nadalje so hoteli občenje obsadne pariške armade z Nemčijo pretrgati in po okoliščini drzno v porenske dežele vdariti. Načrt je bil dober, pa da bi se bil mogel tudi z vspehom izvršiti, bi bili morali Francozi boljša in mnogoštevilnejša krdela na razpolaganje imeti, kot so jih tačas imeli. Kralju Viljelmu se je vi-

delo Bourbakovo pačetje tako nevarno in pogubonosno, da odpošlje takoj od obsadne pariške armade 2. armadni zbor, ravno tako tudi iz Metza in Montmedy-a po edno divizijo v Vesoul v podporo stiskanemu Werderju. Vsa ta krdela so bila izročena generalu Manteuffelnu.

Ta pomočna krdela so potrebovala dokaj časa, predno so korakâje premerila daljavo, ki jih je ločila od novega bojišča, kajti po železnici prevažati jih ni bilo lahko mogoče, deloma, ker so bili posamezni deli železnice z dovažanjem živeža za pariško obsadno armado preobloženi, deloma, ker so „frantireuri“ ali prostovoljni strelci vsak hip, zdaj tù, zdaj tam vkljub pogostnim stražam (večidel po noči) železnično progo semtertje pretrgovali. Dokler niso došli pomočni oddelki na bojišče, se je moral sam general pl. Werder proti Francozom braniti. Moral je na ožji prostor z naslombo svoja krdela zbrati, zato zapusti svoje naprej potisnjene pozicije pri Dijonu, ali prav za prav so ga Francozi prisilili je zapustiti, ter je je postavil ob železnici Vesoul-Montbéliardski v táko pozicijo, da mu je bilo mogoče zapreči ne le otetbo belfortske trdnjave, ampak da ni mogla tudi nobena močnejša armada predreti ali ga nazaj potisniti.

Naslednji dnevi so prinesli krvave borbe sè sprednjimi na pozvedbo in ogledovanje hodečimi trumami, ki so ostale brezuspešne. Odločilna bitva je sledila 15. januarja pri Montbeliardu; sam Werder jo je vodil, ker niso bile še došle pomočne čete Manteuffelnove, razun nekterih upehanih.

Prav za prav ni bila to prava bitva, marveč le strahovito tridnevno krvavo rovanje, v katerem so slednjič Nemci se svojimi mnogobrojnimi baterijami pa sè strahovitimi zgubami zmagovali. Francozi so se morali — pa vender v redu — umakniti; njih zadnje straže so Nemci pri Abbévillers-u (r. Abbéviljéru) zopet potolkli.

Bourbakova armada je postala za nadaljne večje borbe zopet nesposobna, in kakor so stale razmere, je

bilo mogoče prvotni načrt le v tem slučaju izpeljati, ako bi se bil general Bourbaki združil z Garibaldom, ki je pri Dijonu roke križem držal, in ako bi bila tako združena krdela zopet z vso močjo skušala pre-dreti skoz bojne nemške rajde. Bourbaki se pa ni hotel z Garibaldovimi četami združiti; zakaj? se le ugibuje; gotov vzrok k temu se ne ve. Govorilo se je, da morda za to ne, ker ga niso mogli verni Francozi viditi konec oči, ker je znan prostomav-tar in sovražnik sleherne pozitivne posebno pa katoliške vere, k ktorej spadajo Francozi; drugi so se sramovali, da jim je ta verski rovar in prekucuh za poveljnika v-siljen, in da jim je sè svojimi rudečesrajčniki in še s tako majhnim številom na pomoč prišel. Z eno besedo, za Garibalda je malokter Francoz maral, ponosni franco-ski oficirji so ga le z nevoljo za svojega poveljnika spoz-navali. Vsled tega je ostala njegova pomoč ničeva. Ga-ribaldi se je pokazal junaka bolj v besedah, ko v de-janji. Med tem obotavljanjem se privalijo pomočne čete iz Parizà, Metza in Montmedy-a, in Manteuffel je svoje preštevilne trume tako razpostavil in zasukal, da je jel Fran-coze od vseh strani obstopati. Sledile so vsled tega borbe od 21. do 24. januarja pri Dolu, Muchardu, Baume-les-Dames (r. Bom- le Dam), Glay-u, Roches-u in Passe-vantu. Te borbe so pripravljale zajetje Bourbakove ar-made, katero je bilo od dneva, ko je bilo pred Parizom premirje sklenjeno, že dokončano. Dne 29. januarja je bila mreža tako tesno zavlečena, da ni bilo več mogoče Bourbakovi armadi ubežati. Ta skuša ter napenja vse žile pri Chaffois-u (r. Šafoá-u), Sombacourtu in Frasnè-u, pa vse zastonj; nemškega železnega pasa ni mogel pre-trgati. General Bourbaki, ki ni bil ravno slaven vojsko-vodja, pa vender osebno prav hraber, pošten vojščak, ni hotel te poslednje sramote zajetja doživeti. V obupni omotici in v očigled nesreče, ktera je imela njegovo hra-bro armado zadeti, si nastavi revolver ter ustrelil v glavo;

pa ni umrl vsled strela, kakor je želel, marveč je pozneje še ozdravil. Pa rajše nego bi se bila armada Nemcem vdala, je prestopila še blizo 80.000 mož jaka pri Pontarlieru in Verrièresu švicarsko mejo, kjer je pred švicarskem generalom Herzogem svoje orožje oddala. V strašno omilovanja vrednem stanu so ubogi francoski vojaki v Švico došli, raztrgani, zmrznjeni, sestradani, nagi in bosí, v [sred hude] zime! Bili so, kar je lahko misliti, moralno potrti ter došli so v tako žalostni podobi čez mejo, da se je moralo človeku srce trgati. In ti reveži so bili še le od nekaj tednov sem pod bojne zastave poklicani, ter nevajani tudi manjših trudov in bojnih težav! Prelaz čez mejo je bil v svoji strahoti in grozi podoben onemu francoskemu čez Berezino 1812, ko se je francoska armada s cesarjem Napoleonom iz Rusije vračala. Kakor so tam, tako so tudi tu, ko je prihrulo nekaj sovražnih konjikov, celi bataljoni svoje orožje, katero so že komaj nosili, raz sebe pometali in na vse kraje razbežali. S hvalevrednim človekoljubjem sprejme mala Švica bežečo armado, ter preskrbi vojake z živem, jim odkáže primerna stanovališča; ravno tako sprejme vse bolne vojake, katerih je bilo na tisoče, v svojo nježno skrb. Med tem, ko je tako velika nezgoda francosko armado zadevala in se vršila, stoji Garibaldi roke križem drže pri Dijonu. Zakaj? Bodi si že to ali ono, gotovo je mnogo zagrešil s tem, da ni prihitel Bourbaku na pomoč, ko je za njegovo stanje vedel in mu je bilo tudi mogoče, na pomoč prihiteti. Njegova prejšna slava (?) je zlo otemnela v tej vojski, ker se je tako dvoumno ravno v tako osodepolnem trenutku vedel. V poslednjem hipu, ko ni bilo več mogoče Bourbaka rešiti, jo krene nekoliko za hrbet Nemcem, pa general Ketteler ga dohiti, ter iz Dijona vun potisne. S to borbo je bila vojska na vzhodu Francije končana.

VIII.

Opis poslednjih bojev in zagonov iz Pariza; vandalsko bombardovanje Pariza; premirje sklenjeno 28. januarja in predaja Pariza; Prusi stopijo v en del glavnega mesta; mir zatrdno sklenjen in podpisan 2. marca 1871. Pruski kralj postane „cesar“; nova nemška zveza se zove „nemška država“ (Reich); Nemčija je na vrhuncu svoje slave in moči.

Zdaj naj sledi konec bojev pri Parizu, kjer je bilo težišče vojske. Posebno v decembru so se Francozi vun zaganjali. Krepka sta bila zagona 21. in 22. decembra, koja sta stala obe stranki mnogo mrtvih in ranjenih; pa pri vsej srditosti, s katero so vun vdarjali, in pri vsej hrabrosti, s katero so obupno se boreči Francozi blede in krvavi smrti brez bojazni v oči gledali, niso si mogli nobenega stalnega in imena vrednega uspeha priboriti. Že prve dni decembra so nemški vojskovodje spoznali, da so se zlo preračunili, ko so za gotovo imeli, da se ne bode mogla pariška armada tako dolgo in uspešno braniti, posebno pa niso nikakor mogli misliti na to, da se je bil Pariz v tako kratkem času za tako dolgo s hrano preskrbel. Oblega je trpela že dva meseca in pol, in vendar niso še v fortu pomanjkanja najbolj potrebne hrane čutili. Ako bi kdo hotel uradnim zagotovitom francoskim verjeti, bi se bil mogel Pariz še pol leta držati. Ali tako dolgo glavno mesto oblegati ter je le sè stradanjem h končni kapitulaciji prisiliti, se je dozdevalo Nemcem predolgo, ne gledé že na to, da je vojskovanje v primeri s Francijo bolj ubožno Nemčijo neizmerne svote stalo, ampak tem bolj zarad tega, ker je bilo javno mnenje v Nemčiji zato, naj bi se kmalu sklenil mir. Razun tega so se bili Nemei že nasitili slišati o vednih zmagah, zmagah, koje so pa neizmerne žrtve in zgube stale. Kajti na tisoče vdov, nevest, sester, mater in dru-

gih sorodnikov je obžalovalo grozovito smrt v vojski padlih in so v črnih oblačilih tugo svojo oznanovali. Zopet jih je bilo od druge strani na tisoče na razne načine pohabljenih in od raznega bojnega orožja pokvečenih, ki so hodili po bergljah, ako niso bili v hiše invalidov sprejeti. Marsiktera žena, vdova, nevesta, sestra ali mati ranjcih je od prevelike žalosti zblaznila ter v srcu preklinjala prouzročitelje te tudi za Nemčijo silno pogubonosne vojske. Kaj so tem revam vse nemške zmage koristile, ki so skorej sleherni dan na tisoče dragih človeških življenj stale? Nič, marveč vdove in sirote ranjcih so bile s tem v neznano žalost in revščino pogreznjene. Z zmago se je okoristila le hohenzollerska kraljeva rodbina, vojskovodje in drugi višji častniki, kateri so se v bitvah odlikovali. A nižji vojščaki in prostaki, kateri so za „plavo krv“ kostanj iz ognja brskali in svojo kožo na prodaj nosili, te so potem, ako so bili v vojni pohabljeni, z nekoliko tolarji francoske bojne odškodnine odpravili; med tem ko so častniki do najvišega generala Moltka, varzinskega kneza Bismarka in „olle Vilema“, vsi po stopnji silno velike zneske v nagrado dobili!

Vkljub vsem zmagam je bilo po vsej Nemčiji okoli novega leta 1871. mnogo več žalovanja, nego veselja po ubitih in na razne načine razmesarjenih sinovih. Bilo jih je tedaj že nad 100.000 samo mrtvih, a ranjenih saj dvakrat toliko, od katerih je postala velika množica tudi potem za delo nezmožna, ko so že od hudih ran ozdravili.

V glavnem stanu v Versalju so tedaj sklenili, da se ima popustiti prepočasno in dosihmal brezuspešno obleganje, ter naj se takoj obsadna armada loti krepkega in gotovo naj bolj zdatnega pomočka, brezozirnega bombardovanja. Ko ste trdnjavi Strassburg in Metz prišli v nemško oblast, je bilo lažje dovažati za bombardovanje potrebno grobo topništvo in strelivo, ki je bilo odtehmal na razpolaganje. Nemški inženirji so obsadne grobe baterije na primernih mestih tako varno postavili, da se

niso mogli Francozi pred niti dogovediti, da bodo za nje po tako nevarnih mestih grozivne baterije postaviti mogli. Streljanje s topovi se je 27. decembra proti višavi Mont Avrona od desnega in levega brega Marne ob enem pričelo.

Mont Avron, s precej širokim grebenom, ki gospoduje nad cesto, ki pelje v Chelles (r. Šelj), so Francozi z nasipi, na ktere so postavili težke topove, vtrdili. Posadka Mont-Avrona ni niti previdela, da bodo Nemci kar naenkrat na ta fort streljali; kakor bi trenil, jame 27. decembra strašen ropot ves zrak pretresati, ter nemške granate se jamejo vsipati ko toča po Mont-Avronu, kjer se na trdo zmrznjenih tleh razletajo ter neznano zmešnjavo napravijo. Neprenehoma so padale krogle, kakor da bi se toča sula, in razdrobljeni kosi so križem na vse kraje letali, ter vse, ljudi in živali, neusmiljeno trgali, parali in strašno pohabljene semtertje metali. V prvih 24. urah so oblegani sè streljanjem odvrčali nemško silovito bombardovanje, potem pa so morali svoje pozicije polagoma popuščati. Bombardovanje se je raztegnilo 29. decembra že na Bondy in na vzhodni strani Pariza stoječe trdnjave Noisy, Rosny in Nogent (r. Nožan). Dva dni pozneje so jeli Nemci streljati na severovzhodno prednjo stran mesta, slednjič 5. januarja pa so padale požigalne krogle že noter v pariško mesto. Granate so letale ta dan že v vrte luksemburške palače.

Forti so z močnim streljanjem Nemcem odgovarjali, pa vendar niso mogli oblegovalcem nobene zdatne škode napraviti. Nemško topništvo je bilo povsod kos francoskemu, kakor še je pri tej kanonadi neovrgljivo pokazalo. Bombardovanje istega mesta je prešinilo z nepopisljivim strahom mestno prebivalstvo. Ponos, s katerim so se na pogumno brambo dotehmal ozirali, je kar brž zginil. Žalibog je to brezozirno streljanje z požigalnimi krogli ravno oni del prebivalstva naj bolj zadevalo, kateri se je boja najmanj vdeleževal. „Sleherni

dan“, tako pripoveduje Frančišek Sarcey, koji je bival ob času oblege v Parizu, „so prinašali časniki [žalosten izpisek ali imenik mrtvih, i matere, ki so bile z detetom v naročji ubite, gospé, ki so ravno pred pekovsko prodajalnico čakaje stale, nosili so preč z odbitimi ali strtimi rokami in nogami, ali z razmesarjenimi prsi; deco ali male otročiče so bombe v zibelki ubile, da jih ni bilo niti poznati več.“

„Druga bomba je padla na poslopje sv. Nikolaja, ki je edno zmed naj večih javnih učilišč, ter je deloma ranila pet fantičev v starosti 12 do 14 let. Neizmerna množica jih je spremljala k pogrebu na pokopališče, kjer je govoril Jules Favre ginljivo nadgrobnico“. Taka in enaka sporočila so donašali skoraj sleherni dan pariški časniki. Naravno je, da so vsi neodvisni posebno slovanski časniki, razun podkupljenih židovskih in prusačkih listov, to novošegno barbarstvo z najostrejšo kritiko obsojevali. Dan za dnevom je bilo videti od požigalnih krogelj zdaj te zdaj one mestne dele in ulice v strašnem požaru goretí, iz kterega je plamen z dinom namešan kvišku švigal. Sleherni dan so letele granate čedalje bližej mestnemu središču in razdjanje, ktero je požigalno in vse razdiralno bombardovanje prouzrokovalo, je čedalje večé in strašnejše postajalo. Forti so bili kmalu toliko poškodovani, da niso mogli več sè strelom odgovarjati; tako so 14. januarja forti Montrouge, Vanves in Issy streljanje popolnoma ustavili.

Sè strahom sleherni dan krepkejšega in hujšega bombardovanja je dospevala sila in nadloga v glavnem mestu k svojemu vrhuncu. Zaloge pred nakopičene hrane so se za 2,300.000 ljudi broječe prebivalstvo spraznile in so že do sred januarja skoraj vse pošle; mesa, celo konjskega, ni bilo več dobiti, moke so imeli le še toliko, da je prišlo na glavo po 300 gramov (t. j. komaj $\frac{1}{2}$ \bar{x}); najbolj občutljivo so pogrešali netiva t. j. drv in premoga,

kar se je v ostri zimi dvakrat težje občutilo. V tem času oblege so nastale kužne bolezni, osepnice ali kozice, očesne vnetice, močuhi ali legarji vseh baž; ti so trebili prebivalstvo. Vojska, kuga in lakota so res navadno nerazdružljive sestre in prav moli verni katoličan: Vojske, kuge in lakote reši nas, Gospod! Število mrličev, katero znaša v navadnem času v Parizu vsak teden okoli 1200, pomnožilo se je zdaj na 3000 in slednjič na strašno število 4500

Smrt je kosila posebno med otroci; kolikor jih je med oblego luč sveta zagledalo, jih je le malo pri življenju ostalo. Ko je dobila vlada zanesljiva poročila, da so vse armade, ki so se trudile Pariz oblege oteti, premagane in za borbo nezmožne, ni ostalo drugega, ko kapitulacija hrabro branjenega glavnega mesta. Prvo znamenje neizogibljive kapitulacije je bil odstop generala Troši-a, ki je sicer ostal poglavar Pariza, pa oddal je višje poveljstvo čez vse čete vrlemu generalu Vinoy-u. Po 15. januarju so bili vsi višji častniki pariške armade k izrednemu vojnemu posvetu poklicani, kateremu se je predložil pregled pičlih zalog in armade, ki je hvalevredno in hrabro dotehmal glavno mesto branila. Bili so po vrsti poprašani za mnenje; pri tem je bilo onemu višje poveljništvo zagotovljeno, kateri bi hotel odgovornost nadaljnjega upora sprejeti, ako bi se boj do skrajne meje nadaljeval. Da se pa popolnoma francoskemu orožju čast reši, so sklenili, naj bi še enkrat in poslednjič poskusili nemške linije razbiti in predreti. Dne 19. januarja jo mahne general Troši, vkljub temu, da je že pred od višjega poveljstva odstopil, z 100.000 mož vun iz Mont-Valeriena. Vsled tega zagona je nastal ravno tako srdit, kot krvav boj okoli nasipov in za nasipe pri Montretoutu in za vas Garches (r. Garš), ki je trajal malo da ne celih 10 ur. Vkljub temu, da so Francozi vse žile napenjali, ter vse mogoče storili, niso mogli rajd obsadne armade predreti, morali so se že o mraku pa vendar v

redu umakniti, med tem ko je ostalo več nego 2000 mrtvih na bojišči in blizu toliko je tudi Nemcev v krvi ležalo. Pripoveduje se, da, ko so se bataljoni zopet v mesto vračali, je ustrelil nek francoski vojak na generala Troši-a, pa mesto njega je ubil njegovega ordonančnega častnika grofa Langle-a. Zavratni morilec pa ni odšel zasluženi smrtni kazni sè „svincem in smodnikom“, kakor je vojaški izraz!

S to poslednjo borbo pred pariškim ozidjem so Nemci poslednji krepki zagon oblegovanih odbili. Vsak nadaljni odpor in zagon bi bil ravno tako spodletel, kakor poslednji najkrepkejši; kajti nemogoče in brez upanja bi bilo še na dalje Pariz braniti, zatorej so morali na kapitulacijo misliti. V ta namen se poda 4 dni pozneje, 23. januarja, Jules Favre v nemški glavni stan v Versalj, da bi o predaji tamkaj dogovoril. Francoski državnik je zahteval za vso pariško posadko prošt odhod; se ve da mu ni Bismark v to privolil, kajti „vae victis“ so imeli tudi Francozi bitko občutiti, in boj se je bojeval brez upa zmage, ker oteti hudo bombardovano mesto je bilo popolnoma nemogoče. V bojnem posvetu, kateremu je kralj „olle Vilem“ predsedoval, bili so pogoji o predaji ustanovljeni. Jules Favre se vrne s predlogi v Pariz, iz kterega odpotuje drugi dan zopet v Versalj. Po novih dogovorih so se o glavnih točkah načelno vjemali, zato ste 26. januarja obe bojni stranki streljanje ustavili. Dne 28. januarja je sledila predaja Pariza in premirje na tri tedne; oboje je podpisal od nemške strani Bismark, od francoske pa Jules Favre. Glavni pogoji so bili: Forte imajo Nemci prevzeti, ki ta čas še ne stopijo v mesto; vsa posadka izroči orožje (razun 12.000 mož, ki so zarad javne varnosti potrebni), tako tudi topove; Pariz plača 200 milijonov bojne štibre, mesto se sme preskrbeti z živežem; da se primirje izvrši, ima se ustanoviti črta mejilnica (Demarcations-

linie); *) slednjič se vlada zaveže, da bode svobodno voljen narodni zbor sklicala, da mu nemške mirovne pogoje predloži.

Nemci so pariške forte vzeli v posest in razorožili posadke brez kake zmešnjave ali overe. Nasproti pa so dale volitve v narodni zbor povod, da so si bili ministri narodne brambe resno navskriž. Gambetta je namreč izdal nek odlok gledé tistih oseb, ki so opravljale od 2. decembra 1852. do 4. septembra 1870. službo minister-sko, ali senatorsko (starašinsko) ali državnega svetovalca ali okrajnega prefekta; in je zapovedal, da te osebe ne smejo niti voliti, niti voljene biti. Temu se je pa Bismark, od kterege je bila saj začasno vsa Francija odvisna, moško vprl. Pariška vlada je omenjeni volilni dekret zavrgla. Gambetta pa podá vsled tega prošnjo za izpust iz ministerstva, ktera je bila takoj sprejeta in uslišana. Strahovita vojska je bila Francoze izmodrila; to nam pričajo volitve v narodni zbor. Može, ki so se hoteli upirati do skrajne meje, da celo do vpepeljenja in razvaljenja pariškega mesta, socialiste in rudečkarje, so volili le v Parizu; pokrajine (departementi) pa so volile može zmernega mišljenja, katerim je bilo za to mar, da se padlo zaupanje (kredit) v narodovo krepost zopet povzdigne, rane zacelijo, ktere je vojna vsekala deželi, in da vlado na to nakloni, da obveljajo težnje tako imenovane „zmerne republike“. Dne 12. februarja 1871. se snide narodna skupščina v Bordó-u, kjer je vzela na znanje sporočilo Žil-Favra, da „vlada narodne brambe“ smatra zdaj svojo nalogo rešeno. Boljša večina zmernih poslancev v zbornici dožene, da je bil stari Thiers za

*) Mejilnica (črta), Demarcationslinie, se imenuje v vojaškem pomenu potegnjena meja, do ktere imate obe bojujoči se stranki svojo začasno posest, in ktere ne sme nihče prestopiti, razun pogajalcev (parlamentarjev), po katerih občujete stranki med seboj, pa še ti navadno z zavezanimi očmi, da ne vidijo sovražnikovih pozicij, ali kaj drugega v bojni namen služočega.

predsednika izvršilne oblasti v republiki imenovan. Thiers se je znal med strankami srečno in posredovalno obnašati, ter sestavi svoje ministerstvo. Najtežavniše pa tudi najvažniše opravilo zbornice je bil končni dogovor za stran zatrdnega miru. Žil Faver se je odločno branil preveliko breme in vso odgovornost tega miru prevzeti. Na njegovo prigovarjanje je imenovala narodna skupščina komisijo 15erih udov, kateri so imeli izvršilno oblast pri pogajanji za stran pomirja podpirati. Žil Faver odpotuje med tem v Pariz, da doseže podaljšanje primirja, kar se mu je tudi posrečilo pod tem pogojem, da je ukazal poveljniku belfortske trdnjave, edinega bojišča, ki ni bilo še v nemški oblasti, naj se podá. Posadki 12.000 mož so dovolili Prusi zarad junaške brambe trdnjave prost odhod z orožjem in z vso vojaško častjo.

Thiers, Žil Faver, Picard in 15eri pred omenjeni komisijski udje dojdejo 21. februarja za stran miru v Versalj. Začelo se je vsled pretiranih nemških zahtev, težavno pogajanje, katero sta vodila od ene strani Thiers in Žil Faver, od druge pa Oton knez Bismark pl. Schönhausen. Bili so dolgi razgovori, svojeglavni pa važnega pomena, ki so se tu obravnavali; francoski državniki so si prizadevali z napenjanjem vseh svojih moči in vse svoje zgovornosti, da bi mirovne pogoje omehčali. Thiers, ki je privolil v to, da se odstopi nekaj dežele, vidi, da sega Bismarkovo zahtevanje predaleč, ker je zahteval, naj jim Francija zraven neizmerno visoke odškodnine odstopi tudi še dve pokrajini; nasproti temu pa predlaga Thiers naj se obmejne trdnjave porušijo ali razstreljajo, kar pa pruski državnik brezpogojno zavrže. Pogovori, ki so bili večkrat prav strastni in viharni, so trajali še štiri dni. Slednjič je bil dogovorjeni načrt miru 26. februarja med 5. in 6. uro popoldne podpisan.

Glavne pogodbe v tem so bile: Francija odstopi Alzacijo in nemško Loreno (razun Belforta). Ravno tako odstopi mesto Metz, ki je ena najmočnejših trdnjav na

svetu, in prav na meji med Nemčijo in Francijo. Tudi plača Francija Nemčiji pet milijard (t. j. 5000 milijonov) frankov v treh letih; dokler pa ni s celoma odškodba plačana, ostanejo nemška krdela v Franciji; dogovori zadevajoči zatrdni sklep pomirja, imajo se v Bruselju začeti. O teh pogojih miru so po Evropi raznotero sodili. Naravno je, da so bili Nemci in vsi prusaški prijatelji s takimi v zgodovini vojsk še nikdar slišanimi pogoji zadovoljni. Drugih narodov glasovi, med temi vsi slovanski časniki, so videli v teh neizmernih zahtevah zastran odškodovanja vnebovpijočo krivico in Bismarkov namen, da hoče s tem Francijo gmotno uničiti tako, da se ne bi mogla dolgo dolgo več vzdigniti. Potlačeni Franciji je Bismark lahko mirovne pogoje narekoval, ker je imel v svojih rokah, kakor narod pravi „škarje in platno“. Se ve, da so Nemci svoje zahteve s tem izgovarjali, da, ko bi se bilo Napoleonu III. posrečilo enako zmago dobiti, bil bi ta še večje žrtve zahteval, kakor v svojem času njegov stric Napoleon I. Sicer pa ni čudo, da zmaga dela zmagovalce ponosne, ter previdne zastran prihodnosti. Nemci so se bali za prihodnost; da bi dalj časa pred Francozi v miru živeli, bilo jim je potrebno, da odtrgajo iz francoskega državnega telesa dva dobra kosa mesa, namreč Alzacijo-Loreno in dve veliki trdnjavi (Strassburg, Metz), iz katerih je bilo lahko Francozom v Nemčijo zaganjati se, kakor bode v prihodnje Nemcem lahko v Francijo dreti. Z odškodbo peterih milijard so hoteli Francijo gmotno uničiti, da bi se ne mogla tako hitro pruskemu orlu postaviti; ali v tem se Nemci zelo motijo! Francozi so se tedaj v neizogibljivo osodo spodobno vdali. Narodni zbor sprejme mirovne načrte po zelo viharni seji 1. marca 1871. ob 7. uri zvečer s 546 glasovi proti 107 glasovom. Naslednji dan je potrdil cesar Viljelm v Versalju pomirje.

Dne 1. marca je en oddelek nemške obsadne armade svoj vhod v mesto obhajal. Francozi so se dolgo

temu poniževanju vpirali, pa zastonj, niso ga mogli odvrniti. Nemci se bahajo, da so hoteli s tem vhomom srečno dokončani vojski krono postaviti, spolnovaje s tem zgodovinsko besedo. Zjutraj omenjenega dne stopi 30.000 mož v Pariz, ter so se potem, ko so memo svojega najvišega vojaškega gospodarja marširali, da si jih je ogledal, nastanili v Champs-Elyseés ali elizejskih poljih, na Trocaderu in po bližnjih krajih. Prišli so od severozahodne strani memo boulonjskega lesa v mesto, kterege so le majčkin del posedli za en dan! Stopili niso niti do srede mesta. Francozi so to poniževanje hladnokrvno pa pisano gledali, gotovo z edino željo, da jim hočejo o dani priliki vse to z obrestmi povrniti. Ko je Francija še pred dogovorjenim rokom zadnjo polovico pete milijarde Nemčiji odrajtala, je Gambettov organ „republique française“ (z 10.000 naročniki!) izustil te le pomenljive besede: „Zdaj nam je Nemčija dolžna 5 milijard (to je pet tisoč milijonov) in dve pokrajini; kadar dojde čas, bomo vse to z obrestmi vred od Nemčije nazaj tirjali.“ Tedaj pride prej ali poznej maščevalna vojska, na katero pa Francija ne more še misliti; tudi jej bo treba, brž ko ne, zaveznikov; pojde težavno, ker Nemčija postavi zdaj lahko 1,120.000 mož v vojsko!

S to epizodo nemškega vhoda v Pariz, smo s popisom te strahovite vojske pri kraji. Povedano je v njem, če tudi ne ravno obširno, vendar vse, kar je vredno spomina. Ostane le še nekaj o spremembah, ki so bile naravni nasledki te vojne. Ko se je Napoleon III. k vojni napravljajal, bil je v zmoti; menil je namreč, da bodo Nemci nesložni, kakor za časa njegovega strijca. Nemčija (reci Prusija) je bila že davno pred skrivši zveze z južnimi državami sklenila, in ob času napovedi vojne je stala nenadoma vsa Nemčija zjedinjena proti skupnemu sovražniku na nogah. Popred se je dolgo tako zjedinjenje nemogoče dozdevalo, pa Napoleonovo žuganje z vojsko je to novo zvezo vse Nemčije pospešilo, in prve zmage so

postale klej nove politične zveze. Úspeh bitev pri Wörthu, Gravelotti in Sedanu je bil tako močen, da se ni drznila nobena evropska vlada govoriti o mejniku ob Menu, in ptuji diplomati, kateri so nekđaj zaverali zjedinjenje Nemčije, so to zjedinjenje sedaj za prav naravno imeli!

Pod pruskim vodstvom stojeća severna zveza se je razširila v nemško zvezo, ki šteje zdaj 41,058.000 ljudi. Med tem, ko je vojska še hudo divjala, dogovarjali so se ministri južne Nemčije z grofom Bismarkom (od 1871. sem se zove „knez varzinski“) ob vstopu posameznih držav v novo zvezo. Velike bojne dogodbe in javno mnenje, katero je bilo že pred po časnikih dobro obdelano, to je pospešilo, da so se pogodbe ob vstopu v ožjo zvezo sè severom kaj naglo vršile. Od 15. do 26. novembra 1870. so pristopile hesenska, bavarska, virtemberžka in badenska k novi nemški zvezi. Kar niso nobena usta izrekla, po čemur so pa že „olle Vilema“ predniki hrepeneli, k čemur je „železni mož“ starega Vilhelma „orla“ vedno spodbadal in na kar je merila vsa njegova politika, to predlaga mladi bavarski kralj Ludovik: Naj se dá novi zvezi ime „nemška država“ in pruski kralj naj kot poglavar te zveze nosi naslov „nemški cesar“. Zvezni svet severno-nemške zveze stavi gledé na to dotični predlog, kterega so poslanci pri tretjem čitanji 10. decembra sprejeli in odobrili. V ta namen je šla deputacija tega zastopa v Versalj, kjer se kralju pokloni izročivši mu pismo verne vdanosti. V palači, v kateri so svoje dni bourbonski kralji in potem tudi Napoleon III. bivali, sprejme novi „nemški cesar“ deputacijo in zahvali se jej za to. Opravila se je po evangeljskem obredu zahvalna božja služba v ta namen. Viši pastor je pri tej vzel iz 20. psalma 7. vrsto za geslo k svojemu nagovoru: „Ker kralj upa v Gospoda, in po milosti Najvišjega se ne omahuje.“ Deputacije in zastave vseh polkov so bile pri tej nenavadni slovesnosti in tem poklanjanji nazoče. Kralj Viljelm je začel nositi novi na-

slov, „nemški cesar,“ kateri je do 1804. habsburško rodbino kinčal, še le od 14. januarja 1871., ko je bil Pariz že blizu kapitulacije. Tedaj v stari palači bourbonskih kraljev v Versalju se je vršilo ponovljenje nemškega cesarstva, potem ko so pradedje obleganih 1804. leta starodavno sveto nemško državo razdrli. Vsled tega se je bila ustanovila renska zveza pod pokroviteljstvom Napoleona I. (od 1804—1813,) in cesar Frančišek I. je tedaj odložil svoj naslov „nemški cesar“ (1804), ker ni imel nobenega pomena več; zato se je odtehmaj imenoval „avstrijski cesar“, kakor se še vedno njegovi nasledniki imenujejo. Med tem, ko so se razmere nemških držav po ustanovitvi cesarstva pod Hohenzollersko rodbino vsaj začasno dovolj trdno uredile, zdvijala je v Parizu drhal v divjo in medsebojno klanje, nastala je državljanska vojska. Tudi o tej hočem tu na kratkem kaj omeniti.

Z državnimi spremenbami, ktere je ustvarila francosko-nemška vojska, začenja se brez dvombe nov oddelek v dobi najnovejše zgodovine. Nemški cesar Viljelm I., „orel“ in tudi „množitelj države“ imenovan, je obečal nemškemu ljudstvu, da hočejo on in njegovi nasledniki biti množitelji nemške države, pa ne tolikanj v bojnih pridobitvah, ko v delih miru na polji narodovega blagostanja, svobode in nravnosti“. Če bi se te besede uresničile, — kar je pa zelo dvomljivo, — potem smemo upati, da bode Evropa, potem ko je v 20 letih pet krvavih vojsk videla, odtehmaj dalj časa vživala blagor miru in pokoja.

Dodatek.

Povod, razvitek in konec pariške „komune“ od 19. marca do 25. maja 1871; obsojeni komunisti, prihodnost Francije; Bazain je obsojen in ubeži iz zapora.

V tem dodatku ne menim podati čitatelju obširnega popisa tistega vpora, ki se je vnel po končani francosko-nemški vojski, in ki je v zgodovini vporov po svojem divjanji dosihmal menda edin te baže, marveč hočem le kratko obrisati daljni in bližnji povod, razvitek, divjanje in konec tega strahovitega vpora. Ni še celo leto po vzplameneli vojski (od julija 1870) minulo, marveč le kakih sedem mescev, in pred našimi očmi so se godila hudodelstva in zločinstva, kakoršnih nima zgodovina vojsk v tako kratkem času nikjer še zabilježenih. Zgodovina krvavih bojov, krvavega mesarjenja med dvema najmočnejšima in najbolj izobraženima narodoma se je pomnožila sè socijalnim prevratom v Parizu. Te dogodbe zgodovinske pomembe, ktere bi bile pred iznajdenjem hlapóna, in brzovanja več desetletij do svojega končnega dozorenja potrebovale, so se v malo mesecih v nepretrgani vrsti vršile. Na čelu teh dogodeb stoji sedem mesecev trajajoča, nad vse krvava, za Francijo in Napoleonovo dinastijo, osodepolna borba omenjenih dveh najbolj omikanih narodov evropske celine. Za njo pride komunistična vstaja, ki se je začela vršiti po sklenjenem versaljskem načrtu miru.*)

V Franciji je imela od Napoleona III. 2. dec. 1852. pogažena republika ta silno škodljivi nasledek, da so se zamogle skrajne stranke, ktere se ne morejo v nobenem

*] Načrtani mir (Praeliminarfriede) ali podstavni dogovori ali tudi prosto „načrt miru“ se imenuje podstava, ki služi obema strankama pri pogajanji za stalno potrjenje miru.

zdravem državnem telesu do vlade popéti, v občnem brezoladji (anarhiji) do take važnosti vzdigniti, da so v nekterih krajih, posebno v stolnem mestu, celo višo oblast na-sé potegnile.

Pošast socijalne revolucije, ktera je 1870.—71. v Franciji glavo nad površje pomolila, ni še le od danes; komunistične sanjarije nekterih pomedencev, ki so hoteli na stroške ubogega, delujočega ljudstva obožatí, so se že davno prej med množice siromaških državljanov vmésile, in 1848. je socijalistična stranka prvi-krat politični oder nastopila. Tedaj je bila v tako imenovani junijni poulični bitvi od generala Cavaignaca (v. Kavanjaka) po strahovitem mesarjenji zadušena, pa le začasno, akoravno je policija ob času II. francoskega cesarstva (2. dec. 1852. do 1870.) kot sè svinčenim pokrovom sleherno javno gibanje in težnjo komunistov in socijalistov k tlem tlačila in zatirala. Pa vse to ni nič pomagalo, kajti pri vsem tem so se širile skrivši za javni red nevarne težnje čedalje bolj, in sicer tako naglo, da je zadostovala ugodna prilika, in komunisti so bili na vrhu. Med oblego Pariza so se jeli socijalisti gibati, tedaj se je zopet začul klic in hrepenjenje po „komuni.“

V začetku ni imel ta klic nobene nevarne pomembe, kajti „komuna“ je imel biti prosto voljeni občinski svet pariškega mesta. Potem pa je bil komunistom klic po komuni geslo, ki ni nič manj pomenilo, nego nadvlado delovskega stanu čez posestnike in bogataše. Že dolgo pred podtahnjeno in pripravljeno netívo je jelo goreti 14 dni potem, ko je Francoska narodna zbornica v Bordó-u pritrdila načrtu zastran dokončnega sklepa miru.

Narodna zbornica je sklenila, da se iz Bordó-a ne preseli v Pariz, ampak v Versalj, in sicer zato, ker je v tem poslednjem kraju svoboda posvetovanja večja, nego v glavnem mestu, kteremu so socijalisti žugali. Ta sklep narodne skupščine je vzbudil v Parizu grozen hrup, in

komunisti, katerim je bila ta prav previdna naredba ugodna prilika, so vsled tega delali velike demonstracije in so očitno žugali, ter naganjali in podpihovali k očitnemu vporu proti obstoječi vladni oblasti. Nek sam na sebi neznan dogodek je dal povod k državljanski vojski. Delalci v Bellevilli in na Montmartru so si vkljub pogodbi z Nemčijo, da se ima orožje oddati, več baterij gostostreliek in topov pridržali ter se branili izročiti jih vladni vojaščini. Montmartre je bil ves z nasipi obdan, in velik del moških delalcev je na njih stražil ter varoval one topove. Vlada odpošlje 18. marca 1871. generala Faronu z nekaterimi rednimi bataljoni, da bi delalcem sè silo topove vzeli. Pa to se generalu Faronu ni posrečilo, marveč so vporniki malo redno krdelo obdali, tako da se je general F. le s težavo skozi nje prebil. Nasprotovanje z orožjem v rokah na Montmartru je bilo znamenje k občnemu vporu. V nespametni slepoti se pridruži že velik del narodne straže vpornikom, ter se jame proti vladi in njenemu vojaštvu bojevati.

General Vinoy, tačas poveljnik v Parizu, je moral mestne oddelke na levem bregu Sène vpornikom prepustiti. Tudi en del rednega vojaštva, ki je bilo po bojnih zgubah spačeno ter ob vso vojaško disciplino (pokorščino), pridruži se vpornikom, ter vjame brigadnega generala Lecomta in Klemena Thomasa ter ju izroči brezdušnim socijalistom. Malodušna vporna druhal se ni sramovala dvojnega zavratnega umora, ter njih vporna vojaška sodnija (!) obsodi še tisti dan oba zaslužna generala k smrti. Bila sta kot nedolžni žrtvi ustreljena.

Drugo jutro so vzeli vporniki, ki so se po noči tudi že čez desni breg Sène razširili, mestno hišo ali „rotovž“, ki je bila že od nekdanj sedež in središče vseh pariških prekucij in vporov.

Tu se je v jutro 19. marca 1871. „komuna“ kot „edino prava ljudovlada“ razglasila in druhal maloprid-

nežev in sleparjev se je polastila vodstva javnih zadev!

Dospevšim tako v posest više oblasti se početnikom ni zdelo več potrebno, svoje černe nakane pred svetom skrivati. Krvavo-rudeča zastava, to pošastno znamenje, ta spomin najstrašnejše poulične bitve naše dobe, ki se je od 22. do 27. jun. 1848. bila v Parizu*), se je javno razvila in „Moniteur“, uradni časnik nove federativne republike, je razglasil, „da bode osvoboditev siromašnih državljanov (proletarijata) ena glavnih nalog nove vlade“. Komur po teh činih niso še padle ljuske z oči, padejo mu po volitvah v „komuno“, ki so se vršile 21. marca, v katerih so bili voljeni ljudje kakor: Delescluge, Ranc, Blanquis, (znan že od 1848. leta kot bivši ud socialistične vlade), Paschal Grousset, in poleg teh Peyrat, Milliers, Floquet.

V nesrečnem Parizu so zdaj vse prekucijske strasti svoj vrhunec dosegle in strahovito rogovilile; druhal zgolj zaničljivih in ostudnih hudodelnikov je prestrojila mesto v kraj divjih nesramnih komunističnih gostij in strahovitega rogoviljenja; nauki, ki so privreli iz prismojenih in zmešanih možgan socialističnih ljudskih sleparjev, so, z vsemi grozovitimi nasledki v življenje stopivši, našli svojo dejansko veljavo. Komunistični vladni možje so pričeli svojo delavnost s tem, da so hiše nesramnosti oprostili vsega policijskega nadzorstva, ki biva v občni prid zdravja; od banke francoske in mnogo bogatih menjavskih hiš so izžulili „začasno“ nekoliko milijonov.

*) V tej junijni bitvi je padlo več generalov kot v največjih bitvah Napoleona I. Delalci so se tedaj pod izvrstnimi vodjami prav taktično v družbi z narodno in mobilno stražo proti rednim krdelom borili. Barikade so bile prav umno postavljene, in vsa junaška borba delalcev je kazala, da so bili na to dobro pripravljene. Pa doprinašali so ti puntarji strašne grozovitosti nad vjetimi; ustrelili so nadškofa D' Affra, ko se je v duhovni obleki eni glavnih barikad bližal, in govoril besede miru. Le z naj večim trudom se je posrečilo rednim vladnim krdelom, da so užugala vporno narodno in mobilno stražo in tako zadužila za ta čas socialistično pošast.

Glas o puntu pariških socializtov je narod po vseh pokrajinah sè silno nevoljo in srdom sprejel, in mnogoteri glasovi so se slišali, ki so odločno tirjali, naj se pariški delalci drugim v svarilen zgled oestro kaznujejo, ter potrebuje socialistični rovarji in spodkopovalci javnega reda. Versaljska vlada ni držala med tem križem rok, marveč se je energično pripravljala, da punt uduši. V porazumu s prusko vlado, ktere je prišel punt o prav neugodnem času, in to že zarad plateža vojskine odškodbe, bila je versaljska armada na 80.000 mož pomnožena. Napad se ni mogel kar hitro pričeti, kajti bili so med krdeli mnogoteri polki, vernivši se iz nemške sužnosti, ki so se morali na novo preustrojiti.

Thiers, kojega je narodna skupščina volila za načelnika izvršilne oblasti, izroči maršalu Mac-Mahonu (sedanjemu predsedniku republike od 24. maja 1873.) najvišje poveljstvo nad versaljsko armado. Poslednje dneve mesca aprila je bilo stanje reči tako, da se je moral nadaljni vpor komunistov le kot blazna oholost in zlobna razposajenost smatrati. Versaljska krdela so s silnim streljanjem trdnjavi Issy in Vanves, kateri ste bili v rokah komunistov, v razvaline podrla. V jutro 30. aprila so vzele vladne čete trdnjavo Issy, nekaj dni potem tudi razstreljeni fort Vanves. Potem so se versaljska krdela tje do pariškega obzidja pomaknila. Pariški vpor je zakrivil, da je bilo versaljski vladi nemogoče dogovorjene dolžnosti v oziru plačila spolnovati. Ko ste si bili francoska in nemška vlada več diplomatičnih pisem pisali, snideta se 3. maja Bismark in Žil-Favre v Frankobrodu na Ménu; v tem shodu je bil sklenjen stalni mir. Ko je bila ta važna zadeva v red djana, mogla se je versaljska vlada z vso močjo proti komunističnemu vporu obrniti ter krepko postopati.

V prvi polovici maja je doseglo komunistično, blazno pa hudodelsko razsajanje sred Pariza svoj vrhunec. Pričelo se je neko grozovladje ali terorizem, kakoršnega

v zgodovini tega stoletja pač nikjer ne nahajamo. Osebe žlahtnega stanu in posestnike, med temi pariškega nadškofa Darboy-a, so kot sumljive v zapor tirali, ter jih kot surove hudodelnike v ječe s posamnimi izbicami, „Mazas“, vtaknili; hiše so samovoljno preiskovali in po njih stikali; večidel v ta namen, da so pri tej priliki ropali in kradli, ter odnašali, kar se jim je dopadalo. Ob enem je nastala nepopisljiva zmešnjava, ker so postavljali pa zopet odstavljali vojaške in politične oblasti, v ktere so bili poklicani znani sleparji in potepuhi, možje brez značaja, brez vere in brez poštenja. Možje rudečkarji so po opičje posnemali naredbe „junakov“ velike francoske revolucije 1792 in 1793.

Ne le, da so vpeljali republikanski koledar, po ktem se prvo leto začinja 22. septembra 1792, ki se zove prvo leto „nove blaženosti“ *), 2. maja 1871. je stopil

*) Po republikanskem koledarji je imelo leto 12 mesecev po 30 dni; tri jesenske: Vendémiaire (vinotok), brumaire (megleni mesec), frimaire (listopad); tri zimske: nivose (sneženi), pluviose, (deževni), ventose (veterni mesec); tri pomladanske: germinal (klijočiči), floreal (cvetlični), prairial (senokosni mesec); tri poletne: messidor (žetveni), thermidor (vročinski), fructidor (sadni mesec ali september). Slehern mesec ima tri dekade ali tedne po deset dni; dan se imenuje po svoji vrsti v dekadi: primidi (prvi dan), duodi (drugi dan) tridi (tretji dan), kvartidi (četrti dan), itd. In da bi na vse pozabili, kar človeka na kršansko vero spominja, bili so dnevi imenovani, namesto po imenu svetnikov, po domačih živalih, zeliščih in orodjih, kakor jih leto prinese, ali kakor je ljudje rabijo. S tem so hoteli prekucuhi narodu bogastvo narave kazati, vcepiti mu ljubezen do poljedelstva, in ga učiti prav, po učilnih pravilih spoznavati vrste nasledkov, s katerimi vpljiva nebo na zemeljske pridelke. Tako je imela n. pr. prva dekada (10dnevni teden) vendémiaire (vinotoka) ta-le imena: 1. grozdje, 2. žafran, 3. kostanj 4. podlesk (colchicum auctumnale, Herbstzeitlose), 5. konj (domača žival, s katero se je zaznamovala polovica dekade); 6. balzamina ali brskovka, 7. rumeno korénje, 8. goreča ljubezen (Tausendschön), 9. pastinak ali divje korénje, 10. brenta (orodje, da zaznamuje konec dekade). Pet poslednjih

tudi „javni odbor za občni blagor“, z najbolj obširnimi pooblastili previden, v življenje. Temu so bili načelniki najbolj prismojeni komunistični rogovileži, kakor: Arnaud, Meillet, Ranvier in Pyat. V vojaškem vodstvu in višjem poveljstvu so ptujci Francoze izpodrinili; poljski izseljenci n. pr. Dombrowski in Wooblewski so jim bili višji poveljniki. Vodje tega nedopovedljivo strahovitega vpora so bili tako prismojeni, da so še v poslednjih dnevih svojega vladarstva svojo skrb za najbolj znorele čine obračali. Tako je bilo sklenjeno, da naj se razruši vendomski steber, na katerem je stal kip Napoleona I. Ta steber in kip je bil v srečnih dneh tega v bitvah velikega cesarja vlit iz 1200 velikih v vojski vzetih topov. Sklenili so podreti kapelo, ki je bila sezidana v spravo zaradi umora Ludovika XVI. Ti vandalski, pokončevanje umetnij zadevajoči sklepi so se tudi žalibog točno izvršili in 18. maja je padel vendomski steber pod rokami novošegnih divjakov ter se je ves na kose razdrobil.

Priprave za vojsko proti Parizu so bile med tem dovršene. Popoldne 21. maja so bili udje komune poslednjikrat v polnem številu zbrani v mestni hiši. Go-

dopolnitvenih dni so pustili za konec leta, zvali so jih „sanskülotide“ (brezhláčnike; ta je bil novi častni priimek republikanski) in so bili vsi prazniki. Prvi je bil praznik čednosti, 2. genija ali veleuma, 3. déla, 4. javnega mnenja, 5. nagrad ali darov; v prestopnem letu se je imenoval 6. dan, dan revolucije, ali z odličnim imenom „sanskülötida.“ Dôba 4 let, po katerih preteku je dodatek prestopnega dne potreben, da se meščansko ali državljansko leto vjema sê sukanjem zvezd, zvala se je „Franciada.“ Tudi je narodni konvent sklenil, „da bode republika sleherno leto obhajala praznike 14. julija 1789 (obletnica razrušenja stare trdnjave „Bastille“), 10. avgusta 1792 (dan pomorjenja kralj. švicarske telesne straže v Tuljerijah) in 21. januarja 1793 (dan obglavljenja Ludovika XVI.). Učitelji, učiteljice, očetje in matere, vsi, ki odgojujejo otroke, naj si prizadevajo, da jim razlagajo novi koledar po pridjanem nakazu.“ (Sklep nar. konventa 2. frimaira 2. leta „nove blaženosti.“)

spodje vladarji so ravno izdelovali nek budalast od socijalista Greliera podpisan dekret, ki je zapovedoval, naj se bogatinom kapitali, od katerih živijo, uničijo ali odvzamejo; ravno tako se imajo uničiti tudi velike bukve dolgog francoske države! Ko je zbor še sklenil, da naj se Cluseretu svoboda podeli, je naglo pobegnil na vse vetrove, ko je slišal, da so versaljske čete v mesto skoz anteljska (Anteuil) vrata vdrle. Vporne čete so se v mesto pridrivivšim vladnim krdelom le malo vstavljale. Ko se drugo jutro Parížani iz spanja zbudé, zvedó, da so si že Versaljci, t. j. Mac-Mahonova armada, osvojili palačo vojaškega ministerstva, obrtnijsko palačo in Hausmannov boulevard.

Ta dan je imel od jutranje zarje naprej eden najstrašnejših v francoski zgodovini postati. V malo urah je bil ves Pariz z barikadami (umetno nastavljenimi zagrajami) zadelan; vse glavne ulice so bile ž njimi zaprte in v oblasti „zaveznikov“ ali vpornikov.

Mac Mahon je previdno pa polagoma naprej drl, da vstajnike od vseh strani zajme; zato jih je hotel ob enem od vseh strani pritisniti ter jih gnati proti mestni hiši, da ga tam na ognjišči vsega vpora vniči. Ne morem opisovati posameznih prizorov, kako so vladne čete ulico za ulico vpornikom jemale, in kako junaško se je ona v tej najnovejši poulični bitvi sè srditimi vporniki borila in na nje deloma z golim orožjem pritiskala ter naprej prodirala. Dovolj naj bo, ako povem, da je že 23. maja vihrala francoska trobojnica na Montmartru. Boj za to na severni strani Pariza stoječo pozicijo, se je bil od obeh strani z izredno strahovito srditostjo. Še le pozno v noč je nehal srditi boj, pa na tega mesto je prišel strahovit prizor — pol Pariza je bilo v plamenu. Na vzhodu je gorelo gledališče št. Martinovo, od kterege se je razprostiral požar po mnogih bližnjih ulicah. Na vzhodu od Rue Royal, od pomorskega ministerstva in

Rue Rivoli vun do Tuilerij (Napoleonove palače) je bil le en velikansko dolg nepretrgan ognjen žarek. Ti požari državnih poslopij so se širili na brezštevne privatne hiše. Naslednji dan, 24. maja, je bil zarad večega ognja še grozovitnejši. Že v pretekli noči se je bilo za gotovo izvedelo, da so te neizmerne požare le hudobne rudečkar-ske roke podnetile, katerim so celo rudečkarske „babe-petroljerke“ pomagale. Komuna je že prej vse zaloge petrolja v Parizu pograbila, ter je zdaj v prav neronski prismuknjenosti velika državna poslopja zapalila. Socijalistični požigalci so nalili petrolje, ter napolnili ž njim hrame tistih hiš, ktere so ti hudodelniki sklenili pokoučati; namazali so celo stene in lesene pode s to tekočino, potem so pa požigalne bakle vanje metali!

Posebno pridno so rudečkarske babure pri tem strašnem opravilu sodelovale. Med bojem 24. maja je ta strahovita situacija do prav peklenškega prizora narasla. Sred Pariza se je valil dim, kakor velik oblak, ki se vedno više vzdiguje in vedno gostejši prihaja, pod katerim je bilo videti, da cela četrtna mesta gori. Tako močno se je požar razprostiral, da je bila množina ognja in dima v noči neizmerna. Tuilerije in Louvre so bili v plamenu. V tej strahoviti noči, v kateri je padal na Pariz neprenehoma pepel, kakor nekdej po popisovanji Plinija na mesta Pompeji, Herculanium in Stabiae, odmevalo se je strahovito vpitje po mestnih ulicah. Vedno novi velikanski plameni so švigali iz hiš ter plapolali po zraku, ter so zopet skupaj vdarjali in se zrušili v pravo morje velikanskega plamena, kar je vzrokovalo peklenške prizore. Neprenesljiv je bil smrad gorečega petrolja. Na rešitev in gašenje ni bilo misliti; brezverski komunisti, ti pravi peklenščeki v človeški podobi, so slehernega ustrelili, ki se je lotil gasiti; gasilne brizglje so napolnili s petroljem ter ga plali na hiše, da so s tem novo hrano ognju dajali. Še 24 ur je razsajal ogenj v Parizu, in še le po tem je bilo mogoče pregledati, kako

strahovito razdejanje je živelj napravil. Pogorele so : palais Royal (kraljeva palača), theater lyrique, Tuilerije, znanstvena zbirka (slik) v Louvru do železne ograje častnega dvora, palača pravosodja, ministerstvo pravosodja, velikanska gostilnica „Hotel de ville“, poslopje najvišjega računarstva in državnega svetovalstva, mnogo drugih zasebnih palač in poleg vsega še čez 500 zasebnih hiš. Škoda je bila neizmerno velika in v marsikterem oziru n. pr. gledé raznih zbirk umetnijskih del nenadomestljiva. Nekteri so zračunili škodo na 1500 milijonov, drugi celo na 2000 milijonov frankov, kar je strašanska svota. Vporniki so se srdito do poslednjega zdihljeja borili. Tu ni bilo od nobene strani prizanesenja. Mac-Mahon je potisnil ostanke vstajnikov na pokopališče Père-Lachaise (r. Pér la šéz), ter jih je tam večidel z gostostrelkami uničil. Uporniki, te dereče zverine, so v svoji krvoželjnosti, predno so prišli ob vso moč, še neko grozovitno hudodelstvo učinili ; ustrelili so namreč 64 tako imenovanih „zastavljencev“ (Geisel), katerim je bila smrt zažugana, ako se vpornikom kaj žalega prigodi. Med temi je bil nadškof pariški, mons. Darboy, mnogo duhovnikov in oo. jezuitov, ktere so pred hudo imeli ; pustili so jih stradati in potem so jih na dvorišči ječe „Mazas“ neusmiljeno usmrtili. Tudi so vporniki na razne načine cerkve oskrunjevali in ropali. Tu se vidi, kam pride človeštvo z brezverstvom, iz kterega se sleherna razuzdanost in hudodelstvo izcimi, ako se že v mladosti ne vcepijo verski čuti in versko prepričanje v srce. Vsako hudodelstvo se nad kudodelnikom maščuje, in kaznovalna pravica božja ne izostane niti posameznemu človeku, niti narodu, kterega nrvnost je propala. Šiba mu gotovo sledi za petami, čim pozneje, tem hujše, kakor vidimo nad Parizom. Zato so si Francozi to zgodovino „komune“ k srcu vzeli in se zopet veri in svojemu Bogu približujejo, kakor sleherni dan čitamo ginljive zglede.

Ostudne glavarje grdavške komune in njih sodelo

valce je zgrabila ter na tisoče v preiskovalni zapor tirala vojaška sodnija. Mnogo teh hudodelnikov je še za časom pete odneslo v druge dežele. Najhujši so bili k smrti obsojeni, taki namreč, ki so bili več kot hudodelniki in človeški družbi silno nevarni; sodnija je bila usmiljena; mnogo jih je bilo „nedolžnih“ spoznanih in iz zapora spuščenih; drugi so bili na več mesecev, drugi na več let težke ječe obsojeni. Mnogo so jih odpeljali na avstralsko naselbino, na otok novo Kaledonijo; med temi poslednjimi pregnanci so bili celo nekteri glavarji in udje komunistične vlade n. pr. Rochefort, (r. Rošfor), bivši urednik humorističnega časopisa „Laterne“, Paschal Grousset, ud bivše grozovladne komune, Jourde in Thersey. Ti poslednji štirje so leta 1874. meseca marca z nekim najetim parobrodom od tam pobegnili in bivajo zdaj deloma na Angležkem, deloma v Belgiji. Tako je bila Francija od zvananjih sovražnikov pomandrana, glavno mesto pa od grozivite državljanske vojske. Še dolgo časa bode Francija potrebovala, da svoje skeleče rane zaceli, in zopet zasede svoje častno mesto med evropskimi velevlasti, katero jej kot prvemu kulturnemu in katoliškemu narodu po vsej pravici pristuje. Pod sedanjim odločnim katoliško mislečim predsednikom Mac-Mahonom, ki je od 24. maja 1873. za domoljubnim, učenim, 77letnim, častihlepnim Thiersom *) na 7 let za predsednika francosko zmerne republike voljen, se Francija hitro krepča. Že o punktu 1848., ko je Ludovik Filip sè svojo družino moral na Angležko bežati, se je nek avstrijski minister, knez Metternich, izrazil, da „najpred bo Francija sama sebe našla“. In res tako se godi. Jeli pa dozori Francija pod to sedemletno Mac-Mahonovo oblastjo za monarhijo ali za republiko, kdo vé? Večina

*) Thiers je bil minister že za Ludovika Filipa (vladal od 7. avg. 1830. do 24. febr. 1848. umrl na Angležkem 1850.) Nemci so mu dali priimek „Schwätzer“, ker je rad mnogo govoril.

zbornice je zdaj za tako republiko, kakor obstoji; legitimisti*) bi sicer lahko v zbornici imeli večino, ako bi bili edini. K tretji stranki pripadajo Bonapartisti, ki bi radi imeli Napoleona IV. Sedanje Mac-Mahonovo 7letno predsedništvo je le prelazna doba, za katero mora slediti ali razglasenje zatrdne republike ali pa monarhije. Drugi so tega menenja, da se v Evropi velike republike ne morejo dolgo ohraniti. Francija to že v tretjič skuša. Prvikrat je to skušala od 1792. do 1804., ko je Napoleon I. polagoma vse republikanske naredbe uničil in si francosko krono z lastno roko na glavo položil. Drugikrat od 4. nov. do 2. dec. 1852, ko je predsednik francoske republike Napoleon III. z drznim naglim udarcem republiko uničil in cesarstvo napravil. Kako se bodo ta tretja skušnja izšla, kdo ve. Slovenci želimo Franciji moč, ker ona je Slovanom prijazna in naravni zaveznik proti nemški deželgladnosti.

Po tem ko so bili komunardi obsojeni, prišel je v preiskavo maršal Bazaine, ki je zapovedoval v Metz u v začetu nad 200.000 mož. Po krvavih bojih, ki so bili zgorej opisani, je Bazaine to najmočnejšo francosko trdnjavo na vzhodu predal, akoravno je imel še 150.000 vojakov nedotaknjenih. Dolgo je ta svet zanimajoča pravda tekla, ker je bilo treba mnogo prič; silno mnogo črnila in papirja se je v ta namen porabilo. Ta javno obravnavana pravda je bila zelo zahomotana in vse je radovedno pričakovalo, kak konec bo imela. Na Metz u je visela v oktobru 1870. osoda Francije; ako bi bil Bazaine le še 10 dni trdnjavo branil, bi bil izid vojske, brž ko ne, ves drugačen. In to mu je bilo mogoče, ako je bil rabil vsa sredstva, ktera prepisuje vojaška postava. Ker pa ni se svojo še dovolj veliko in nedotaknjeno armado vsega sto-

*) Ti bi hoteli Franciji postavnega kralja 1838. roj. gr. Šambordskega na prestol poklicati, ki živi večidel v nižji Avstriji v Frohsdorfu. O njem se govori, da bi bil mož, ki bi utegnil kato-liški Franciji staro čast in veljavo povrniti.

ril, kar francoskemu poveljniku vojaška čast in postava veleva, ker je bilo vse njegovo vedenje ob koncu oblege silno sumljivo, ker je podložno mu vojaštvo proti njemu pričalo, nadalje ker je bil znan nasprotnik republike in častilakomnik že od mehikanske ekspedicije, ker ni rešil vojaške denarnice 42 milijonov frankov, niti uničil po vojaški postavi orlov in zastav, — je to njegovo ravnanje po francoskem vojaškem zakoniku dišalo po izdajstvu, zato ga je vojaška sodnija začetkom 1874. obsodila k smrti. Višja vojaška sodnija je izrekla tudi degradacijo od njegove maršalske časti ter ga pri vsem tem z ozirom na tedanji položaj Francije priporočila milosti predsedniku izvrševalne oblasti maršalu Mac-Mahonu, ki mu je, smrtno kazen odpustivši, odločil 20 let ječe na otoku sv. Margarete v lionskem zalivu. Za stražo je imel 2 stotniji (kompaniji) vojakov; imel je tudi dovolj prostosti, obdeloval je vrtič zraven ječe, jetništvo mu je smela polajševati njegova 32letna soproga Mehinkanka. Nihče se ni več zmenil za Bazaina, ki je že 6 mesecev v ječi bival, ko na enkrat prinese telegraf novico: „Bazaine je ubežal iz ječe z otoka sv. Margarete v noči med 9. in 10. avgustom 1874“. Bazaine se je podal iz ječe v čoln, ki ga je prenesel na od sopruge mu najet parnik neke privatne družbe. Ta ga dene na suho v Genovi, od koder je šel skoz Švico in porensko Prusijo v Belgijo, kjer zdaj sè svojo podvzetno soprogo, ki mu je k begu pripomogla, zadovoljno živi. Ali bo stari vojščak še kedaj sukal svoj meč, da osveti svojo domovino? Ali se je za vselej odtegnil javnemu življenju? Kdo ve, kaj bode bodočnost prinesla? Koliko let bo trajal mir med Francijo in Nemčijo? Mar ne utegnemo še mi doživeti, da se bodo zopet Francozi zarad odvzete jim Alzacije in Lorene z morilnim orožjem pipali? Vse to pa je v rokah Onega, ki vodi zgodovino in sega v razvitek človeških zadev. Zato bodi Njemu večna slava!

Kazalo.

	<i>stran</i>
Predgovor	3
Vvod	5

Prvo poglavje.

I.

Povod k vojski; Hohenzollerska kandidatura; bojne priprave na obeh straneh; Napoleon III. napove vojsko Prusiji 18. julija; navdušenje za bojno je na obeh straneh veliko	10
---	----

II.

Prvi bojni dogodki; borba pri Saarbrückenju; bitva pri Weissenburgu, pri Wörthu; vzetje Špicher-skih višav; bitva pri mestih Mars la Four, Thionville in Rezonville, pri Gravelotti ali okoli Metzja, pri Doncourtju, Beaumontju, pri Sedanu 1. sept., kjer utone Napoleonova zvezda, kajti 2. sept. je bil vjet z armado vred	17
--	----

III.

Nasledki omenjenih zmag za Francijo in njihov vtis na Pariz; vlada narodne brambe; cesarica Evgenija beži iz Pariza; Strassburg se bombarduje in pade 28. sept. Borbe okoli Metzja, predaja te najvažniše trdnjave 28. okt. in neiz-merni plen	32
--	----

Drugo poglavje.

IV.

Prusi marširajo proti Parizu; razglasi se republika 4. sept.; razrušenje laonske trdnjave; prve borbe in drugi dogodki pred Parizom	44
---	----

Pariz se s hrano naglo preskrbi; opis pariške trdnjave; moč pariške armade pod generalom Trošijem (Trochy); brezvspešno prizadevanje evropskih velevlasti, da bi se prelivanju krvi konec storil; neizmerne nemške zahteve; moč in razpostavljanje nemške armade; prvi zagon iz Pariza; Gambetta leti v zračnem balonu iz Pariza; vpor socialistov in komunistov, ki hočejo razglasiti in voliti zloglasno „komuno“; zagoni iz Pariza meseca oktobra; „plebiscit“ ali vesoljno glasovanje za novo vlado; opis bojev meseca novembra do onih bojev, s katerimi so nameurovali Francozi Pariz oteti. 50

Tretje poglavje.

VI.

Armada ljonska; borbe z Garibaldom; energični Gambetta v Turu; boj pri Orleansu in pri Šatodonu; brezvspešno junaštvo in požrtovanje Francozov. 63

VII.

General Aurelles (Orelj) de Paladin potisne von der Thana iz Orleansa. Boj pri Beaugency (r. Božansi) in drugod. Nemci so v največi nevarnosti, pa o pravem času jim dojde kraljevič Friderik Karol na pomoč; bitva pri Beaume-u (r. Bom) le Rolande, pri Amieniu z Bourbakom; pri St. Quentinu; predaje raznih manjših trdnjav; borda okoli Belforta, pri Montbeliardu in drugod; Bourbaki mora čez švicarsko mejo. Konec vojske na zahodnem bojišči 68

VIII.

Opis poslednjih bojev in zagonov iz Pariza; vandalsko bombardovanje Pariza; primirje sklenjeno 28. januarja in predaja Pariza; Prusi stopijo v en del glavnega mesta; mir za trdno sklenjen 28. januarja in predaja Pariza; Prusi stopijo v en del glavnega mesta; mir za trdno sklenjen in podpisan 2. marca 1871. Pruski

kralj postane „cesar“; nova nemška zveza se zove „nemška država“ (Reich); Nemčija je na vrhuncu svoje slave in moči. 78

Dodatek.

Povod, razvitek in konec pariške komune od 19. marca do 25. maja 1871; obsojeni komunisti; prihodnost Francije; Bazaine je obsojen in ubeži iz zapora.

Tiskarni pogreški.

Na strani	6,	v 14. vrsti	od zgorej beri:	Holštajn m. Šlezwik
" "	10,	" 15.	" od zdolej	" : vojno mesto bojno
" "	10,	" 2.	" "	" : stikali " stiskali
" "	18,	" 15.	" od zgorej	" : lokavi " lakovi
" "	20,	" 9.	" "	" : premaloštevilna m. premaloštevila.
" "	43,	" 7.	" od zdolej	" : bojno polje m. boj- nem poljne.
" "	46,	" 1.	" od zgorej	" : oškodoval m. škodil
" "	53,	" 11.	" od zdolej	" : 520.000 m. 530000
" "	59,	" 13,	" od zgorej	" : priplaval mesto pri- praval.
" "	64,	" 1.	" od zdolej	" : zaznamovani mesto zazmanovani.
" "	66,	" 4.	" od zgorej	" : 1792—95 mesto 1702—95.
" "	75,	" 17.	" od zdolej	" : zaprečiti m. zapreči
" "	78,	" 12.	" "	" : fortih m. fortu.
